

STUDIA  
UNIVERSITATIS BABEŞ-BOLYAI

PHILOSOPHIA

1983

CLUJ-NAPOCA

**REDACTOR ȘEF: Prof. I. VLAD**

**REDACTORI ȘEFI ADJUNCȚI: Prof. I. HAIUC, prof. I. KOVÁCS, prof. I. A. RUS**

**COMITETUL DE REDACȚIE FILOZOFIE: Prof. A. DANCSULY, prof. T. HAGAN,  
prof. N. KALLOS, prof. T. POP, prof. I. RADU, prof. G. TOMUȚA (redactor  
responsabil), lector A. MARGA (secretar de redacție)**

# STUDIA

## UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

### PHILOSOPHIA

---

Redacția: 3400 CLUJ-NAPOCA, str. M. Kogălniceanu, 1 • Telefon 16100

---

#### SUMAR — CONTENTS — SOMMAIRE — INHALT

##### FILOZOFIE — POLITOLOGIE — SOCIOLOGIE

TR. POP, Umanism și partinitate în concepția revoluționară • Humanismus und Parteilichkeit in der revolutionäre Auffassung . . . . .	3
ȘT. LANTOȘ, Karl Marx și viitorologia • Karl Marx and the futurology . . . . .	11
T. LUPȘE, Imagine și semn în cunoaștere și comunicare • L'image et signe dans le processus de la connaissance et de la communication . . . . .	18
I. IRIMIE, The definition of the concept of information — an open and actual question • Definirea informației — problemă deschisă și actuală . . . . .	27
P. ILUȚ, Comunicare terminologică în disciplinele socio-umane; emic și etic • Terminological communication in social sciences; emic and etic . . . . .	35
KOMAROMI B., Informarea colectivă în sistemul propagandei politice • Politic, Information und Propaganda . . . . .	39
GH. TOMA, Tentativa lui Ion Petrovici de a repune filozofia în funcția ei naturală (I) • La tentative de Ioan Petrovici de remettre la philosophie en ses droits (I) . . . . .	46

##### PSIHOLOGIE — PEDAGOGIE — METODICA

GH. NEAMȚU, A. FĂRCAȘ, Dimensiuni ale formării multilaterale a personalității • Dimensions of many-sided formation of personality . . . . .	54
T. PODAR, D. TRIPON, Aspecte ale mecanismelor de autocontrol și autoreglare în învățarea istoriei • Aspects of Selfcontrol and Selfregulation Mechanisms in the Studying of History . . . . .	63
Opinii — Opinions — Meinungen	
M. PASCARU, Despre faptul social • Sur le fait social . . . . .	71

## In memoriam

<b>Profesor dr. GEORGE TOMUȚA</b> . . . . .	<b>75</b>
<b>Recenzii — Books — Livres parus — Buchbesprechungen</b>	
<b>Revue Métaphysique et de Morale (P. M. COSMA)</b> . . . . .	<b>76</b>
<b>Les études philosophiques (I. HOTICO)</b> . . . . .	<b>77</b>
<b>Demystifying Social Statistics (M. PASCARU)</b> . . . . .	<b>78</b>
<b>Cronică — Chronicle — Chronique — Chronik</b>	
<b>Reuniunea UNESCO/CODIESEE de la București (M. IONESCU)</b> . . . . .	<b>79</b>
<b>Simpozioane, sesiuni științifice</b> . . . . .	<b>80</b>
<b>Noi apariții editoriale ale cadrelor didactice</b> . . . . .	<b>80</b>

## UMANISM ȘI PARTINITATE ÎN CONCEPȚIA REVOLUȚIONARĂ

TRAIAN POP

În contextul analizei temeiurilor opțiunii lui Marx pentru comunism se dezvăluie mai întâi faptul că, încă de prin 1842, pentru gânditorul în devenire comunismul nu constituia nici o simplă modă a unor preocupări intelectuale neconformiste și nici un ideal doar utopic. Iar discuțiile despre socialism și comunism trebuiau să se desfășoare, potrivit părerii sale, „pe alte baze și mai profund“ de cum se desfășurau la acea dată, declarînd, în calitate de redactor șef la *Gazeta renană*, colaboratorilor săi, în speță unor publiciști din rîndurile stîngii hegeliene, că socoate „deplasat, ba chiar amoral, procedeul lor de a introduce prin contra-bandă dogme comuniste și socialiste, deci o nouă concepție despre lume, în critici ocazionale de teatru etc“<sup>1</sup>. Ca atare, deși socialismul și comunismul de pînă la acea dată, lipsite de teme științifice, nu constituiau pentru Marx un punct de interes, iar *Gazeta renană* „nu recunoaște ideilor comuniste în forma lor actuală nici măcar o *realitate teoretică*“ și „cu atît mai puțin ar putea să dorească *realizarea lor practică*“<sup>2</sup>, ideea și principiul socialismului și comunismului ca nouă concepție despre lume și nou sistem de relații socio-umane constituia pentru el o idee și un principiu de interes, o ipoteză opțională. Este motivul în virtutea căruia, afirmînd că „lucrări ca acelea ale lui Leroux, Considerant și, în primul rînd, opera subtilă a lui Proudhon nu pot fi criticate pe baza unor impresii superficiale de moment, ci numai după un studiu îndelungat și aprofundat“<sup>3</sup>, Marx cerea schimbarea stilului discuțiilor despre comunism, pentru a accepta în locul dogmelor comuniste moralizatoare comunismul pe care-l genera și chema la viață mersul istoriei, spiritul științei, filozofiei, în genere al culturii moderne.

Opțiunea lui Marx pentru comunismul generat de realitățile și cerințele mersului istoriei era opțiunea pentru „domnia omului“ în locul domniei proprietății private, pentru înlocuirea sistemului stărilor cu sistemul reprezentativ și ridicarea acestuia „de la forma politică la forma generală“, pentru depășirea stării de lucruri existente în domeniul organizării vieții socio-umane și a relațiilor ei prin transformarea societății „într-o comunitate de oameni uniți întru realizarea scopurilor lor supreme“<sup>4</sup>.

Realizarea opțiunii pentru comunism, după mersul obiectiv al istoriei, neînțeles de socialiștii și comuniștii utopici, impunea calea luptei de clasă în toate formele și manifestările ei și, prin aceasta, calea luptei

<sup>1</sup> Marx-Engels, *Scrieri din tinerețe*, Ed. politică, București, 1968, p. 253.

<sup>2</sup> Marx-Engels, *Opere*, vol. 1, Ed. politică, București, 1960, p. 119.

<sup>3</sup> *Ibidem*.

<sup>4</sup> *Ibidem*, p. 380 și 373.

revoluționare. Dar desfășurarea acestora cu rezultatele scontate, pentru a nu se desfășura ca o spontaneitate oarbă și nici ca manifestări răzlețe ale unor categorii sau grupuri sociale impulsionate doar de spiritul nemulțumirii, trebuiau pregătite prin „opera forțelor unite“ pentru realizarea idealurilor de viață ale clasei muncitoare căreia, odată cu procesul maturizării societății capitaliste și ca rod al acesteia, istoria i-a hărăzit locul de frunte în cîmpul mișcărilor sociale pentru progres, libertate și demnitate umană. Primul aspect al acestei pregătiri îl constituia, cum clar se exprima Marx, „autolămurirea (filosofie critică) a epocii asupra sensului luptelor și năzuințelor ei“<sup>5</sup>.

Desprinzînd temeiul opțiunii pentru socialism și comunism din însuși mersul și imperativele istoriei moderne și înțelegînd că realizarea principiului socialist — ca „o latură care privește *realitatea* adevăratei esențe omenești“<sup>6</sup> — este un act de angajare totală a celor ce acceptă acest mers și se supune acestor imperitive, Marx releva necesitatea legării criticii de critica politicii și a situației „pe o poziție partinică în politică“, cu alte cuvinte, a legării și identificării activității teoretice „cu lupta reală“<sup>7</sup>.

Ducînd spre un numitor comun angajarea partinică și exigența demersului științific de dezvăluire a adevărului social și făcînd din ele esențe ale umanismului real, raționalist dialectic, degrevat de felurite dogme și unilateralități, iar din acest umanism expresia cea mai adîncă a partinității asociată spiritului științific, Marx scria: „În cazul acesta, noi nu ne prezentăm în fața lumii ca niște doctrinari, cu un principiu nou: iată adevărul, cădeți în genunchi în fața lui! Noi dezvoltăm lumii noi principii din propriile ei principii. Noi nu-i spunem: renunță la luptele tale, ele sînt o prostie; noi îți vom da adevărata lozincă de luptă. Noi îi arătăm doar pentru ce luptă de fapt, și conștiința aceasta este un lucru pe care lumea trebuie să și-l însușească vrînd-nevrînd“<sup>8</sup>.

Odată cu distanțarea de îngustimea dogmatismului ce a caracterizat socialismul și comunismul utopic, bazat pe un principiu umanist pe cît de abstract pe atît de puțin definit pentru o abordare sociologică științifică a problemei raportului dintre esența și existența umană, Marx se distanța și de îngustimile antropologismului mecanicist-metafizic care ducea fie la o suprapunere a celor două categorii, determinînd astfel o atitudine apologetică față de sistemul relațiilor sociale existente, fie la o interpretare eronată a raportului dintre individ și societate, cu consecințe de asemenea negative atît pentru înțelegerea complexei dialectici a raportului dintre esența și existența umană, cît și pentru activitatea practică. Astfel, partinitatea, înscrisă ca o trăsătură definitorie a umanismului revoluționar de tip nou și a demersului științific, se impune ca un concept sociologic de certă valoare și ca o condiție esențială pentru o consecvență deplină a demersului raționalist-dialectic.

<sup>5</sup> *Ibidem*, p. 381.

<sup>6</sup> *Ibidem*, p. 379.

<sup>7</sup> *Ibidem*, p. 380.

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 380—381.

În contextul preocupărilor de a găsi o soluționare teoretică și practică rezonabilă problemei neconcordanței dintre esența și existența umană, pe care societatea capitalistă o adâncea, precum și a înscrierii prin aceste preocupări a umanismului și a partinității, așezate pe temelia științei istoriei, într-o unitate valorică de esență superioară, Marx va opta pentru un comunism care să fie rezultatul revoluției sociale *radicale*, înfăptuibile de clasa muncitoare, cu menirea de a desființa feluritele bariere din calea luptei pentru emancipare umană, impuse prin apărarea și promovarea intereselor egoiste generate de proprietatea privată. În confruntare cu opoziția întilnită în Germania, inclusiv din partea reprezentanților stângii hegeliene, Marx preciza că „nu revoluția *radicală* este un vis utopic pentru Germania și nici emanciparea *general-umană*, ci mai degrabă revoluția parțială, revoluția *numai* politică, revoluția care lasă neatinsă temeliea casei”<sup>9</sup>.

Privind această precizare în cadrul concepției de ansamblu a gânditorului, se impune concluzia strămutării accentului de pe aspectul teoretic pe cel practic în soluționarea problemei referitoare la condiția emancipării umane. Odată cu schimbarea accentului va fi pusă în noi termeni sociologici și axiologici însăși ideea de comunism. Respectiv, înțelegînd că realizarea comunismului ca destrămare și reconstituire prin revoluție a relațiilor socio-umane este în sine sa un act politic, Marx va impune ideea că această realizare nu poate rămîne doar la dimensiunea politicului. Iar termenii metaforici de atingere a „temeliei casei” sugerează mai întîi aria extensivității radicalismului revoluției concepute de Marx ca singura cale de realizare a emancipării umane și deci de punere în termeni noi a relației dintre esența și existența umană. Dimensiunea politică și scopul politic, care odată realizat constituia punctul de apogeu al revoluțiilor burgheze și care făcea ca, după o înaintare adeseori vije-lioasă, ecoul lor să se stingă foarte repede, va fi considerat doar ca moment care atins fiind va trebui transformat în mijloc pentru alte schimbări revoluționare la nivelul structurilor și relațiilor economice, tehnico-științifice și cultural-educaționale. Mutarea de accent relevă ideea că, spre deosebire de revoluțiile burgheze, scopul fundamental al revoluției socialiste este exprimat prin profunde transformări ce au loc în toate sferele vieții sociale, pentru a da cale liberă manifestării și amplificării trăsăturilor esenței umane: libertății, creativității pe măsura talentului și aptitudinilor, continuei autodepășiri etc., pe scurt, pentru a face să se manifeste în plinătatea sa demnitatea umană.

Aspectul extensional însă al actului revoluției și apropierii dintre esența și existența umană se corelează strîns la Marx cu cel intensional. Conjugarea extensivității cu intensivitatea vor pune mai pregnant în lumină că atributul de *radical*, dat de Marx revoluției chemată a rezolva problemele în fața cărora se oprise mișcarea pentru progres social ce avea la temelie ca factor propulsiv interesul privat, nu numai că e ireductibil la dimensiunea politicului și a valorii acestuia, dar că e în primul rînd un atribut al conținutului și nu al formelor, chiar dacă nici acestea

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 423.

din urmă nu pot fi scoase din circuit, în virtutea relațiilor dialectice dintre conținut și formă. Impune această precizare sublinierea făcută de Marx în contextul reflecției asupra ipotezelor comunismului propovăduit de Cabet, Dézamy, Weitling etc., anume, că „desființarea proprietății private nu este de loc identică cu comunismul”<sup>10</sup>. Respectiv, deși desființarea proprietății private capitaliste constituie o măsură de primă importanță pentru a crea condițiile apropierei dintre esența și existența umană și a realiza astfel emanciparea omului, condiția în sine și condiționatul rămân totuși lucruri distincte. Ca și prin cucerirea puterii politice care devine un mijloc, și prin desființarea proprietății private se creează doar cadrul necesar pentru realizarea actului transformator-constructiv în domeniile vieții economico-sociale, tehnico-științifice și cultural-educative, act ce are ca efect umanizarea existenței și devenirea comunismă a esenței umane. Ca act în sine, desființarea proprietății private este doar semnul primei bătălii decisive împotriva capitalului, dar nu și semnul victoriei noului mod de viață.

Referindu-se la actul Marii Revoluții din Octombrie 1917, Lenin arată că încă în prima zi a dictaturii proletariatului a fost desființată proprietatea privată asupra pământului și că în alte câteva luni au fost expropriati aproape toți marii capitaliști, dar că realizarea sarcinilor noii construcții economice, a creării unor noi relații sociale, a unei noi organizări și discipline a muncii, care să unească ultimul cuvânt al științei și tehnicii cu organizarea în masă a oamenilor muncii conștienți este o sarcină mai grea, mai de durată și mai esențială totodată pentru realizarea scopului revoluției<sup>11</sup>. Odată cu ea și partinitatea comunist-revoluționară se exprimă prin alte atribute, între care competență profesională, corelată cu noi exigențe ale spiritului revoluționar, nivel cultural ridicat, noi raporturi cu oamenii muncii, pentru apropierea, stimularea și angajarea lor conștientă în muncă etc.

Perioada mai greu de înfăptuit de noi și mari acte constructive — cum cu limpezime atestă acest lucru peisajul economico-social și cultural-educativ al țării noastre — este perioada marilor transformări interioare a ceea ce constituie în sine și temei al esenței și existenței umane, perioada armonizării acestora și a ridicării lor pe trepte superioare de manifestare. Ea este perioada unor noi obiective, a unor noi procesualități, a căror tendință logică își găsește expresia teoretică în conceptul de societate socialistă multilateral dezvoltată și înaintare spre comunism. Structura acestui concept relevă că una din laturile sale definitorii o constituie „perfecționarea continuă a relațiilor de producție, a organizării societății, crearea cadrului organizatoric care să permită manifestarea în sfera vieții sociale a fiecărui cetățean, participarea tot mai activă a celor ce muncesc la conducerea treburilor țării, lărgirea libertăților, dezvoltarea democrației socialiste”<sup>12</sup>.

<sup>10</sup> *Ibidem*, p. 379.

<sup>11</sup> V. I. Lenin, *Opere alese*, Ed. politică, București, 1970, p. 517 și 519.

<sup>12</sup> Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de al X-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Ed. politică, București, 1969, p. 15.



Avînd în vedere această latură se impune concluzia că omul cu viața și manifestarea sa e înscris ca scop major al actului construcției socialiste. De aceea, în *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, adoptat la Congresul al XI-lea al partidului, se enunță, ca idee strategică fundamentală, că „în centrul politicii generale a partidului și statului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare spre comunism se va afla permanent omul — factorul esențial al întregii dezvoltări economico-sociale —, satisfacerea plenară a cerințelor sale de viață în continuă creștere și diversificare, afirmarea neîngrădită a personalității umane“; că „un obiectiv fundamental al trecerii spre comunism, pentru care va milita în mod consecvent partidul nostru, va fi afirmarea cît mai deplină în viața socială a capacităților fiecăruia, a aptitudinilor și inițiativei creatoare a oamenilor muncii“<sup>13</sup>.

În altă ordine de idei privind lucrurile, prevederile programatice concrete ale partidului nostru relevă pregnant că înfăptuirea practică a umanismului socialist și comunist presupune mutații cu teme axiologice în însuși principiul partinității comunist-revoluționare. Respectiv, sublinierile că umanismul socialist și comunist presupune a reda fericirea personală în contextul afirmării personalității întregului popor, că „libertatea individuală se poate realiza numai în cadrul libertății colective generale, că orice încercare de a opune libertatea personală celei generale este greșită, dăunătoare“<sup>14</sup>, duc la concluzia că, în esența sa, partinitatea marxistă desprinde umanismul de îngustimile individualismului și egoismului, înscriindu-i ca atribut esențial colectivismul. Totodată însă se impune și sublinierea că atributul colectivismului, asociat prin partinitatea revoluționară umanismului și raționalității dialectice nu trebuie înțeles nici ca uniformizare a omului și nici absolută ștergere a deosebirilor dintre esența și existența umană. Demersul umanist raționalist-dialectic al partinității revoluționare, statuînd principiul colectivismului, nu poate trece peste dialectica obiectivă a mersului social-istoric concret. El nu poate trece peste faptul că, deși oamenii își făuresc propria lor istorie fixîndu-și scopuri și idealuri de îndeplinit, ei și-o făuresc, cum preciza Marx, în împrejurări nealese sau dorite de ei, în împrejurări independente de voința lor, împrejurări date și moștenite din trecut, în situații și stări de lucruri ce apar pe parcurs, cu multiple consecințe pentru mersul vieții și împlinirilor socio-umane. Esența și existența umană trebuie înțelese concret. Ca atare, unitatea lor dialectică, chiar și în cea mai perfectă manifestare a sa trebuie înțeleasă ca o unitate contradictorie, în pofida faptului că antagonismul acestei contradicții va rămîne înscris doar în istoria categoriilor respective și se va vorbi despre el doar la trecut.

Analiza teoretică mai face necesară sublinierea că, în condițiile concrete ale construirii socialismului și comunismului, partinitatea revolu-

<sup>13</sup> *Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Ed. politică, București, 1975, p. 91—92 și 170.

<sup>14</sup> *Ibidem*, p. 154.

ționară, chemată fiind prin mersul istoriei a da cea mai înaltă formă și expresie umanismului, își are dialectica sa internă, impusă de sarcina mai grea și mai de durată ce se cere a fi rezolvată. Trăsăturile noi prin care se va exprima acum partinitatea vor fi impuse prin modul concret de orientare și rezolvare a sarcinilor rezultate din obiectivul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și, prin aceasta, a unei noi calități a vieții umane. Cum însă această exprimare nu poate fi concepută altfel decât ca rezultată a activităților din toate sectoarele vieții sociale, elucidarea deplină a calității noului în problema partinității ar presupune analize de detaliu pe sectoare de activitate. Acest lucru însă nu se poate realiza într-un studiu de dimensiuni reduse. Ca atare, pentru moment ne mărginim a puncta doar câteva idei în legătură cu ea, pe care le desprindem din documentele din ultimii ani ale partidului nostru, rămânând deliberat mai mult la sesizarea problemei decât la rezolvarea ei.

Din documentele partidului nostru de la Congresul al IX-lea încoace, pînă la recenta Conferință Națională din 1982, desprindem ideea că așa cum rolul de forță politică conducătoare în societate, de nucleu în jurul căruia gravitează întreaga societate sau de centru vital de la care emană și iradiază cutezanța, energia și lumina ce pun în mișcare și asigură funcționarea întregului angrenaj al orînduirii socialiste a fost dobîndit prin lupte grele împotriva claselor exploatoare, pentru apărarea intereselor vitale ale poporului, pentru înfăptuirea politicii de construire a socialismului în România, tot așa consolidarea acestui rol și creșterea sa vor depinde în continuare de aspectele calitative ale muncii de partid, ridicată la nivelul cerințelor contemporane.

Într-o primă ipostază această calitate se concretizează și traduce într-o strategie pe cît de cuprinzătoare pe atît de elastică, o strategie adecvată scopului și mijloacelor de realizare a acestui scop și care să țină seama de dinamismul mutațiilor ce au loc în epoca pe care o străbatem în interiorul și exteriorul țării noastre, mutații datorate fie progresului tehnico-științific și profesionalizării, fie altor factori stimulativi sau perturbatori.

Dintre termenii prin care se exprimă această strategie în vederea atingerii obiectivelor din planul de dezvoltare economico-socială a țării sînt de reținut înainte de toate cei ce vizează exigențele sporite față de muncă, „Societatea pe care o edificăm este societatea celor ce muncesc, ea se întemeiază nemijlocit pe munca creatoare a tuturor membrilor săi. Fiecare cetățean trebuie să depună o activitate utilă societății, să contribuie activ la progresul general al țării. Munca liberă, despovărată de exploatare, constituie unica sursă a sporirii avuției naționale, a înfloririi patriei, a prosperității poporului și a bunăstării personale...<sup>15</sup>. Înscriind munca printre îndatoririle fundamentale comuniste și cetățenești, Programul partidului enunță ca imperativ major necesitatea ca fiecare om al muncii să-și consacre energia, capacitatea de muncă și priceperea măreței opere de făurire a societății socialiste multilateral dez-

<sup>15</sup> Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste*, Ed. politică, București, 1976. p. 40.

voltate și a comunismului în România, necesitatea de a lupta pentru transpunerea în viață a programului partidului. Noile exigențe față de muncă aduc la ordinea zilei necesitatea perfecționării organizării producției pe baza și în spiritul științei și tehnicii contemporane, a introducerii și perfecționării noului mecanism economico-financiar, a auto-gestiunii și autoconducerii muncitorești etc.

Concură la realizarea acestei strategii și, prin ea, la realizarea noii calități a partinității perfecționarea stilului de muncă, vizate fiind în acest sens: promovarea cu consecvență deplină a principiului muncii colective și ridicarea spiritului de exigență și răspundere, de ordine și disciplină; dezvoltarea organismelor și formelor democratice de conducere și organizare și imbinarea activității acestora cu activitatea organelor statului, pentru a realiza o conducere de partid „dinăuntru organismelor sociale, de stat și economice”<sup>16</sup>; înfăptuirea simbiozei dintre comuniști și ceilalți oameni ai muncii nemembri de partid, dintre partid ca for conducător, clasa muncitoare și ceilalți oameni ai muncii, pentru ca actul de conducere de către partid să fie „nu în numele, ci împreună cu clasa muncitoare, cu toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, cu întregul popor”<sup>17</sup> și, ca atare, un act de convingere, de asigurare a bunei funcționări a organismelor democratice și nu de comandă; „abordarea îndrăzneată, realistă a problemelor, lipsită de dogmatism, de conservatorism, de închistare și sectarism”<sup>18</sup>, promovind competența profesională, asociată bunei pregătiri politico-ideologice; cultivarea moralității și omeniei, a demnității și principialității, a tuturor valorilor ce definesc profilul personalității umane în manifestarea sa superioară.

Dând grai viu gândirii și acțiunii partinice dialectice, în pas cu mersul istoriei și cu obiectivele realităților noastre economico-sociale, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia că acest mers și aceste obiective „vor cere schimbări corespunzătoare în funcțiile și activitatea partidului”, că „funcțiile, rolul și formele sale de organizare și activitate vor suferi modificări în funcție de etapele istorice de dezvoltare pe care le străbatem”, că „și partidul, pentru a-și putea îndeplini misiunea sa istorică, de înaltă răspundere în societatea socialistă, trebuie să se perfecționeze, mergând în pas cu marile transformări sociale, revoluționare”, că „el trebuie să fie mereu forța care să asigure înlăturarea din viața economico-socială a tot ceea ce este vechi, perimat, nu mai corespunde noilor condiții, noii etape de dezvoltare, și promovarea cu îndrăzneală a noului în toate sectoarele de activitate”<sup>19</sup>.

Din exigențele semnalate ale partinității revoluționare și din preci-

<sup>16</sup> Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Ed. politică, București, 1975, p. 116.

<sup>17</sup> Nicolae Ceaușescu, *Expunere la a 60-a aniversare a P.C.R.*, Ed. politică, București, 1981, p. 29.

<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 31.

<sup>19</sup> Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la plenara largită a P.C.R. din 1—2 iunie 1982*, Ed. politică, București, 1982, p. 50; vezi și Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința națională a Partidului Comunist Român, 16—18 decembrie 1982*, Ed. politică, București, 1982, p. 47—50.

zarea secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, precizare ce constituie în sine sa un imperativ major al muncii de partid, anume, că înțelegem creșterea rolului conducător al partidului în toate ramurile de activitate ca însemnând „identificarea deplină a partidului cu năzuințele clasei muncitoare, ale întregului popor, îndeplinind rolul de centru vital al națiunii noastre socialiste, fiind însăși conștiința sa”<sup>20</sup>, se poate trage concluzia că în concepția marxistă umanismul socialist și partinitatea comunistă formează o unitate indestructibilă, că în această unitate ele sînt valori ale unei manifestări superioare a esenței umane.

Virtuțile definitorii ale concepției revoluționare — umanismul profund, solidaritatea cu concluziile științei, multilateralitatea analizei, spiritul partinic, caracterul deschis — au fost puse în valoare pe o treaptă superioară de partidul nostru în perioada în care la conducerea sa se află tovarășul Nicolae Ceaușescu. Aducînd un vibrant omagiu secretarului general al partidului nostru cu prilejul împlinirii în acest an a cinci decenii de activitate revoluționară și al aniversării zilei sale de naștere, omagiem acțiunile și intervențiile sale de excepțională substanță și importanță pentru a propulsa dezvoltarea creatoare a concepției revoluționare pe direcțiile cele mai fertile.

#### HUMANISMUS UND PARTEILICHKEIT IN DER REVOLUTIONÄRE AUFFASSUNG

(Zusammenfassung)

Der Verfasser untersucht einige Aspekten der Beziehungen die zwischen Wissenschaft, Humanismus und politische Parteilichkeit in der revolutionäre Auffassung bestehen. Er argumentiert die These dass die Parteilichkeit und den sozialistischen Humanismus eine strenge Einheit bilden.

---

<sup>20</sup> Nicolae Ceaușescu, *Expunere la a 60-a aniversare a P.C.R.*, Ed. politică, București, 1981, p. 29.

## KARL MARX ȘI VIITOROLOGIA

ȘTEFAN LANȚOȘ

Comemorarea a o sută de ani de la încetarea din viață a lui Karl Marx oferă o perspectivă istorică adecvată pentru a-i putea judeca cum se cuvine valabilitatea și fiabilitatea doctrinei sale în luminarea viitorului omenirii.

Punîndu-și întreaga învățătură în slujba emancipării politice și sociale a omului și a făuririi unui viitor mai bun pentru toți oamenii muncii, Marx este considerat ca un strălucit reprezentant al viitorologiei<sup>1</sup>. O atare apreciere se cere însă nuanțată. După cum se știe, reflecțiile de viitor nu constituie un domeniu aparte în preocupările lui Marx, distinct de ansamblul problematicii teoretice căreia i s-a dedicat.

Așa cum o dovedesc scrierile lor, clasicii marxismului s-au încumetat mai rar să emită pretenții. Grație înflăcărării lor tinerești, ei au prognozat uneori cu patos fierbinte producerea iminentă a unor evenimente, „profeții” pe care ei înșiși le-au contestat ulterior<sup>2</sup>. S-au confirmat însă strălucit concluziile lor despre sensul devenirii societății și despre agenții acestei devenirii.

Trebuie remarcat însă faptul că în opera întemeietorilor materialismului dialectic și istoric, edificiul viitorologiei nu apare ca ceva constituit. Dar nu este mai puțin adevărat că prin valoarea ei teoretică și metodologică, învățătura lui Marx oferă, luată în ansamblu ei, temelia elaborării viitorologiei ca disciplină filozofică și sociologică aparte. Este, dealtfel, cunoscut că cercetările speciale de viitorologie, care reprezintă o expresie a îmoșăririi tematice a gândirii marxiste și nemarxiste, debutează de fapt abia în perioada postbelică.

Schițînd unele dintre elementele mai importante prin care teoria filozofică și social-politică marxistă oferă premisele constituirii viitorologiei, evidențiem, în primul rînd, *istorismul* ei. Potrivit punctului de vedere istorist propriu gândirii lui Marx, societatea omenească nu se prezintă ca ceva static, încremenită și dată odată pentru totdeauna. Ca expresie a neconținutei prefaceri a istoriei, trecutul trece în prezent și prezentul se metamorfozează în viitor, dar în ritmuri diferite de la epocă la epocă. Între aceste etape ale devenirii istorice teoria marxistă descoperă un sistem de relații necesare. Viitorul apare astfel ca fiind organic legat de trecut și prezent, ceea ce l-a determinat pe Marx să arate că: „... această examinare conduce, de asemenea, la unele aspecte în care se constată suprimarea actualei forme de relații de producție și în felul acesta se

<sup>1</sup> V. I. Lenin semnaleză că învățătura lui Marx nu poate fi privită „numai în sensul unei simple explicări a trecutului, ci și în sensul prezivunii îndrăznețe a viitorului și a unei cutezătoare activități practice, urmărind înfăptuirea acestui viitor” (V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 26, Ed. politică, București, 1964, p. 73).

<sup>2</sup> K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 22, Ed. politică, București, 1965, p. 314.

conturează începutul unei mișcări transformatoare care prefigurează viitorul<sup>3</sup>.

Evidențierea corelației necesare dintre viitor și prezent — principiu metodologic de bază al construirii viitorologiei în cadrul marxismului — este dezvoltat și aprofundat și în activitatea teoretică a partidului nostru. Tovarășul Nicolae Ceaușescu menționa, în acest sens, că: „... viitorul se clădește pe temeliiile prezentului, că ziua de mâine își trage izvoarele din ziua de azi; previziunile viitorului se bazează și ele pe realitățile prezentului... După convingerea noastră, nu te poți preocupa de viitor fără a acționa și a face ca prezentul să ofere premisele îmbunătățirii zilei de mâine<sup>4</sup>”.

Demonstrarea funcționării unor legături necesare între viitor și prezent permite întemeierea demersurilor viitorologice pe considerentele teoriei generale a devenirii istoriei și a determinismului social. Semnificația majoră a unei atare întemeieri rezidă în faptul că evită reducerea enunțurilor predictive la niște afirmații arbitrare, sofistice și subiectiviste despre o evoluție, adesea născocită, a societății și omului.

Elaborarea sistemului de propoziții viitorologice la lumina teoriei determinismului social revine, în principal, la a considera că schimbarea socială și viitorul se nasc din prezent ca un „proces istoric natural“, după o expresie a lui Marx<sup>5</sup>, ceea ce semnifică faptul că aceste prefaceri sînt guvernate de legitatea obiectivă.

Determinarea legică obiectivă a schimbărilor sociale face ca geneza viitorului din prezent să nu se producă în mod haotic, ci între cele două etape ale devenirii să se instituie un sens necesar. În baza acelorași argumente, schimbările radicale și de amploare ale societății în mișcarea ei spre viitor sînt apreciate de concepția marxistă, revoluționară și progresistă, ca fiind inevitabile.

Afirmarea cristalizării unui sens al istoriei și susținerea caracterului inevitabil al prefacerilor sociale structurale și de ansamblu au fost frecvent considerate de oponenți ca expresii ale aderării lui Marx la concepția predestinării, escatologiei, fatalismului și dogmatismului schematizant. Trebuie spus că aceste acuzații nu au recepționat corect și adecvat deseale luări de poziție din partea clasicilor marxismului, din care rezultă că ei nu consideră ființa umană ca pe o marionetă în mîna unui destin istoric implacabil și care ar fi antrenată pasiv și fără voia ei în vîltoarea schimbărilor sociale. Dimpotrivă, Marx este de părere că: „Nu istoria, ci tocmai omul, omul real și viu — iată cine face totul... «Istoria» nu este o personalitate aparte, care se folosește de om ca de un mijloc pentru atingerea țelurilor ei. Istoria nu este altceva decît activitatea omului care își urmărește țelurile sale<sup>6</sup>”.

<sup>3</sup> K. Marx, *Bazele criticii economiei politice*, vol. 1, Ed. politică, București, 1972, p. 412.

<sup>4</sup> Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 7, Ed. politică, București, 1973, p. 422.

<sup>5</sup> K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 23, Ed. politică, București, 1966, p. 16, 26.

<sup>6</sup> K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 2, Ed. politică, București, 1962, p. 102.

Ca revoluționar și om de acțiune, Marx insistă asupra importanței inițiativei istorice a maselor în realizarea schimbărilor de viitor. El a demonstrat că sensul istoriei nu trebuie considerat ca ceva transcendent acesteia, ci că el este generat de tentativele agenților umani de a-și realiza opțiunile, sarcinile și țelurile cărora li se dedică. Marxismul distinge clar inițiativa membrilor societății în producerea schimbărilor pentru care optează de aventură. Ea se clădește pe ideea legității și determinismului social obiectiv. Faptul că luarea în considerare a unei atare condiționări nu anulează, ci, dimpotrivă, favorizează inițiativa, este evidențiat clar de V. I. Lenin, care precizează că: „Ideea determinismului, care stabilește necesitatea acțiunii omului și spulberă povestea absurdă a liberului arbitru, nu exclude cîtuși de puțin nici rațiunea, nici conștiința omului și nici aprecierea acțiunilor lui. Dimpotrivă, numai punctul de vedere determinist face posibilă o apreciere riguroasă și exactă; ... ideea necesității istorice nu diminuează cîtuși de puțin rolul personalității în istorie”<sup>7</sup>.

Cheia descifrării armoniei dintre determinismul social obiectiv și inițiativa și participarea activă a oamenilor la realizarea sensului istoriei și a viitorului rezidă în descoperirea de către Marx a faptului că societatea, atît sub aspect structural, cît și al devenirii ei, „este, în fond, practică”<sup>8</sup>. Potrivit opticii praxiologice asupra vieții sociale, membrii societății produc prin activitatea lor practică, exercitată de generațiile trecute și de cele în acțiune, componenta reală și cea ideală, latura obiectivă și cea subiectivă, relațiile necesare și cele întîmplătoare ale existenței lor. În felul acesta, modul în care Marx interpretează esența omului și natura creațiilor sale se deosebește de cel feuerbachian, pe de o parte, pentru care activitatea autentic umană se mărginește la planul subiectivității, a sensibilului și de cel hegelian, pe de altă parte, pentru care omul creează ca om numai în universul abstracțiilor logice<sup>9</sup>.

Așadar, din punctul de vedere al marxismului, sensul istoriei și viitorul societății și omului se înfăptuiesc sub aspectul lor obiectiv, necesar și inevitabil prin inițiativă, participare practică și opțiune umană. Această explicație, de maximă importanță pentru edificarea unei viitorologii operaționale și eficiente, derivă din considerentul esențial că în viziunea lui Marx, legitățile schimbărilor sociale sînt obiective nu în sensul cristalizării și manifestării lor în afară și independent de activitatea globală a omului, ci în sensul existenței și manifestării lor independente de conștiința, voința și dorința subiecților umani. Prin urmare, legile sociale nu sînt concepute ca niște factori transcendenți societății și vieții omului, ci ca manifestări intrinseci acestora, care se nasc chiar prin intermediul activităților practice exercitate de toți membrii societății.

Insistînd asupra modului în care marxismul înțelege procesul de producere a legilor obiective din viața socială, prin mijlocirea sistemului de activități omenești, V. I. Lenin nota: „Din faptul că trăiți și desfășurați

<sup>7</sup> V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 1, Ed. politică, București, 1960, p. 156.

<sup>8</sup> K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 3, Ed. politică, București, 1962, p. 7, 577.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 5, 575.

o activitate economică... și produceți produse, că schimbați aceste produse, se formează un lanț obiectiv necesar de evenimente, un lanț al dezvoltării care este independent de conștiința voastră *socială*<sup>10</sup>. Legile obiective ale dezvoltării societății se instituie deci ca sistem de relații obiective și necesare între activitățile umane, rezultatele și consecințele acestora.

Din tratarea praxiologică a genezei legilor obiective ale devenirii sociale decurg mai multe învățăminte instructive pentru fundamentarea viitorologiei marxiste actuale. Una din ele se referă la faptul că despre viitor nu se pot face enunțuri predictive cu pretenția dogmatică de absolută certitudine. Prin urmare, viitorologia aspiră la a se constitui din enunțuri previzionale denumite *condiționale*. Aceasta înseamnă că predicțiile noastre oricât de sigure ar părea, ele trebuie operate sub rezerva *dacă* membrii societății vor acționa pentru realizarea lor și *dacă* ei înșiși se vor strădui și vor reuși să creeze condițiile necesare împlinirii așteptărilor predictive. În scopul realizării dezideratului metodologic menționat, Marx, încă în anul 1843, susținea că noi „nu căutăm să anticipăm în mod dogmatic viitorul, ci că abia prin critica lumii vechi vrem să găsim lumea nouă<sup>11</sup>”, adăugînd în continuare: „... construirea viitorului și rezolvarea tuturor problemelor pentru toate vremurile de aici înainte nu este treaba noastră, știm în schimb ce trebuie să facem în prezent...<sup>12</sup>”.

Deci fiecare generație, făurindu-și propriul ei prezent, își rezolvă problemele cu care este confruntată și își dăltuiește astfel în mod original viitorul său. Viitorologia marxistă recomandă generațiilor de azi să nu blocheze viitorul generațiilor de mâine. De asemenea, afirmă că viitorul nu există aievea sau anterior preparării lui prin activitatea umană practică. Tocmai din acest motiv, el nu poate fi anticipat pe de-a întregul și odată pentru totdeauna.

O viitorologie construită după precauțiile menționate anterior este ferită de pericolul utopismului, învinuire de care nu a scăpat nici teoria dezvoltării istoriei elaborată de Marx, învinuire ce plătește tribut aceleiași opacități în înțelegerea concepției marxiste despre cunoașterea și prepararea viitorului omului și societății.

Imaginile de viitor afectate de utopism se disting, potrivit părerii lui Engels, prin încercarea de „a născoci un sistem nou, mai desăvîrșit, de organizare socială și de a-l impune din afara societății, prin propagandă și, pe cît posibil, prin exemplul unor experiențe model. Aceste noi sisteme sociale erau din capul locului sortite să rămână simple utopii; și cu cît erau mai minuțios elaborate, cu atît mai mult trebuiau să se reducă la pure fantezii<sup>13</sup>”.

În perimetrul viitorologiilor contemporane nemarxiste, practica utopismului este încă foarte răspîndită. Ea se remarcă prin profesarea unui

<sup>10</sup> V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 18, Ed. politică, București, 1963, p. 314.

<sup>11</sup> K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 1, Ed. politică, București, 1960, p. 379.

<sup>12</sup> *Ibidem*.

<sup>13</sup> K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 20, Ed. politică, București, 1964, p. 255.



gen de umanism-abstract despre viitor. Acesta este focalizat pe om, dar prin procedee ce solicită cu exclusivitate fantezia, imaginînd o serie de situații noi, care nu sînt prin nimic condiționate de trecut și prezent. Practicile utopice contemporane de explorare a viitorului recurg frecvent la organizarea de așa-zise „laboratoare“ ale societății și civilizației de mîine, în care, la discreția fanteziei pure, se fac exerciții și experiențe artificiale, inventîndu-se modele de viitor irealizabile practic.

În elaborarea viitorologiei marxiste, nu se renunță la fantezie și imaginație. Ele însă trebuie să foreze actualul spre a-și lua zborul în sensul posibilului și viitorului. Cu ajutorul rațiunii, a imaginației și fanteziei, Marx cerea să „dezvoltăm lumii noi principii din propriile ei principii“<sup>14</sup>, adăugînd că în felul acesta: „Se va dovedi că nu este vorba de a trage în minte o mare linie de demarcație între trecut și viitor, ci de a înfăptui ideile trecutului. Se va dovedi, în sfîrșit, că omenirea nu începe o muncă nouă, ci realizează în mod conștient munca ei veche“<sup>15</sup>. În consecință, strădania pentru edificarea unui anumit viitor revine la transformarea prezentului, acționîndu-se potrivit unor legități și sarcini pe care le are de rezolvat; care, la rîndul lor, se cristalizează și evidențiază prin activitatea vizînd schimbarea efectivă practică a stărilor de fapt.

Numeroase referiri la viitor au fost influențate de ceea ce se numește *schematism*. Este un procedeu pe care adesea îl întîlnim în teologie, cînd aceasta optează pentru înfăptuirea a domnia a „celor scrise sau prorocite“. Schematismul a fost practicat și de idealismul speculativist, în încercarea lui de a impune lumii schemele logice preconceptuate, așa cum a procedat, bunăoară, Hegel. În mod paradoxal, Marx, critic acerb al profesării unei filozofii speculative și schematice, a fost el însuși înregimentat schematismului, mai ales în problema demonstrării necesității înlocuirii proprietății privat capitaliste ca bază a exploatării omului de către om în societatea burgheză. În sensul acuzației care i s-a adus, Engels relevă că, după opinia lui Dühring, Marx ar fi dedus că „expropriatorii vor fi expropriați“ sprijinindu-se exclusiv pe „cîrja dialectică“, iar „În lipsa unor mijloace mai bune și mai clare, hegeliana negare a negației trebuie să facă aici oficiul de moașă cu ajutorul căreia viitorul se naște din sînul trecutului“<sup>16</sup>. Potrivit schematismului, devenirea realității istorice este forțată să „asculte“ de schemele teoretice și conceptuale; istoria în mișcarea ei este „obligată“ să se încadreze și să se conformeze acestor scheme. Într-o atare concepție, viitorul reprezintă un model mintal, ca înfăptuire a mesajului unor doctrine și convingeri ale diferiților profeți teologi sau laici.

Spre deosebire de schematism, gîndirea marxistă consideră că sistemul de concepte mai întîii rezumă aproximativ un fragment al istoriei și apoi luminează producerea altuia. Valoarea anticipativă și aplicativă a schemelor teoretice trebuie — menționa Engels — demonstrată pe baza istoriei, a proceselor care au avut efectiv loc și în parte trebuie să aibă

<sup>14</sup> K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. I, p. 381.

<sup>15</sup> *Ibidem*.

<sup>16</sup> K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 20, p. 126—127.

loc<sup>17</sup>. Cît de mult s-au distanțat Marx și Engels de profetizarea în sens schematic a devenirii istoriei rezultă cu pregnanță din celebra remarcă cuprinsă în *Ideologia germană*: „Pentru noi comunismul nu este o stare care trebuie creată, un ideal căruia va trebui să i se conformeze realitatea. Noi numim comunism mișcarea reală care suprimă starea actuală. Condițiile acestei mișcări rezultă dinn premisa existentă în momentul de față”<sup>18</sup>. În consecință, după teoria marxistă mlădițele viitorului vor fi căutate nu într-un model mintal, ci în trecutul istoric și în procesele sociale în desfășurare. Realitățile viitoare nu reprezintă un transplant. Ele se nasc și se înfiripă prin activitatea practică a membrilor societății, executată în anumite împrejurări istorice și în anumite condiții reale concrete.

Pentru o asemenea înțelegere a proceselor istorice militează și secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, demonstrînd cu convingere că prezentul și viitorul României sînt legate organic de trecutul ei. Partidul Comunist Român, forța politică conducătoare a procesului de realizare a tuturor prefacerilor sociale ale prezentului și viitorului, nu a fost transplantat din altă parte, ci este rezultatul legic al luptelor pentru eliberare socială și națională din istoria țării noastre<sup>19</sup>.

Teoria marxistă a progresului și devenirii societății conține importante premise pentru rezolvarea adecvată a naturii unui fenomen care obsedează cercetările viitorologice contemporane: avem în vedere *reflexivitatea predicțiilor sociale*. Reflexivitatea se referă la un tip de previziuni în care realizarea lor este afectată tocmai de emiterea acestora și de conștientizarea celor interesați în mesajul pe care îl poartă. Într-o altă formulare, esența reflexivității prognozelor sociale constă în influențarea de către ele a evenimentelor anticipate fie în sensul grăbirii realizării lor, fie în sensul eșuării acestora. Mecanismul declanșării efectelor menționate este reprezentat de reacția de care sînt în stare cei interesați față de producerea sau stoparea fenomenelor prognozate. Teoreticienii nemarkșiști, care s-au dedicat analizei naturii reflexibilității predicțiilor privitoare la viitorul membrilor societății, dintre care îi amintim doar pe K. Popper și R. Merton, fac o analogie între fenomenul în cauză și principiul indeterminării din fizica cuantică, ajungînd la concluzia că nici în domeniul socialului nu este posibilă o predicție detașată de observator, deci de agent, adică o predicție bazată pe o cunoaștere veridică și obiectivă a desfășurării fenomenelor sociale. În epoca marxistă, reflexibilitatea prognozelor cunoaște două moduri de manifestare, judecate după modul în care influențează desfășurarea fenomenelor prevăzute. O manifestare este aceea în care superstiții, zvonuri credințe etc. declanșează reacții prin care agenții umani denaturează evoluția firească a evenimentelor. Clasicii marxismului au scos în evidență și rolul imens al

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 131.

<sup>18</sup> K. Marx-F, Engels, *Opere*, vol. 3, p. 36.

<sup>19</sup> Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982*, Ed. politică, București, 1982, cap. II, XI, XII.

visurilor despre un viitor mai bun, al conștientizării proletariatului cu privire la sarcinile, țelurile și rolul său istoric<sup>20</sup>. Toate acestea prezintă o enormă importanță mobilizatoare și activizatoare, înscriindu-se ca factori firești în țesătura determinismului social, grăbind astfel realizarea unor stări viitoare, anticipate pe baza luării în considerare a legităților devenirii societății.

O importantă dilemă a viitorologiei contemporane este cea dintre descrierea sau prescrierea viitorului, altfel spus, raportul dintre predicțiile *explorative* și cele *normative*. O interesantă sugestie, care poate conduce la soluționarea dilemei în cauză, în sensul concilierii celor două modalități de raportare la viitor, rezultă din următoarea constatare a lui Marx: „Ceea ce deosebește însă de la început pe arhitectul cel mai prost de albina cea mai perfectă este faptul că el construiește celula în cap înainte de a o construi în ceară. La sfârșitul procesului de muncă apare un rezultat care încă la începutul acestui proces exista ideal în imaginația muncitorului. Omul nu se limitează la a modifica forma elementului din natură, ci el își realizează totodată scopul său pe care îl cunoaște, care determină logic modul și caracterul activității lui și căruia el trebuie să-i subordoneze voința sa”<sup>21</sup>. Din cunoscutul text rezultă că omul se raportează explorativ la viitor, atunci când încearcă să cunoască posibilitățile, rezultatele, consecințele și scopurile acțiunilor lui. Dar în viziunea lui Marx, aceste rezultate ale explorării viitorului devin pîrghii de ghidare, proiectare și normare a acțiunilor umane purtate în vederea instituirii lui.

Prin urmare, în construirea viitorologiei marxiste actuale nu se poate omite considerentul că descripția și prescripția perspectivelor societății și omului formează un tot organic, căci explorarea rezultatelor viitoare ale acțiunilor fundamentează cognitiv proiectarea perspectivelor. La rîndul ei, proiectarea și reflectarea scopurilor și sarcinilor normează și mijlocește transpunerea în practică și operaționalizează enunțurile despre viitor.

Printre prevederile testamentului său pentru continuatori, Karl Marx a înscris, desigur, și recomandarea de a-i îmbogăți continuu teoria, pe baza elementelor și sarcinilor noi ce vor interveni, prescripție valabilă, firește, și pentru cei ce se încumetă să fundamenteze o nouă disciplină filozofică și sociologică marxistă: viitorologia.

#### KARL MARX AND THE FUTUROLOGY

##### (S u m m a r y)

In this paper the author has emphasized that the Marxist theory of historical development and social determinism involves a forecast vision of future societies.

The author comes to the conclusion that all Marxist works include many ideas and principles for a new scientific discipline: that is futurology; but this has been established in the post-war era.

<sup>20</sup> K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 2, p. 40.

<sup>21</sup> K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 23, p. 191.

## IMAGINE ȘI SEMN ÎN CUNOAȘTERE ȘI COMUNICARE

T. LUPȘE

Folosite pe scară largă în cele mai diverse domenii ale cunoașterii și activităților social-umane, noțiunile de imagine și semn suscită în epoca noastră interesul cercetărilor și al teoreticienilor. Explicația decurge mai ales din modul vertiginos al creșterii preocupărilor pentru sporirea eficienței și diversificarea formelor de activitate rațională, dar și din acuitatea cu care se pun tot mai insistent chestiunile de rentabilizare practică a inteligențelor „artificial-cibernetice”. S-au acumulat probleme de ordin practic, științific și teoretic; au crescut dificultățile ce urmează a fi depășite într-o analiză și o interpretare filozofică pertinentă a conținutului și funcțiilor cognitiv-explicative și metodologice pe care le au conceptele de imagine și semn în cunoaștere și comunicare.

Oportunitatea dezbaterii unor asemenea probleme se justifică și prin alte rațiuni. Astfel, înfățișând într-o viziune unitară, în spiritul teoriei materialist-dialectice a reflectării, variatele sensuri și „conținuturi cognitiv-reflectorii”, pe care cele două concepte le îmbracă în diferite sectoare ale cunoașterii tehnico-științifice, ale reflectării și creației artistico-literare sau în cadrul teoriei generale a sistemelor, credem că se va degaja de la sine caracterul inconsistent al tendințelor și curentelor analitice și neopozitivistice din filozofia burgheză contemporană cu privire la esența, natura cognitivă, locul și rolul imaginii, al semnelor sau sistemelor de semne în cunoașterea și acțiunea umană. Reliefind justetea punctului de vedere materialist dialectic, vom creiona și viciul relativismului și agnosticismului implicat în unele păreri filozofice care, supralicitind aspectul convențional, relativ al imaginii și al sistemelor de semne (aspect inerent imaginilor cognitive și sistemelor de semne, limbilor naturale ca și sistemelor formale sau simbolice), precum și relativa independență a conștiinței față de suportul ei, proclamă caracterul eminentemente constructivist și convențional, subiectiv și arbitrar al actului cunoașterii și al semnificării rezultatelor sale.

Evident, problematica pe care o implică dezbaterea acestui subiect este deosebit de bogată și de loc ușoară. În spațiul care ne este pus la dispoziție, vom schița doar câteva din aspectele care le considerăm definitorii și de o importanță majoră pentru evaluarea teoretică a conceptelor de imagine și semn, esența cognitivă a imaginii în corelația ei cu sistemele de semne care o realizează. De asemenea, vom urmări unele aspectele ale raportului imagine-semn atât în geneza cunoștințelor cit și în modalitățile de stocare, reactualizare și comunicare a informațiilor în activitatea umană. Se subînțelege că nu avem pretenția de a epuiza în vreun fel șirul problemelor implicate, după cum sîntem convinși și de posibilitatea unui dialog prelungit asupra problemelor puse în discuție.

Imaginea cognitivă reprezintă un tip deosebit al reflectării umane. Ea reproduce în chip ideal obiectele și însușirile lor, sau mijloacele construirea de modele ideale ale unor obiecte posibil de înlăptuit de către omul social prin prelucrarea practică a unor elemente din realitatea obiectivă. Gnoseologia materialistă distinge *imaginile senzoriale și raționale ale gândirii* care, în unitatea și interconșionarea lor dialectică alcătuiesc conșionutul, substanța *reflectorie ideală și subiectivă a lumii obiective*.

În ansamblul lor, imaginile cognitive sînt absolute, datorită suveranității gândirii și a conșionutului ei luat ca proces în care, asimptotic și în chip virtual, se reflectă tot mai adecvat obiectele și însușirile lor, — dar gândirea este totodată, împreună cu imaginile ei, un proces condișionat și relativ, datorită modului de alcătuire și finității organelor de simș și a creierului, datorită limitelor dezvoltării social-istorice a omului și a practicii sale. Totodată, imaginile senzoriale și percepșive, deși sînt forme unice și puncte de pornire nu numai în cunoașterea despre macro- și megacosmos, vom sublinia că ele nu posedă capacitatea de a intercepta absolut toate formele existenșei și ale mișcării lumii înconșurătoare. Amintim că omul nu are organe universale de simș specializate pentru percepșerea mișcării, a spașionului și a timpului, iar o mulșime de informașii despre cosmos, cîmpuri și unde molecule, atomi sau particule elementare rămîn în afara percepșerii noastre directe. Despre unii parametri ai lumii fizice sau biologice, nici măcar prin dezvoltarea viitoare a instrumentașiei și aparaturii de măsurașt nu vom culege informașii în mod direct; unele din acestea le dobîndim însă prin metode și procedee logico-matematice care se întemeiază pe structurile legice deja cunoscute. Cu alte cuvinte, știinșta despre acele zone pe care omul nu le percepe senzorial se întemeiază pe informașii cuprinse în imaginile dobîndite în timpul practicii omenești. Însăși imaginile și reprezentările despre mișcare, ori despre însușirile spașio-temporale ale lucrurilor, se constituie pe baza capacitașii subiectului de a sintetiza și a prelucra informașii aduse scoarșei cerebrale de către toșii analizatorii, fără nici o excepșie. În fond, viașa a validat înștru totul teza potrivit căreia organele noastre de simș s-au specializat în a percepe atîtea atribute și însușiri ale lumii reale cîte erau necesare și suficiente omului social pentru a se adapta și a supravieșui prin muncă într-un mediu dat. În legăștură cu aceste chestiuni, Fr. Engels nota faptul că, dacă ochiul, de pildă, ar percepe toate razele de lumină, atunci în mod sigur că el nu ar vedea nimica.

Ceea ce ne interesează însă în mod expres să subliniem aici este faptul că reprezentările, noșionurile, ideile și teoriile noastre — cele serioase, știinșifice sau realiste — despre oricare din sistemele care alcătuiesc în prezent ambianșa ori pot să devină reale, prin obiectivarea unor cunoșștinșe anterioare, sînt imagini, oglindiri, cōpii, reprezentări aproximativ exacte despre lumea care a fost supusă experimenștării știinșifice și practicii sociale.

Gnoseologia materialist-dialectică reliefează faptul că senzașii și percepșiile, în anumite limite chiar și reprezentările, alcătuiesc *imagi-*

nile cunoașterii senzoriale a lucrurilor, pe care omul le dobîndește în mod nemijlocit prin experiența sa, în timp ce gîndirea abstractă — formîndu-se prin prelucrarea informației senzoriale — este o reflectare mediată, mijlocită oferind imaginea mai adîncă asupra legității și structuralității lumii obiective. Formele cunoașterii senzoriale constituie punctul inițial, baza de plecare a cunoașterii, oferindu-i gîndirii informația strict necesară elaborării imaginilor abstracte și generalizatoare. Deși noțiunile, ideile și teoriile au un caracter mediat, situîndu-se mai la distanță de obiect decît senzațiile și percepțiile noastre, este evident că primele sînt, totuși, imagini mai profunde și mai esențiale decît cunoașterea senzorială perceptivă. „Abstracția *materie, lege* a naturii, abstracția *valoare* etc., într-un cuvînt *toate* abstracțiile, științifice (juste, serioase, nu absurde) reflectă natura mai profund, mai exact, mai *complet*“<sup>1</sup>.

Oricît ar fi însă de abstracte cunoașterea rațională, teoriile și ipotezele științifico-teoretice, ele își păstrează funcțiile de imagini subiective ale lumii obiective, cu condiția să fie validate de practică or de alte criterii ale verificării adevărului. Tezele acestea despre caracterul adecvat sau neadecvat al reflectării în general, al celei cognitiv-științifice în special, ridică problema îndelung discutată a relației specifice dintre conținutul imaginilor reflectării și acela al lucrurilor reflectate. Analiza mai atentă a acestui raport ne face să subliniem că el definește nu numai dependența imaginii cognitive de obiectul realității, dar și prezența, în grade diferite, a corespondenței dintre ele, similitudine fără de care subiectul ar fi lipsit de capacitatea de a se orienta corespunzător în mediul dat.

Cum anume se explică constituirea acestei corespondențe a imaginii cu obiectul? Care sînt mecanismele acestui proces, în ce constă mobilul diverselor grade de adecvare? Iată probleme care au incitat și continuă să alimenteze poziții teoretice diferite în tratarea funcțiilor și rosturilor imaginilor cognitive, a oricăror imagini reflectorii.

Gnoseologia materialist-dialectică dobîndește consistență și superioritate față de oricare altă filozofie în abordarea acestor probleme, în primul rînd datorită introducerii criteriului practicii în analiza și explicarea esenței adecvării, creativității și caracterului ideal al conștiinței, al imaginilor cognitive.

În procesul cunoașterii subiectul reflectă și „creează“ obiectul în același timp. Reflectînd tot mai profund structura și legitățile fenomenelor, subiectul „creează obiectul cunoașterii“, în sensul că lărgeste și îmbogățește sfera de studiu și investigație. Pe de altă parte, subiectul își însușește, își asimilează în chip specific — prin imaginile dobîndite — obiectul perceput și priceput. Se spune de regulă că omul își „recrează“, își reconstruiește obiectul în felul său, ideal, însă nu se subliniază cu tărie că acest proces nu este arbitrar sau strict convențional, ci în funcție de trebuințele, interesele, scopurile individuale și sociale ale omului. Refacerea sau reevaluarea lumii obiective în imagini subiective

<sup>1</sup> V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 140 (sublinierile din citate aparțin lui V. I. Lenin).

dă naștere cunoașterii științifice sau reflectării adecvate, corespunzătoare, realiste (cum ar fi, de exemplu, arta și creația artistică, reflectarea în conștiința morală și politico-ideologică etc.). Adică, reflectarea cât de cât exactă, adecvată se obține cu condiția respectării principiilor funcționale impuse de practică. Lenin arăta că: „*Reflectarea naturii în gândirea omului trebuie înțeleasă nu într-un fel „mort”, „abstract”, nu fără mișcare, NU FĂRĂ CONTRADICȚII, ci în PROCESUL veșnic al mișcării, al apariției contradicțiilor și al dezvoltării lor*”<sup>2</sup>. Subliniind ideea că raporturile de trecere, contradicțiile și mișcarea categoriilor reprezintă principalul conținut al logicii, Lenin stabilea, în continuarea conspectului făcut cărții lui G. W. F. Hegel *Știința logicii*, că „și aceste concepte (precum și raporturile, trecerile, contradicțiile) sînt arătate ca reflexe ale lumii obiective. Dialectica *lucrurilor* creează dialectica *ideilor*, și nu invers”<sup>3</sup>.

Să vedem care sînt datele sau interpretările posibile despre mecanismele în care și prin care se constituie (pe baza participării active a subiectului) imaginea ideală din recompunerea informațiilor cuprinse în reprezentările însușite prin învățare sau dobîndite din experiența proprie? Dacă simplificăm în mod deliberat analiza relației dintre obiect și imaginea formată în conștiință, asemuind-o cu legătura cauzală de tip tranzitiv și informațional, vom putea spune că structura imaginii-efect nu este altceva decît reproducerea structurii cauzei (a obiectului exterior)<sup>4</sup>. Descrierea acestor procese de „tranzitivitate” a informației de la obiect la structura nervoasă presupune, desigur, să subliniem că efectul (imaginea) nu reproduce însăși elementele și relațiile lor așa cum erau la nivelul cauzei (a obiectului), ci asistăm la formarea și producerea și reproducerea în sfera efectului, sub influența cauzei sale, a unor structuri codificate care este asemănătoare sau similară celei dinăuntrul cauzei generatoare, dar nu se substituie și nu se confundă cu aceasta. Tocmai depistarea acestui tip de „tranzitivitate cauzală și informațională” a condus la aplicarea masivă a metodelor cantitative, matematice, la studiul aspectelor informaționale a fenomenelor de reflectare în natură, societate și în sistemele sau dispozitivele „inteligențelor artificiale”. Se pare că într-o asemenea perspectivă a evoluat cunoașterea și mecanismele constituirii imaginilor subiectiv-cognitive.

Studii recente de neurocibernetică, fiziologia activității nervoase superioare și de psihologie, relevă că rolul principal al proceselor nervoase în cadrul reflectării nu se rezumă la simpla receptare a energiei impulsurilor exterioare, cît este o funcție de informare, prin codificare specifică, și de transmitere a datelor despre structura obiectului (prin impulsul nervos) spre scoarța cerebrală. Atît analizatorii cît și proiecția lor pe scoarță au evoluat pe baza practicii sociale spre asigurarea celor mai adecvate imagini și legături ale organismului cu mediul său biosocial. Iar structura analizatorilor și a impulsurilor nervoase, ca și struc-

<sup>2</sup> V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 162.

<sup>3</sup> V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 163.

<sup>4</sup> În limba română au apărut mai multe studii referitoare la acest tip de conexiune, semnate de I. Tudosescu, I. Irimie și I. Moraru.

tura sistemelor fiziologice proprii scoarței, reprezintă modelul excitației exterioare, existând similitudine informațională între model și obiectul de reflectat. Specialiștii consideră că procesele fiziologice din sistemul nervos central, care apar datorită acțiunii obiectelor exterioare asupra organelor de simț, urmează a fi considerate drept modelul nervos al sistemului exterior. „Modelul nervos este baza fiziologică a imaginii cognitive. Modelul este o totalitate determinată de procese nervoase ale scoarței, acea totalitate care se constituie izomorf cu obiectul lumii exterioare, care a acționat asupra organelor de simț”<sup>5</sup>.

Avem de a face însă numai cu o similitudine de structură. Modelele nervoase îndeplinesc doar rolul de „*inlocuitor*“ al lucrurilor lumii exterioare. Știința descifrează deja multiple aspecte ce privesc căile recepționării și transmiterii informațiilor de la periferia receptorilor până la secvențele terminale de pe scoarță ale analizatorilor. O achiziție deosebită este însăși descifrarea codului prin care analizatorii transcriu informația despre interacțiunea reciprocă a lucrurilor cu organele de simț, despre strălucirea luminii, forma și culoarea obiectului-stimul etc. Șirul descoperirilor care atestă cunoașterea funcțiilor codificatoare ale analizatorilor ar putea să fie prelungit. Ni se pare însă potrivit să subliniem că, încă în etapa actuală, *știința nu poate cuprinde descifrarea întregii informații de la nivelul proceselor fiziologice*, pentru că receptarea, prelucrarea și transportul de informație se realizează prin impulsuri fiziologico-nervoase la care participă concomitent și alternativ sute de mii de fibre nervoase, structurate și supraetajate în sistemul analizatorilor. Arhitectonica mijloacelor tehnice contemporane încă nu este atât de perfectă încât să fixeze o cantitate de informații descrisă mai sus.

Prin urmare, reevaluarea datelor științifice despre mecanismele de transpunere a realității în conștiința noastră, ne oferă în prezent următoarea schemă, aproximativă, asupra relațiilor obiect-imaginație: obiectul se reflectă în structura proceselor fiziologice ale analizatorilor sub chipul unei echivalențe informaționale adecvate, iar după aceea, prin decodificarea și recodificarea în sistemele de semne corespunzătoare, la nivelul scoarței, subiectul elaborează modelul ideal al obiectului. Modelul nervos și imaginea subiectivă reprezintă niveluri diferite ale procesului unic de reflectare subiectivă a lumii obiective, proces care la omul social are o latură fiziologică și una ideală. În acest sens se afirmă că la nivelul psihic al reflectării omenești se constituie codul cel mai perfect (nu neapărat și cel mai exact) al reflectării parametrilor obiectului care acționează asupra organelor de simț.

În ciuda detaliilor pe care știința le evidențiază cu privire la funcțiile analizatorilor, noi trebuie să subliniem că *mecanismele fundamentale ale convertirii codului informațional al proceselor nervoase în imagine ideală încă nu sînt pe deplin cunoscute*. Totuși, știința evidențiază faptul că imaginea cognitivă ideală se formează datorită implicării subiectului — prin operațiile sale specifice — în procesul dizlocării amprentelor in-

<sup>5</sup> V. V. Grib, *Problema vzaimosviasi obraza i znaka*, Isdatelstvo Nauka i tehnika, Minsk, 1978, p. 19.



formaționale din cuprinsul impulsurilor nervoase, amprente sau informații pe baza cărora construiește imaginea ideală. Dovada caracterului ideal și adecvat al imaginilor cognitive ne este dată de izomorfismul structurii lor cu aceea a obiectului reflectat. Desigur este vorba de o adecvare în sensul cel mai larg al cuvîntului. Orice absolutizare unilaterală a rolului izomorfismului, ca expresie a adecvării imaginii la obiect duce la relativism și la agnosticism. Pornind de la o asemenea împrejurare, adepții atomismului logic<sup>6</sup> au emis părerea că lumea fizică poate să aibă o asemănare structurală determinată cu lumea reprezentărilor noastre, „dar nu poate avea nici un fel de asemănare calitativă“. Se știe că întregul, ca și elementele sale, au particularități și însușiri calitative care nu pot fi excluse din procesul cunoașterii. Îmbrățișînd viziunea dialecticii cu privire la relațiile de adecvare dintre imagine și obiect, vom spune că această potrivire va fi cu atît mai deplină cu cît vom cunoaște mai multilateral structura și însușirile întregului și ale părților sale componente. Lenin sublinia adesea că imaginile cognitive reflectă nu numai latura cantitativă ci și calitatea lucrurilor<sup>7</sup>. „Cea mai primară și cea mai cunoscută nouă (dintre formele cunoașterii — n.n.) este senzația, dar în ea se găsește în mod necesar și calitatea“<sup>7</sup>.

Fiindcă este imagine reflectorie a lucrurilor și însușirilor acestora, conștiința noastră nu este doar expresia proceselor fiziologice de la nivelul analizatorilor, ci oglinda realității. Ea este obiectivă prin conținutul și proveniența, sa, dar este și subiectivă, pentru că apare pe baza funcționării analizatorilor subiectului și există pentru el. Ca să existe și pentru alții, imaginea trebuie să fie obiectivată într-un sistem de semne adecvat comunicării interumane.

Subiectivitatea imaginii nu trebuie confruntată cu idealitatea. *Subiectivitatea definește însăși caracterul existenței imaginii, iar idealitatea — modul de existență al obiectului în conștiință.* Nu este îndreptățit punctul de vedere care susțin că, în timpul analizării imaginii în raport cu realitatea obiectivă, ar urma să facem abstracție de relațiile acesteia cu substratul nervos. În fond, imaginea cognitivă este întotdeauna un fenomen de natură ideală, atît sub aspectul legăturilor sale cu creierul, cît și al legăturilor cu lumea exterioară. Formîndu-se pe baza activității practice a omului, *imaginea cognitivă nu conține nici un gram de substanțialitate din aceea a obiectului sau din aceea a substratului nervos.* Numai așa putem explica faptul simplu și evident că idealitatea imaginii cognitive ne permite să efectuăm operații asupra obiectelor cercetate, cum ar fi: analiza, comparația și sinteza, abstractizarea și generalizarea, formalizarea, axiomatizarea, modelarea etc., fără să ne atingem de obiectele ca atare.

Prin originea și scopul ei, cunoașterea este un fenomen social, dar se realizează de către subiecți individuali, concreți. Cum se înfăptuiește oare trecerea de la actul individual la comunicare și obiectivare a cu-

<sup>6</sup> De exemplu, B. Russell, citat după *Cunoașterea umană. Posibilitățile și limitele sale* (ediția în limba rusă, Moskva, 1957, p. 18).

<sup>7</sup> V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 207.

noștințelor? În ce fel și în ce proporție, tezaurul de cunoștințe dobândite într-un anumit domeniu constituie baza de plecare pentru activitățile de cunoaștere desfășurate de alți indivizi? Care este rolul limbilor naturale și al limbajelor specializate, formale ori simbolice, în transferul cunoștințelor în timpul comunicării?

Tezele cu privire la rolul cvasiuniversal al limbii în procesul formării și al comunicării cunoștințelor au devenit adevăruri de tip axiomatic. Cu toate acestea, problemele intime ale codificării informației cognitive, ale înțelegerii modului în care informația e produsă, manipulată și receptată lasă multe pete albe în cele mai diverse științe, începând cu antropologia, psihologia, lingvistica, logica matematică, semiotica, praxiologia, sociologia informației și altele. Fără a diminua în vreun fel progresele particulare, și de multe ori de o factură cu totul limitată, dar adâncă și incisivă pe linia descifrării tainelor apariției noțiunilor, a ideilor și a definirii nivelurilor semantice superioare, pe care cuvântul le dobîndește prin înscrierea lui în diferite contexte, vom reține doar faptul că joncțiunea dintre disciplinele tehnico-matematice ale informației și disciplinele umaniste ale cunoașterii și comunicării este un deziiderat ce se lasă așteptat, fapt pentru care nu există o teorie unificatoare și cuprinzătoare în aceste domenii ale inter- și pluridisciplinariității<sup>8</sup>.

Este evident că pentru a raționa și pentru a comunica rezultatele acestui act este nevoie ca ideile să îmbrace haina vorbirii sau a unui sistem de semne complementare. În procesul dezvoltării istorice, reflectarea și desemnarea sau semnificarea au fost procese concomitente, dar sub aspect logic procesul desemnării este secundar în raport cu acela al reflectării și al practicii.

Pornind de la părerea că în activitatea oamenilor semnele au jucat și continuă să îndeplinească un rol covârșitor și necesar, vom nota că la început limbajul oral, semnul și expresia lingvistică rostite, ulterior expresia grafică și scrierea (apoi toate sistemele de semne simbolice și formale, limbajele specializate din diverse domenii ale științei și tehnicii), au îndeplinit funcțiile de semnificare și de comunicare, de tezurizare și transmitere a informației, a gândurilor și experienței omenești de viață. În contextul acesta nu ne propunem vreo analiză semantică, semiotică sau pragmatică, cît ne interesează să evidențiem aspectele

<sup>8</sup> Există în limba română o literatură bogată și cercetări originale de domeniul lingvisticii, semanticii, semioticii și al praxiologiei. A se vedea în acest sens E. Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Ed. Academiei R. S. România, București, 1970; C. Popa, *Teoria cunoașterii. Perspectivă semiotică și praxiologică asupra actului cunoașterii*, Ed. științifică, București, 1972; P. Botezatu, *Semiotică și negație. Orientare critică în logica modernă*, Ed. Junimea, Iași, 1973; *Semantică și semiotică*, culegere de studii apărută sub redacția I. Coteanu ș.a., Ed. științifică, București, 1981; *Studii de stilistică, poetică și semiotică*, culegere multiplicată de Facultatea de filologie a Universității „Babeș-Bolyai” și Filiala din Cluj a Societății de științe filologice, cordonator M. Borcilă și colectivul, Cluj-Napoca, 1980; P. Miclău, *Probleme semiotice ale traducerii; Blaga în franceză*, vezi „Secolul XX”, 185, 1976, nr. 6; P. Miclău, *Semiotica lingvistică*, Ed. Facla, Timișoara, 1977 ș.a.

filozofice ale relației dintre imagine și obiect, al adecvării lor, rolul aparte care revine în acest proces limbajelor naturale și artificiale, sistemelor de semne create de om.

Gîndirea omenească este unitară prin substanța ei, fiind aceeași la toți oamenii (desigur, pot exista grade și niveluri sau disponibilități foarte variate și diferite); sistemele de semne în care se realizează gîndirea, respectiv limbile naturale și alte sisteme de semne, diferă foarte mult de la o zonă la alta, de la un popor la altul<sup>9</sup>.

Pe baza limbilor naturale omul poate elabora oricîte limbafe formale dorește. Și totuși, constituirea sistemelor de semne nu este doar un joc arbitrar, ci rezultatul interacțiunii subiectului și a obiectului în cadrul practicii social-istorice.

Semnele întotdeauna semnifică ceva. Ele există însă și au valoare numai în limitele unor anumite sisteme de semne, deci în prezența și pe baza unor reguli precise care le dau sens, conținut semnificativ și informațional. Recunoscînd caracterul relativ independent al legăturii dintre semn și obiectul pe care el îl desemnează, nu susținem că relațiile dintre sistemul de semne și obiecte nu ar avea vreo determinare obiectivă pentru că, în final, ca rezultat, *sistemul de semne este determinat* de către structura realității obiective, fapt pentru care, desemnarea uneia și aceleiași clase de obiecte se poate face cu ajutorul cîtorva sisteme de semne. Pentru uzitarea sau folosirea în mod generalizat a unui anumit sistem de semne trebuie ca, mai întii de toate el să fi fost acceptat ca fiind cel mai convenabil sau mai eficient în condițiile date. Semnificarea este rezultat și condiție a activității de gîndire și comunicare. Atunci cînd oamenii au putut stabili folosința sau eficiența semnelor produse de ei în coordonarea și sincronizarea acțiunilor practice au apărut, de regulă, sisteme de semne. În acest fel cunoașterea și semnificarea au, în ansamblu, o determinare profund socială. Menționăm că o asemenea interpretare a relației dintre semn și semnificat este îndreptată și împotriva interpretărilor idealiste care în locul sau în calitatea de semnificat așază „datele senzoriale ale experienței”, sau „complexele de senzații”, iar semnificarea se încheie în sfera conștiinței, neavînd nici referent și nici interpretator. Cu alte cuvinte, elaborarea sistemelor de semne ca mijloace ale reflectării adecvate și a comunicării este un proces subordonat legiților obiective, specifice cunoașterii și activității umane.

---

<sup>9</sup> I. Coja, în studiul *Cuvîntul e semn?*, publicat în *Semantică și semiotică*. loc. cit., arată că: „Prin substanța conținutului înțelegem realitatea ca atare sau măcar aceea parte a realității pe care o putem cuprinde, la care ne putem referi prin cuvintele și morfemele limbii noastre. Este evident că această substanță este extralingvistică și, teoretic, aceeași pentru toate limbile. În vederea cuprinderii acestei substanțe prin unitățile limbii se efectuează o segmentare a realității într-un număr oarecare de clase și subclase. Diferă de la o limbă la alta numărul acestor subdiviziuni, ca și modul în care se face segmentarea amintită, fiecare limbă propunînd un model propriu de grupare a sensurilor...”, p. 97—98. Iar la pagina 105 scrie astfel: „Toate sistemele semiotice diferă între ele la nivelul semnificanților materiali folosiți, prezentînd, în schimb, o unitate deplină la nivelul semnificațiilor: gîndirea omenească”.

Oricât ar fi de ridicat gradul de formalizare al limbajelor specializate și logico-matematice, nu putem neglija faptul că punctul de plecare și scopul final al oricărui act de cunoaștere și comunicare este dobândirea unor cunoștințe cu conținut, a unor informații cu sens. Un sistem de semne care încetează să fie legat într-un fel sau altul de o interpretare valorizatoare și apreciativă, de fond sau cu conținut, nu mai este, prin definiție, un sistem de semne și, nu este îndreptățit să funcționeze nu numai în cunoașterea științifică dar nici în cunoașterea și comunicarea din domeniile reflectării literar-artistice sau moral-politice.

Atît în alcătuirea cît și în interpretarea sistemelor de semne, formale, sau naturale, urmează să avem în vedere acel fapt că logicul nu există și nu poate exista fără gnoseologic; formele logice își găsesc întemeierea firească întotdeauna în latura gnoseologică a interacțiunii subiectului cu obiectul, pe fondul practicii sociale. În acest sens, L. O. Reznikov avea dreptate cînd sublinia că „numai acel sistem formal care are o întemeiere gnoseologică poate fi recunoscut drept un sistem logic”<sup>10</sup>.

Particularizînd și mai mult aprecierile acestea, am putea spune că sistemele de semne formale, limbajele științelor — prin natura lor — suferă de incompletitudine în redarea cunoștințelor despre realitate și în comunicare. K. Gödel are un merit deosebit în formularea teoremelor incompletitudinii sistemelor formale și a imposibilității demonstrării necontradicției sistemelor formale cu mijloacele sistemului însuși, punînd astfel în evidență caracterul deschis al cunoașterii matematice, ireductibilitatea ei la o serie de sisteme formale închise, oricît ar fi de lung șirul acestora.

Analiza și interpretarea corelației dintre imagine și semn în cunoaștere și comunicare constituie, fără nici o îndoială, probleme mereu deschise nu numai pentru cercetarea științifico-experimentală, ci și pentru raționări teoretico-filozofice mai nuanțate și mai întregitoare.

#### L'IMAGE ET SIGNE

#### DANS LE PROCESSUS DE LA CONNAISSANCE ET DE LA COMMUNICATION

(Résumé)

L'étude met en évidence la nécessité de l'analyse théorique et elle représente, en même temps, une tentative de définir de manière dialectique les catégories d'image et de signe dans le processus de la connaissance et de la communication humaines. En effet, la définition de ces notions, de même que l'éclaircissement des rapports entre l'image et le signe sont devenus des questions théoriques des plus intéressantes dans le contexte actuel de la révolution technique et scientifique.

<sup>10</sup> L. O. Reznikov, *Gnoseologiceskie voprosi semiotiki*, Leningrad, 1964, p. 226.

## THE DEFINITION OF THE CONCEPT OF INFORMATION — AN OPEN AND ACTUAL QUESTION

IOAN IRIMIE

After more than 30 years of extensive use and intensive theoretical exploration, the definition and characterization of the concept of information, the specification of the meanings its linguistic clothing leads to, is still an open and actual question.

In spite of many attempts to elucidation, the polysemy of the term has both decrease and increased; the theoretical options far from being made uniform, have, on the contrary been diversified. Many monographic works present a nearly panoramic range of this process of diversifying and many of them could be quoted in argument<sup>1</sup>. In fact, at present, the information about information is an intricate picture of opinions and views: of their combinations and shades.

It is not our intention to hunt the sinuous trails of such a view but to look at information about information at some distance, and to review the views comprised from a more synthetic standpoint. Consecutively we shall try to detect the *main* contents of that concept or notion; the *main* meanings the term of „information“ has gained during its contemporary use. The whole of procedure, particularly the conclusion will suggest a possible way of answering the question about information as fact, as a real phenomenon, as information pure and simple.

The standpoint we shall outline differs primarily, from the view of those authors who take „information“ as a primitive concept — a term which cannot be defined and depicted, and whose meanings are set up contextually, having always a sufficient strength and clarity.

This view also differs from the attitude which retreats before the difficulties of a definition of information, having other reasons and arguments. For some authors, both the „species“ of the real, factual, ontological information (genetic, psychic, cognitive information, or, from another criterion, statistical, syntactic, semantic, pragmatic information) and its theoretical „species“ (information as non-energy, non-redundance, non-entropy, etc.), are as different as nature and function, so that it became impossible to detect some common aspects and their subordination to a „genus“ information. The steps in the definition and characterization of information in general, should not make sense ab initio. It should make sense at most to discuss particular instances of information but not its possible general traits.

The class of authors who plead for the necessity to define, in some way, information as information, adopts various standpoints. Here, the

---

<sup>1</sup> See V. Săhleanu, *Știința și filosofia informației*, Ed. politică, București, 1972; see I. I. Grișkin, *Poniatie informații*, Izd. Nauka, Moskwa, 1973.

first main bifurcation becomes visible between views essentially *quantitative* and those essentially *qualitative*.

According to the former, information should be a degree state; only a *measure* of some notes or determinants as: order, disorder, variety, indetermination, reflection. The forming and formulation of this view, the data of the mathematical theory of information are especially used. It is considered that the term and the concept of information could not hold in their contemporary meanings and contents, beyond the per-

imeter of the employment of Shannon's formula ( $H_n = - \sum_1^n p_i \log_2 p_i$ ) and

the formulae adjacent too ( $H_n > 0$ ;  $H_n = 0$ ;  $H_{\max} \geq H_{\text{real}}$  etc.), and also beyond the perimeter of the real or possible determination of a number of bits or dits.

„Information“ ought to be a strictly mathematical concept; any theoretical approach of a different nature, will reverse its content to the level of the daily, common sense, unscientific use.

The variants of the second view, look upon information firstly, as specific *quality*. M. Mackey — a partisan of this position, — stated some years ago: „the concept of information has many qualitative implications . . . , if Shannon specified it as a measure of the undetermination, this does not mean that it was not to have in view other aspects too, which the biologists, psychologists, and physicists are more interested in“<sup>2</sup>. We could add that philosophers come into the set of those who are more interested to operate and to able to operate with a concept of „information“, that, should aim to a sumum of a unity of qualitative notes. These notes should have their own degree of quantitative order determinations. Such a concept might well become more necessary and more operative in philosophical approaches both in the field of the theory of existence, and in that of the theory of knowledge.

There are also various opinions in the fields of the discussions concerning the characteristic notes of information as *quality*. Taking into account only the most influential and most basically justified views, four main directions could be systematized:

1. **Information as opposed to undetermination.** To state such a content in order to understand what information as information is, usually it starts from the mathematical theory apparatus too. The working out of this apparatus is, no doubt, one of the sources of success the concept had and has in the general context of contemporary scientific and philosophical thought. This apparatus produces a great hope, i.e. that of the possibility to entail the exigences of mathematical rationality to operate quantitative determinations or evaluations within the framework of the essentially informational processes. Such a hope is partly justified; it has proved its force and value in some aspects and fields of the informational process. But with time, the difficulties of computing the bits

<sup>2</sup> M. Mackey, *Discussions*, in *Le concept d'information dans le monde contemporain*, Cahiers de Royaumont, 1965, p. 89.

and dits, in all regions of information and in all its dimensions, become more and more evident. The excess of enthusiasm has moderated. The background idea of the mathematical theory of information, of its whole system of formulae, is that there is an intimate connection between the undetermination (as objective situation or subjective state) and information. In virtue of such a connexion, the measure of formula of the evaluation of an undetermination (diversity, complexity, etc.) becomes implicitly a measure or formula of the information evaluation too. Starting from the idea of the duality information undetermination, operating a supersolicitation of its valences, it leads to the conclusion that Shannon's formula (indicated above) should have been in fact the formula of the „quantity of information“ as information, in all its manifestations and dimensions.

The mathematical theorization manner of the relation between information and undetermination, entails some more general deeper ideas, and contains positions permitting also a different reading and a different interpretation of formulae. In, and beyond formulae, in their undercurrent content, mathematical theory states that information, in general, is the *qualitative element of the reduction or elimination of undetermination*. E.g., a bit of information diminishes an undetermination field, by a half, or renders completely void the undetermination of a situation of two equally probable alternatives. The undetermination situation, for example, a person could be in (mother, father, physician, etc.) concerning the sex of a future new born child (boy or girl; alternatives that are possible as a rule), is eliminated by use of a bit of information.

Information neither identifies with, nor is the undetermination itself; it is something that is opposite to the undetermination. If in its formulae, the mathematical theory takes information as being in identity and direct proportionality relation with undetermination, in the subtext; is stated also the diversity and inverse proportional reports; more information, less undetermination. By virtue of this, final face of the reports we are interested in, information turns out to be a “piece” or “footing” of first importance in choosing among alternatives, in decision. In the last analysis, the information has the function of pointing to a means of action in the case where the system is faced with conduct alternatives. Choosing one of the possible alternatives, presumes necessarily the presence of some mechanisms of generation and/or spreading signs and/or symbols, i.e. information. There is no information beyond the perimeter of some undeterminations, beyond the region of the systems existing only by virtue of choosing among alternatives. Reducing the undetermination states, and consequently, supplying in a particular way the conduct acts, information is the “raw material” of the leadership acts, the quality-force of the systems having a certain degree of freedom, and certain possibilities of behaviour.

The standpoint we are commenting upon — as one could easily understand — has sufficient rational and viable moments. It could not be considered to be on the periphery of the discussions about what information is, particularly, about its parts. The idea of reducing or

eliminating undetermination by the acquisition of information, cannot be attacked. Its cognitive value could be easily detected throughout the whole scale of living, and the entire history of human beings and human communities. Really, man went beyond and goes beyond the undetermination states provided the generation and spreading of specific information. Accordingly we have learned and are learning perpetually; also we have to generate information-knowledge perpetually.

Despite these theoretical merits and methodological valences, the option, according to which information is opposite to undetermination must not be overvalued. It contains some limits of principle too. As part of this, for example, one pays too great a tribute to mathematical theory; one dwells unidimensionally upon the part information has to play; one states very little of what the phenomenon of information is, what is ontological status is.

**2. Information — qualitative note of the unredundant communication.** Setting up the concept of information having such a content, using the term with such a meaning, proves to be a particular case of the view characterized above: the case of information as nonundetermination or, better said, as informational determination. Having relatively such an autonomy, this meaning could be looked upon as being independent: it could be considered as another form of use of the term in our theoretical and untheoretical constructions. The setting up of such a point of view has a precise foundation in the apparatus of the mathematical theory of information too. It is based on the formulae of the evaluation of redun-

$$\text{dandance: } H_{\max} \geq H_{\text{real}}; R = 1 - \frac{H_{\text{real}}}{H_{\max}}.$$

In this case, it is easy to understand: the main cognitive determination level, of what information proves to be, is that of reporting it to redundancy. By virtue of this report, a communication obtains the status information only when and only where it yields a novelty, some surpluses of the informing type. The signs and signals of a communication are looked upon as carrying information if and only if *they have or get new values in sense and significance*. A communication is, or, becomes noninformational, void or touches redundancy, if it does not supply the elucidation of an open question. Related to a certain recipient, for example, carrying out an experiment, reading a book, hearing a speech etc., become informationless if they do not reorganize or add to initial informational treasure or if they do not aim at an unfulfilled curiosity. There are opposition moments (redundance-information) in all the levels of setting up and functioning of a system of signs, i.e. in the carrying out of communication, taking into account its statistical, syntactic, semantic, and pragmatic levels; every one has certain peculiarities, with varying coefficients.

The option according to information is nonredundance, overstresses the above oppositions, *identifies information with the surplus of information*, loses sight of the fact that redundancy — in certain degrees and forms, accompanies all real communications, and is partly a favourable



condition for them. Moreover, one ignores the fact that communication is a communication, an essentially informational connexion, regardless of the dimensions of its redundancy. Estimating the value of a communication, from an informational point of view, we have to make attentive use of the differences between *necessary* and *unnecessary* redundancy; only the latter is properly a ballast, an empty communicational space.

In spite of its limits, the option of identifying information with redundancy is worth keeping in mind and even to be cultivated in some respects. Besides its explicative data, one can get also valuable methodological requirements. The latter — if promoted, — could yield more efficiency in all cases of generating and spreading signs and/or signals, i.e., information. From the point of view of efficiency, the nonredundancy requirements for instance, conflict with diluted communications, signs ballast, parasite words and terms and stereotype formulae. In contrast, it requires contentful communications, information-fullness. It also pleads, syntactically, for simple "grammars", for an increasing economy in rule combination system. The same requirements, semantically, reprove the discovery of discoveries, the tautology of ideas, monotonous problems and solutions, of innovating words only. In exchange, the claim cognitive confrontations with still unknown regions of reality, with really open problems. From the perspective of the recipient, communicative efficiency should be appreciated depending on the degree of satisfaction of free valances of it, and on making supplementary its quantum of knowledge.

The set of the methodological consequences of the thesis that information is the opposite of redundancy, could be systematized in *the principle of the surplus of information*. Provided it is consciously promoted, it could generate many positive effects in all the spheres of creation and circulation of ideas, in education, science and culture.

**3. Information — the antientropical factor.** The reference system in such a case of defining information, is of relating it to the physical entropy. Consequently, information proves to be nonentropy\*, i.e. it is able to counteract, for any kind of system or for only some of them (as some authors state), the spontaneous or lawful tendency toward qualitative uniformity; the systems' hierarchical degradation. In this respect, information is the "binding material" — universal or local, — of organization, and of the maintenance and increase of organization.

One overemphasises some texts of N. Wiener viewing information as nonentropy and also the formal analogies between the mathematical apparatus of the physical entropy (Boltzmann's formula) and that of the that of the so-called informational entropy (Shannon's formula). According to this the quantity of information in a system is "drawn" from the difference between the entropical states of the successive moments of its current development. If the physical entropy of the system  $x$  increases, this is looked upon as a loss of information; if the entropy decreases, it is looked upon a system stores information.

---

\* i.e; anti-entropy, negation of entropy.

The famous French physicist, Louis de Broglie, appreciated the fact that information has antientropic functions par excellence — “one of the most beautiful ideas of cybernetics”<sup>3</sup>. This idea is still payed attention to. We must bear in mind the specification that information is but *potential nonentropy*; it becomes *efficient* only by guiding the actions of a system. Of course, this is the case of the triadic systems, that are able to have informational connexions with the medium.

The view that considers information as nonentropy has the merit of emphasizing the proper efficiency of information, its part in the systems that are able to exist, and to work. The “raison d’etre” of information is not in itself but in its manner of “working” in the substantial-energetical levels of the systems that can be set up. From such a theoretical emphasis, easily stands out another important methodological principle: *the principles of the antientropical finality of all information manipulation*. This principle, conceived in the socio-human framework, requires the impact of information, able to reach the life fields, physical and moral health goals of Man and human communities, for any kind of social information and mouvement of ideas. This principle reproves all the cases of noxious information, of ideas aimed directly or indirectly against man. It pleads for all human genuine desiderata, by its content.

It is not the case of underestimating the value of the idea according to information is negative entropy, but one could not overlook the observation that the antientropical valences of information are to be considered from the point of view of what information in fact is; the antientropical function has to be derived from its existence and ontological specific.

4. **Information as non-energy.** Almost all authors who attempted to define and characterize an information-quality are situated within this space. Among its variants, Wiener’s words “information is information and neither matter nor energy”<sup>4</sup> are looked upon as fundamental. The thesis states that information is quite different from substance and energy, that its qualitative notes are irreducible to notes belonging to substance and energy. For certain types of systems, information is a sine qua non constitutive, a specific and immanent dimension. We agree with the options looking at information as non-energy, better said, something different from energy. Arguments that could be used, are summed up as follows:

a) To overstep the bounds of the essentially quantitative views and to formulate a concept of information-quality, the most consistent theoretical outlook is to define and characterize information by relating it to energy (The substance-energy unity is taken for granted).

b) This outlook allows a better explanation both of the dependences or *unities* and of relative *oppositions* to substantial and energetic components of reality; in no case is information something in itself and by

<sup>3</sup> See J. Guillaumaud, *Cybernetica și materialismul dialectic*, Ed. științifică, București, 1967, p. 10.

<sup>4</sup> N. Wiener, *Cybernetica*, Ed. științifică, București, 1966, p. 178.

itself: it is not an autonomous entity and also, it is not reducible to aspects of matter or prop material. Information units have no mass, weight or volume; they do not act as energy does. By the specific ontological determinations, informational processes obey other kinds of generating, conservation and transformation laws. For example, information can increase (e.g. learning processes and growth of knowledge), can be destroyed (e.g. forgetting, destroying documents etc.). Consequently, information is not over in its effects: an information source can emit commands or can concede information without decreasing its initial quantum.

c) The view that information is non-energy could lead us to transcend the limits of those according to whom information is the opposite of undetermination, redundance or physical entropy. These options have a preponderantly *functional* prospect: they focus the finding out the parts information has in certain contexts of the real.

We do not intend to state that these options are not justified, that the concept of information, as it was conceived above, cannot be used in some contexts having such contents. However, we plead for the priority to apprehend information as a specific manner of being; as specific and authentic reality it has functuos and performs. Only its consideratio as nonenergy allows us to call upon this function in the conduct orientation, as anti-entropical factor, as nonredundance. Only in such a view can one understand why information remains still information although there is 100% redundancy, or when, by exception to the rule, it generates entropical effects. The phenomenological fields where information is unified and separated with notes of the substance and energy, is the field of signs and/or signals. They are — by ontological status, — substance and/or energy fragments, but their value and sense does not depend on physical or chemical aspects but on the semiotic ones, i.e.: they senses and the meanings they carry. This specific load is born in, and from semiotic contents i.e.: in, and from semantic, syntactic, pragmatic and statistic valances the signs get in the synchrony and diachrony of such a situation. Information is set up as content and essence of all types of signs and signals, and consecutively, it is content and essence of any of communication.

The general property of the matter in motion possessing the ability to generate information, is reflection (as it is called in philosophical papers). The outcome of reflection, always situated in the reflectant system, is potential information. Passing from potentiality to act, is a movement of reflection of the reflection, i.e. metareflection e.g. Le Verrier was able to ascertain informational-cognitive connexions concerning the planet Neptune and some of its satellites, only reflecting on the reflection of the perturbations of the motion of the planet Uranus. Only by metareflection, mercury dilatation in a thermometer tube — as reflection of the temperature of a medium, — becomes sign or signal, an effective source of information for a certain recipient system (physician, chemist, etc.). Reflection becomes properly active, reaching the

situation to "work" as reflection only by the acts of metareflection and their outcome. Reflection is the most general ontological condition for the insular birth of information. Without being the reflection itself, information is the most complex fragment of its manifestations.

Born of metareflection and of the synchrony and diachrony of semiotic contexts, information asserts specifically its proper existence, in, and by, communication acts. The structural moments of the communicational connexion (source, channel, translators, recipient, etc.) are another condition class; it makes no sense to discuss information without taking them into account.

Attempting to answer the question what information is, we take into consideration the whole set of the conditions of the existence and operation of information. Beyond the variety of genus and species types, we dare to make a synthetic formulation which passes the limits of the sentences having an explicitly negative form (non-redundance, non-energy, non-entropy, etc.), and which has an affirmative sense: *we think that information is the existential entity which, on the basis of some metareflection processes, is born in semiotical contexts, and is set up in the field of signs and/or signals, becoming content and essence for any communication.*

Desciphering information about information would require many other comments. We have confined ourselves to what was stated above and we conclude by considering that the views this definition sumes up could allow a better and a more comprehensive theorization both of the relations of information to substance and energy (its specific existence) and of the relation to undetermination, redundance and physical entropy. Also, according to our definition, it is easy to understand that the four contents of the concept of information are not on a par, are not complementary; they are mutually laid and presumed, that they are together in all cases of the existence and operation of information as a fact, as a specific reality and authentic phenomenon.

#### DEFINIREA INFORMAȚIEI — PROBLEMĂ DESCHISĂ ȘI ACTUALĂ

##### (R e z u m a t)

În studiu se poartă un scurt dialog cu acele opțiuni care definesc și caracterizează informația ca opus al nedeterminării, ca neredondanță, ca negentropie și în fine ca neenergie. Se consideră că perspectiva cea mai promițătoare este aceea a definirii și caracterizării fenomenului și conceptului în cauză prin raportarea la substanță și/sau energie. Din această perspectivă se formulează și comentează succint definiția: *informația este aceea entitate existențială care, pe fondul unor procese de metareflectare, se naște în contextele situației semiotice, se instituie în câmpul semnelor și/sau semnalelor și devine conținut și esență a oricărei comunicări.*

COMUNICARE TERMINOLOGICĂ ÎN DISCIPLINELE SOCIO-UMANE;  
EMIC ȘI ETIC

PETRU ILUȚ

Alături de invenția de noi termeni, transferul de termeni dintr-un domeniu științific în altul — și implicit analogiile instaurate — reprezintă o modalitate fertilă de cristalizare și explicitare a cunoștințelor și ideilor. Dubletul conceptual antropologic emic-etic are o situație intermediară față de cele două căi menționate, fiind de inspirație lingvistică, fără a rămâne însă un simplu împrumut. Dealtfel, lingvistica, ca una dintre cele mai avansate discipline socio-umane, a oferit în mai multe rânduri zonelor de cunoaștere învecinate nu numai sugestii terminologice ci și material de construcție teoretico-metodologic.

În cazul de față s-a pornit de la distincția dintre analiza fonetică și cea fonemică. Fonemele sînt unitățile fonetice elementare ale unei limbi, numărul lor fiind limitat și reprezentat în scris prin același simbol. Este ceea ce în mod obișnuit numim sunetele unei limbi, deși practic, în rostirea curentă, de la grup la grup, de la regiune la regiune, sau chiar de la individ la individ, precum și în contexte fonetice diferite, același sunet (fonem) are multiple variante sonore (subfoneme). Însă, în ciuda, uneori, a accentuatelor deosebiri de pronunție, vorbitorii aceleiași limbi percep un singur sunet, sunetul fundamental, esența (fonemul), care are funcția de a diferenția învelișul sonor al cuvintelor. Analiza fonetică, din exterior, considerarea aspectelor fizice ale sunetelor nu ne-ar putea spune care sînt foneme și care subfoneme (variante). Numai vorbitorii nativi „decid“ aceasta. Ei sînt cei care atribuie, prin și în practica rostirii și comunicării, „înțelesuri“ unor fragmente acustice altfel neutre. Modul de abordare fonetic trebuie completat cu cel fonemic, cu cel al semnificațiilor acordate din interior.

Or, este ușor de înțeles că distincția „exterior-interior (nativ)“ este profund operantă nu numai pentru palierul lingvistic al existenței socio-umane ci și pentru alte orizonturi ale ei. *Fonetic* și *fonemic* s-au transformat, prin Kenneth Pike, în antropologia culturală și socială în *etic* și *emic*, marcînd pregnant deosebirea dintre descrierea și explicația realităților unui grup cultural oferită de cercetătorul din exterior (*etic*) și descrierea și explicarea propriilor realități de către grupul însuși (*emic*)<sup>1</sup>.

Comunitățile umane de mai mici sau mai mari dimensiuni dezvoltă în decursul timpului sisteme proprii de percepții și descrieri — acompaniate întotdeauna și, de fapt, condiționate de matrici interpretativ-evaluative — privitoare la multitudinea componentelor mediului

<sup>1</sup> K. Pike, *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*, Humanities Press, Inc., New York, 1967.

fizic și socio-cultural. Într-o sinteză superioară se ajunge la o formulă condensată și distilată de concepție generală față de lume (Weltanschauung, World-View, Eidos).

Sensibilitatea gânditorilor față de respectivele probleme (inclusiv dihotomia „exterior-interior“) e mai veche și ele au primit elaborări teoretice subtile încă la sfârșitul sec. XIX, în special prin Dilthey, Cassirer și Weber, care au subliniat cu tărie nevoia comprehensiunii prin empatie și intuiție sintetică a mentalităților și comportamentelor colectivităților, a culturii și istoriei popoarelor. Totuși, asimilarea analizei emice orientării de factură neokantiană a verstehen-ului este numai în parte sau în linii foarte generale valabilă. Accesul cercetătorului social la reprezentarea emică nu presupune capacități empatice deosebite, „plonjări în psihicul celui alt“, „totalități trăite“; el deduce imaginea proprie a grupului din discuțiile cu subiecții și chiar din manifestările lor nonverbale. Probabil că deplasarea de accent de la intuiții, comprehensiuni la observații și deducții firești se datorează și împrejurării că în primul caz se viza cu preponderență istoria, deci fără putința unei abordări directe (cotemporale) a mentalităților vii, în desfășurare, pe când în cel de al doilea, această posibilitate există.

Abordarea emică nu se confundă nici cu observația coparticipativă, metodă consacrată în științele sociale, care urmărește, de asemenea, familiarizarea cercetătorului cu fenomenele de conștiință ale unui grup, prin participarea lui nemijlocită la viața acestuia. Observația de acest tip degajă și versiunea emică, dar nu cu necesitate. Adică, în vreme ce coparticiparea este o metodă, emic-etic trimite mai degrabă la imaginea rezultată. Altfel spus, orice produs emic implică observația din interior (coparticiparea în sens larg), nu orice observație coparticipativă se finalizează însă în emic, ci teoretic, cu aceeași probabilitate și în etic, sau într-o dublă ipostază (și emică și etică).

Și tocmai o astfel de construcție descriptiv-interpretativă obținută prin complementarea celor două genuri de imagini (emică și etică) ar fi de dorit în înțelegerea complexă a structurilor și proceselor socio-umane. Grav este — teoretico-metodologic și practic-aplicativ — când imaginea rezultată este indistinctă, când survine imposibilitatea decelării emicului de etic, a fenomenului de percepția și explicarea lui de către subiecții actori, sau când, printr-o aparentă ori reală inocență epistemologică, eticul este substituit aproape total prin emic. Asemenea identificări s-au operat și în cercetările de la noi din țară cu privire, de exemplu, la integrarea profesională și socio-culturală a tinerilor.

Astăzi, indiferent de orientările și intențiile filozofice ale celor ce au teoretizat distincția emic-etic, ea apare în concepțiile și practicile cele mai frecvente ca distincție necesară și nu ca o disjunctie teoretico-metodologică. Nu poate fi deci abordarea emică subsumată idealismului, subiectivului și cea etică materialismului, obiectivului<sup>2</sup>.

Descrierea etică nu este nici ea în întregime obiectivă. Mai mult, în comunitatea antropologică contemporană se aud tot mai des voci ce

<sup>2</sup> C. Zamfir, *Filozofia istoriei*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1981.

interoghează legitimitatea analizelor și concluziilor cercetătorilor pe alte culturi întreprinse de antropologi occidentali, în speță americani. Aceste analize și interpretări sînt colorate de experiența culturală proprie cercetătorului, de fundalul lui axiologic și atitudinal de bază, de ideologia acestuia.

De altfel, la o scrutare mai riguroasă ne dăm seama și de un alt fenomen: orice prezentare a imaginii emice a unui grup de către un cercetător străin este la rîndul ei o descriere etică, cel puțin ca posibilitate. Intervenția etnografului sau sociologului se datorează faptului că în mod obișnuit clasificările, tipizările, „teoriile“ emice nu sînt explicite. Ele trebuiesc deduse, construite din fragmente de cunoaștere emică de către analistul cultural și social. În antropologia culturală americană există începînd din deceniul al 7-lea o direcție de cercetare bine conturată pe această problematică, numită etnoștiință (pe care unii antropologi au supranumit-o nouă etnografie). Avînd ca exemplu cercetările clasice de etnobotanică, etnomuzicologie, de relații și denumiri de rudenie, reprezentanții orientării amintite au ca program epistemic — utilizînd în principal tot o metodă de împrumut din lingvistică, analiza componentială — descoperirea modelelor de organizare a materialului cognitiv la nivelul diverselor colectivități culturale. Astfel încît descrierile și teoriile etnologului (antropologului) nu vizează acum numai datele, faptele ce privesc grupul ci și descrierile și „teoriile“ grupului referitoare la acele fapte și date. Etnoștiința este deci „știința“ grupurilor etnice, spre deosebire de etnologie, care este știința despre grupurile etnice.

Etnoștiința își are corespondentul ei în sociologie, în ceea ce se numește etnometodologie. Înțelegerea nuanțată a relațiilor dintre ele ar angaja o discuție mai amplă a raportului general dintre antropologia culturală și sociologie. Reținem deocamdată că în vreme ce etnoștiința are în vedere dimensiuni, componente cognitiv-culturale relativ unitare și stabile ale comunităților culturale, etnometodologia țintește la descifrarea modelelor de viață cotidiană în societățile mai complexe. Accentul este pus și aici pe fenomenele de psihologie socială, pe reconstrucția metodelor prin care omul în activitatea zilnică descrie, explică și interpretează propria lume, subliniindu-se caracterul dinamic al acestor construcții.

Pe de altă parte, etnometodologia, după cum observă G. Psathas<sup>3</sup>, fiind fundată pe fenomenologie (în special Schütz), este mult mai profund interesată în dezvăluirea sensurilor, semnificațiilor de bază pe care le profesează actorul uman în viața cotidiană. Urmărind asemenea scopuri, conceptele utilizate și datele obținute sînt mai rafinate, dar și mai vagi și mai puțin controlabile. Etnoștiința se servește de procedee mai riguroase, cantitative și astfel este asigurată și replicabilitatea, verificabilitatea. Desigur și nivelurile de accedere și materialele pe care se operează (taxonomii de obiecte și relații) sînt mai simple. În cazul etno-

---

<sup>3</sup> G. Psathas, *Ethnomethods and Phenomenology*, în *Symbolic Interaction*, editors Menis, G. J., and Meltzer, N. B., Allyn and Bacon, Inc., Boston, 1976.

metodologiei intră în joc probabil nu atât fundalul metafizic în sine (fenomenologic) cât faptul că se vizează o realitate mai variată și fluidă, fiind necesar un efort sporit în elaborarea metodelor și tehnicilor de investigație. Cercetările actuale de etnometodologie demonstrează posibilitatea unor definiții operaționale și folosirea procedeelor statistice și în abordarea fenomenelor mai complexe și globale ale strategiilor subiective cotidiene, confirmând încăodată netemeinicia opoziției abstracte și rigide cantitativ-calitativ.

Să mai notăm că, fără să se suprapună, etnometodologia a fost anticipată într-o măsură considerabilă de teoria percepției sociale elaborate cu mijloace experimentale în perimetrul psihologiei sociale. În acest perimetru se pot evidenția de asemenea distincții foarte apropiate de emic-etic.

O semantică a limbajului științelor sociale ar releva, dealtfel, paralelisme terminologice atât intra- cât și interdisciplinare, cu deosebire pentru antropologia culturală, sociologie și psihologia socială. Comunicarea conceptuală interdisciplinară nu se găsește nici pe departe nu numai în faza ideală, ci nici în cea posibilă printr-un minim efort de decentrare profesională. Ea există însă și poate fi optimizată și prin reliefaarea fertilizărilor pe care le produce în corpul diferitelor discipline științifice. Încercarea de față a mers pe linia sugerării citorva consecințe de acest gen pe care le implică dubletul terminologic emic-etic.

În procesul anevoios și dificil de autodefinire și autoclarificare a unor discipline științifice în plină dezvoltare cum sînt cele socio-umane, alături de nuanțarea limbajului prin crearea sau împrumutarea de termeni, trebuie probabil să funcționeze cu mai mare acuratețe și strădania de unificare și chiar standardizare expresională. Este adevărat că e greu de știut dinainte care va fi evoluția și performanța științifică a unor concepte, mai ales a celor cu tentă unificatoare și transdisciplinară; doar praxisul științific le va valida, va discerne, între ceea ce este simplu exercițiu stilistic și conținut autentic. Perechea noțională emic-etic, deși acoperă interferențe ideatice tradiționale, beneficiind de expresie lingvistică condensată, s-a instaurat eficient în antropologia culturală, cu valențe epistemice pozitive și pentru disciplinele socio-umane în general.

#### TERMINOLOGICAL COMMUNICATION IN SOCIAL SCIENCES; EMIC AND ETIC

(S u m m a r y)

Linguistics as one of the most developed social disciplines has offered operant patterns of analyses for surrounding regions of knowledge. It happened for emic-etic distinction too. The author indicates some theoretical and methodological consequences of the introduction of this distinction in the social sciences, especially in the cultural anthropology. In this way it discusses the relation with the verstehen paradigm, with the coparticipative observation and with the ethnomethodology. It makes the differences between the current using in the scientific practice of emic-etic and their philosophical connotations (materialism, idealism). There are suggested some general aspects of the interdisciplinary terminological communication.



## INFORMAREA COLECTIVĂ ÎN SISTEMUL PROPAGANDEI POLITICE

KOMÁROMI BELA

Propaganda politică, ca sistem instituționalizat de influențare a opiniilor, atitudinilor, comportamentelor individuale și colective mobilizează în acest scop o mare varietate de activități sociale. În epoca noastră alături de activitatea social-politică propriu-zisă, cultură, artă, literatură — manifestări angajate în mod tradițional în acțiunea persuasivă —, domenii aparent cu totul apolitice, cum ar fi știința, sportul, turismul, dobîndesc într-o formă mai mult sau mai puțin polarizată și o încărcătură politică, servind ca atare și unor rațiuni dicitate de interese propagandistice. Informarea colectivă, fenomen ce inundă azi viața cotidiană, constituie un important factor de socializare, și, totodată un instrument al propagandei politice. Majoritatea analizelor dedicate informării colective sînt de acord asupra zămislirii acesteia ca produs al societății moderne, al modului de viață urban. Se evidențiază în primul rînd rolul indeplinit de presa modernă în atragerea unor categorii largi în activitatea publică, în mobilizarea și conștientizarea dorinței de participare<sup>1</sup>. Informarea cotidiană multilaterală a opiniei publice asupra tuturor evenimentelor și proceselor lumii contemporane rămîne o pirghie importantă și pentru partidul comunist în conducerea societății socialiste, și, totodată, o modalitate de manifestare a democratismului social. În virtutea principiilor democrației socialiste, aria de cuprindere a informațiilor destinate să ajungă la cunoștința publicului (și să se întoarcă la emitent sub forma unor propuneri în urma dezbaterii publice), se lărgește continuu, vizînd probleme care pînă mai ieri erau de domeniul inaccesibilului (proiecte de legi, cifre de plan, organizarea și conducerea întreprinderii etc.).

Obiectul informării colective îl constituie evenimentele politicii curente, actualitatea, fenomen deosebit de complex și fluid în același timp. În genere se încearcă circumscrierea sferei de cuprindere a actualității prin relatarea sa față de elementul de noutate, la desfășurarea evenimentelor „recente”. În completarea acestei imagini Robert Angelusz sugerează și surprinderea stării inițiale a publicului. După opinia autorului citat pot fi cuprinse în sfera actualității acele știri care satisfac sau induc în sînul publicului o necesitate intensă de știri<sup>2</sup>. Necesitatea

<sup>1</sup> Ion Drăgan, *Opinia publică, comunicarea de masă și propaganda în societatea contemporană*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1981, p. 205—207; J. Habermas, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*, Gondolat, Budapest, 1971, p. 243; J. Stoetzel, *Opinia publică și informarea colectivă*, în vol. *Sociologia franceză contemporană*, Ed. politică, București, 1971, p. 605—606; *Mai multe voci, o singură lume*. Comunicare și societate, prezent și viitor. Raport al Comisiei internaționale pentru studiul problemelor comunicării, Studiu introductiv de prof. univ. dr. Ion Drăgan, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1982, p. 15—17.

<sup>2</sup> Angelusz Róbert, *Aktualitás, információszükséglet, nyilvánosság*, în „Valóság”, 1978, nr. 10, p. 3—4.

de știri se leagă în mare măsură de satisfacerea altor nevoi, sau materializarea unor interese. Dar în cele mai multe cazuri ea se detașează de necesitatea primară care o generează, devenind independentă. Studiul menționat evidențiază existența a cel puțin patru situații în care cererea socială de știri se intensifică: mutațiile intervenite în raportul omului față de mediul social imediat și chiar mediul natural inconjurător, modificarea poziției sociale a omului, efectul de surprindere produs de eveniment, și în fine, poziția subiectivă, gradul de implicare a intereselor față de urmările evenimentului în cauză<sup>3</sup>. Desigur, amplele procese ale lumii contemporane, revoluția tehnico-științifică, transformările revoluționare, ca și fenomenele mobilității sociale, urbanizarea, migrarea, ritmul și caracterul deschis al acestor procese generează necesitatea însușirii unei mari cantități de informații. Dacă în situațiile de față informarea concură la desfășurarea procesului de integrare socială și la trezirea sentimentului de participare, evenimentele „interesante”, pitorești apropie de divertisment. Caracterul inedit al unor evenimente și interesul efectiv stîrnit de ele, stă la baza practicilor presei burgheze de senzație, care în virtutea pretinsei funcții de „divertisment” împinge informarea colectivă spre sfera apolitică a „consumului cultural”. Jürgen Habermas demonstrează cum „facilitățile psihologice” acordate prin depolitizarea conținutului devin condiții ale maximalizării șansei de vânzare. Așa-zisele știri rentabile în termen scurt (corupția, accidente, catastrofe, sport) bucurîndu-se de o comandă socială mai largă, dobîndesc o preponderență față de știrile care sînt rentabile în termen lung (problemele obștești, economice, educația, sănătatea)<sup>4</sup>. Față de aceste practici se poate demonstra, dimpotrivă, că evenimente în aparență cu totul comune (activitatea productivă cotidiană, conferințe internaționale etc.) sînt mult mai relevante și semnificative (de ex. prezentarea dialogului politic ca alternativă la manifestările de violență, demonstrații de pace față de război, activitate constructivă față de distrugerii)<sup>5</sup>. Strategia utilizării organelor de informare în masă în concepția partidului nostru vizează întocmai evidențierea laturilor educative, constructive. Tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, accentua în „Mesajul adresat participanților la reuniunea internațională a ziaristilor pentru dezarmare, securitate și pace”, că „misiunea presei este nu de a sublinia și adînci divergențele și disensiunile dintre state, ci de a pune puternic în evidență ceea ce este comun, ceea ce unește și este în interesul dezvoltării libere și independente a tuturor națiunilor, în interesul colaborării și destinderii internaționale, al păcii și progresului în întreaga lume”. Rosturile reale ale unei informări colective multilaterale se leagă de zugrăvirea complexă a procesualității, de integrarea evenimentului imediat într-un context istoric mai larg. Într-un remarcabil studiu dedicat structurii faptului divers, Roland Barthes evidențiază întocmai faptul că informația politică este

<sup>3</sup> *Ibidem.*

<sup>4</sup> J. Habermas, *op. cit.*, p. 244—245.

<sup>5</sup> Elliot Aronson, *A társas lény*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1978, p. 74—75; H. Dona, E. Preda, *Cinci coloane pe-a-nția*, Ed. politică, București, 1968, p. 176.

prin definiție o informație parțială, întrucît asimilarea ei necesită o serie de cunoștințe prealabile, în timp ce faptul divers cuprinde în mod immanent toate elementele necesare însușirii sale<sup>6</sup>.

Reiese din cele enunțate că mediul „natural“ de plămădire al actualității este practica social-politică, relațiile vii dintre oameni. Situațiile sociale ce generează într-o formă sau alta necesități de informare produc reacții spectaculoase în mijlocul publicului, mai ales în cazul manifestării relativ simultane a acestora. Cazurile de epidemie, calamitate sau panică sînt însoțite de regulă de un interes accentuat față de mesa-jele organelor de informare în masă. Asemenea situații speciale pot conferi chiar un interes general unor informații care altfel se adresează unei categorii de public restrînse: buletinul hidrologic difuzat pentru uzul navigatorilor devine foarte important pentru întreaga populație atunci cînd este pericol de inundații<sup>7</sup>.

Procesele de modelare ale actualității în societatea modernă nu sînt independente însă nici de cadrul „artificial“ și dirijat al organelor de informare în masă. Mijloacele de comunicare, în primul rînd presa, îndeplinesc un rol important în formarea, conștientizarea, mobilizarea și multiplicarea necesităților de știri, influențînd și mecanismele de formare ale actualității. Informațiile necesare nu generează întotdeauna necesități de știri; sînt și necesități de știri latente, neconștientizate, a căror semnificație trebuie relevată de mijloacele de comunicare, în unele situații chiar în cazul unor categorii inițiate în materie de probleme politice<sup>8</sup>. Periodicitatea informării contribuie într-o măsură considerabilă la menținerea în sfera actualității, sau dimpotrivă, scăderea interesului pentru unele probleme și evenimente. În condițiile tehnice de care dispun azi mijloacele de informare în masă, viteza achiziționării și transmiterii știrilor devine o problemă centrală; prin sporirea ritmului prezentării celor mai noi informații se contribuie chiar la o eroziune artificială a știrilor. Într-o lucrare de referință în materie (*The Mind Managers*), Herbert I. Schiller dezvăluie procedeele manipulative ale presei monopoliste, care prin avalanșa de știri dispersate contribuie mai degrabă la dezorientare, decît la o informare reală: „în felul în care se aplică azi, tehnologia comunicațiilor este anistorică, și ca atare transmite mesaje noninformative“<sup>9</sup>.

Strategia mijloacelor de comunicare are incidente și în alt chip asupra modelării actualității. În cazul în care există rețineri de a dezbate în public anumite evenimente, care stîrnesc interes general, știrile referitoare la acestea vor circula cu o intensitate și mai sporită prin canalele comunicării interpersonale introducînd numeroase variante și interpre-

<sup>6</sup> Roland Barthes, *A napíthir struktúrája*, în *Strukturalizmus*, vol. I, Európa Könyvkiadó (f.a.), p. 174.

<sup>7</sup> R. Angelusz, *op. cit.*, p. 2—6.

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 5; Pavel Cîmpeanu, *Evaluarea informației de actualitate*, în „Viitorul social“, Anul VII, 1978, nr. 1, p. 100—101.

<sup>9</sup> Herbert I. Schiller, *Tudatípar made in USA*, Kossuth Könyvkiadó, 1977, p. 35—39.

tări neautorizate<sup>10</sup>. În acest context trebuie să ne oprim și asupra unei categorii speciale de informații: zvonurile. Acestea transmit de regulă informații neconfirmate de sursele oficiale, iar datele lor sînt imprecise ori false. Sursa și forma zvonurilor sînt adesea de nerecunoscut. Existența și proliferarea lor se leagă de mecanismele de funcționare ale conștiinței comune, dar deficiențele organelor de informare în masă amplifică acest proces. Speculînd mai ales unele situații de criză, cît și natura deosebit de fluidă, susceptibilă de distorsiuni ale zvonului, contrapropaganda îl cultivă ca un gen predilect. Efectele colportării zvonului pot fi astfel mai puternice și neprevăzute decît cele vehiculate în mod public, ele aducînd întotdeauna rezultate nedorite<sup>11</sup>.

Informațiile referitoare la evenimente pun deci în mod acut problema adevărului, a concordanței dintre adevăr și conținutul informației transmise. Trebuie precizat de la bun început că propaganda marxist-leninistă nu poate fi concepută, decît aflîndu-se în strînsă concordanță cu adevărul. Secretul succesului propagandei și agitației desfășurate de bolșevici nu consta în consumul ridicat de cerneală și hîrtie — scria Lenin — ci în adevărul pe care-l conținea. Iar într-un alt pasaj preciza: „E ridicol să crezi că poporul i-a urmat pe bolșevici pentru că agitația lor era mai iscusită. Nu aceasta este cauza, ci faptul, că agitația lor era întemeiată pe adevăr”<sup>12</sup>. În studiul activității organelor de informare în masă dominate de monopoluri, a propagandei burgheze în general, trebuie să ținem cont de prezența informațiilor bazate pe elemente false, ori deformate în mod deliberat. Dezinformarea este o practică pentru care unii sociologi burghezi caută chiar o justificare. G. Durandin conchide bunăoară, „că în materie de propagandă, problema adevărului și a falsului este uneori secundară și că este înlocuită cu problema cunoașterii a ceea ce este verosimil pentru populația căreia i se adresează”. Astfel și neadevărul poate fi prezentat în măsura în care acesta este crezut de către auditoriu. De altă parte însă, pentru a da iluzia obiectivității, în literatura burgheză se procedează la o delimitare tranșată între propagandă și informare, întrucît, afirmă Alfred Sauvy, „prima urmărește înrobirea indivizilor, iar cealaltă — eliberarea acestora”<sup>13</sup>. Practica dezinformării poate apărea în mai multe ipostaze: simulare (prezentare drept adevăr a unei ficțiuni), disimulare (comunicarea trece sub tăcere

<sup>10</sup> Ana Tucicov-Bogdan, *Psihologie generală și psihologie socială*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1973, vol. I., p. 279—280; R. Angelusz, *op. cit.*, p. 6; *Mai multe voci, o singură lume*, p. 31.

<sup>11</sup> *Dicționar de psihologie socială*, Ed. științifică și enciclopedică, 1981, p. 255—256; J. Maisonneuve, *Procesele colective*, în vol. *Sociologia opiniei publice*, Caiet doc. nr. 7, 1974, Academia „Ștefan Gheorghiu”, p. 155; W. J. H. Sprött, *Opinia publică*, în același volum, p. 165.

<sup>12</sup> V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 40, Ed. politică, București, 1966, p. 73, 262.

<sup>13</sup> G. Durandin, *Propagandă și publicitate*, în Buletin informativ, nr. 1, 1971, Academia „Ștefan Gheorghiu”, p. 127; W. Knobelsdorf, B. Miszwski, *Unele probleme teoretice ale propagandei politice*, în vol. *Sociologia propagandei, opiniei publice și comunicațiilor de masă*, Caiet doc. nr. 7, 1979, Academia „Ștefan Gheorghiu”, p. 66.

anumite realități) și inducere în eroare (comunicarea prezintă faptele în contradicție cu realitatea). Acestea ne apar în realitate într-o mare diversitate de combinații. Se produce astfel, începînd cu elaborarea și difuzarea știrilor, o alterare tendențioasă a acestora prin criteriile de selecție, alegerea titlurilor, punerea în pagină etc. În această valorificare unilaterală a știrilor se recurge din plin la achizițiile împrumutate din arsenalul publicitar, la stereotipe și clișee, etichetări și alte procedee tehnice. În epoca contemporană în condițiile existenței unui sistem operativ și multilateral al informării colective, practicarea simulării este aproape imposibilă. La analiza cazurilor de disimulare trebuie să facem însă distincție între informațiile de interes general, cu caracter politic, care în virtutea principiilor democratice trebuie să ajungă la cunoștința opiniei publice, și cele care vizează interesul de serviciu sau cu caracter privat, care nu privesc publicul<sup>14</sup>.

Existența unor informații false nu este însă nemijlocit legată de intenția frauduloasă a propagandistului. Analiza condițiilor de difuzare și vehiculare a informațiilor ne pune în fața unor perturbări ale acestui proces. Aici nu este vorba de perturbații simulate, ci de acele distorsiuni care sînt efecte ale fenomenului rumorii, săvîrșite de oameni în procesul comunicării sociale<sup>15</sup>. Sînt posibile următoarele feluri de deformări asupra mesajelor transmise de la om la om în grupul larg: a) nivelarea, respectiv sărăcirea materialului prin omiterea anumitor date și detalii; b) amplificarea, adică accentuarea sensului anumitor detalii deosebite sau neobișnuite ale comunicării, înflorirea unor laturi cu adăugiri personale; prin intervențiile de această natură crește în mod semnificativ gradul de redundanță al mesajului, respectiv sporește numărul real de semne ale mesajului față de numărul care ar fi fost necesar pentru a exprima aceeași cantitate de originalitate (A. Moles); c) asimilarea ori identificarea informațiilor cu motivele proprii ale celor care mediază mesajul în anumite direcții; d) transformarea intenționată a informației, deformarea conținutului transmis în funcție de necesitățile proprii, prezentarea complet transfigurată, susținută prin contraargumente a mesajului. Aceste efecte sînt circumscrise de Allport și Postman într-o schemă ceva mai simplă: nivelare-stimulare-asimilare<sup>16</sup>.

Mijloacele moderne de comunicare în masă, întrunite în limbaj cotidian sub genericul de „mass-media“, aduc elemente calitativ noi în sistemul informării și influențării sociale față de cele tradiționale. Comunicarea de masă este un proces de răspîndire a informației cu ajutorul unor mijloace tehnice (presă, radio, televiziune, cinematograf) organizate ca și întreprinderi industriale cu o producție sau servicii specifice,

<sup>14</sup> I. Drăgan, *op. cit.*, p. 207; M. Szulczewski *A politikai propaganda Kossuth*, 1974, p. 99—101; V. Afanaszjev, *Társadalmi információ és társadalom-irányítás*, Kossuth, 1976, p. 343—346.

<sup>15</sup> A. Moles, *Sociodinamica culturii*, Ed. științifică, București, 1974, p. 157; A. Tucicov-Bogdan, *op. cit.*, p. 280.

<sup>16</sup> M. Szulczewski, *op. cit.*, p. 101—102; W. J. H. Sprott *op. cit.*, p. 116; G. Ayache, J. Gerstlé, *Cine deformează mesajul?*, în vol. *Sociologia propagandei, opiniei publice și comunicațiilor de masă*, p. 77—90.

care acționează în mijlocul unui auditoriu numeros și dispersat<sup>17</sup>. Interacțiunea dintre presă, radio și televiziune în ceea ce privește achiziționarea, prelucrarea și transmiterea informației către public este deosebit de complexă. Este destul de anevoioasă cercetarea receptării mesajelor pe aceste canale, ba chiar și identificarea utilității cunoștințelor dobândite în acest fel este pusă uneori la îndoială. Dacă observăm transformările sociale, modificările stilului de viață, a nivelului cultural al populației, constatăm deplasări și în starea de spirit, în sfera intereselor manifestate în direcția mijloacelor de comunicare în masă, implicit față de informațiile cu caracter politic vehiculate de acestea. Atunci când pleptăm pentru surprinderea cât mai exactă a audienței de care se bucură diversele mijloace de informare în rîndul publicului, nu se poate să pierdem din vedere caracterul divizat al acestuia în ceea ce privește posibilitățile de acces la informare pînă și în condițiile existenței celor mai democratice mijloace. Față de iluziile nutrite în legătură cu omnipotența mijloacelor tehnice de informare, față de tendințele de psihologizare ale acestui proces, trebuie să ținem cont de aportul a cel puțin două modalități de comunicare circumscrise, în sfera relațiilor umane „vii”: structurile organizatorice și comunicarea interpersonală (înțeleasă drept expresie a muncii politice de la om la om). Practic, ambele căi pot fi, și trebuie concepute ca variante ale teoriei medierii mesajului de către partea activă a publicului spre partea pasivă prin așa-ziii lideri de opinie (E. Katz, P. Lazarsfeld)<sup>18</sup>.

Există deci o legătură strînsă între informare colectivă și propagandă. Informarea colectivă își propune în ultimă instanță formarea unor opinii, crearea unor curente de opinie, adoptarea unor atitudini și comportamente, plămădirea și consolidarea unor convingeri. Este o iluzie să se vorbească despre o „informare pură”, absolut neutră, independentă de orice influențe ideologice și de clasă. În concepția partidului nostru informarea colectivă constituie o latură organică a propagandei politice. Caracterul partinic, angajat al informării presupune interpretarea fenomenelor lumii contemporane de pe pozițiile teoretice ale socialismului științific. Acest lucru nu infirmă nicidecum obiectivitatea științifică. Informarea trebuie să fie în concordanță cu legitățile dezvoltării sociale, să fie generalizat și sistematic. Obiectivitatea informării nu are nimic comun cu obiectivismul, cu verbalismul steril, cu tratarea facilă a faptelor. Caracterul științific, obiectiv al informării conduse de partidul nostru se conferă prin legătura sa strînsă cu practica construcției socialiste, prin fundamen-

<sup>17</sup> P. Cîmpeanu, *Radio, televiziune, public*, Ed. științifică, București, 1972, p. 30; J. Stoetzel, A. Girard, *Sondațele de opinie publică*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1975, p. 227—228; B. M. Firsov, *Căi de dezvoltare a mijloacelor de comunicare în masă*, în vol. *Sociologia propagandei, opiniei publice și comunicațiilor de masă*, p. 11.

<sup>18</sup> Gina Stoiciu, *Orientări operaționale în cercetarea comunicării de masă*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1981, p. 146—148; Szecskó Tamás, *A lépcsőn járás dilemmái*, în *Kommunikáció*, vol. 2. *A kommunikáció világa*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978, p. 325—326.

tarea pe bazele teoretice și metodologice ale materialismului dialectic și istoric<sup>19</sup>.

În activitatea de informare și propagandă partidul nostru insistă pentru activizarea frontală și simultană a tuturor mijloacelor de comunicare, punînd un accent deosebit, pe lîngă modalitățile instituționalizate, pe formele directe de convingere, munca politică de la om la om. Secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a reafirmat și în Expunerea rostită la plenara lărgită a Comitetului Central al P.C.R. din 1—2 iunie 1982, exigentele ce stau în fața mijloacelor de comunicare în masă în actuala etapă: „Este necesar, de asemenea, ca presa, radioul și televiziunea să-și îndeplinească în mai bune condiții rolul pe care îl au în formarea conștiinței socialiste, în educarea politică-culturală, în formarea omului nou. Ele trebuie să manifeste mai multă combativitate și spirit revoluționar, să pună cu mai multă putere în evidență munca și realizările poporului nostru în construcția socialistă, combătînd cu fermitate stările de lucruri înapoiate, concepțiile retrograde, orice încălcare a legilor și normelor de conviețuire socială, militînd pentru întărirea continuă a unității întregului popor în cadrul Frontului Democrației și Unității Socialiste, sub conducerea Partidului Comunist Român”<sup>20</sup>.

#### POLITIK, INFORMATION UND PROPAGANDA

(Zusammenfassung)

Der Aufsatz erörtert eine wesentliche Seite der modernen Propaganda, also die Informierung der öffentlichen Meinung über der Ereignissen der zeitgenössischen Welt. Als Grundidee dieser Tätigkeit angezeigt ist der Aktualitätsbegriff als Antwort auf den wichtigen gesellschaftlichen Anspruch, darauf dem laufenden sein will mit der Entwicklung der sozialen und politischen Ereignisse. Die Information ist im engen Zusammenhang mit der politischen Ideologie der gesellschaftlichen Kraft, von die ausströmen ist. Es ist ein Illusion von eine „reine“, absolut neutrale Information zu sprechen, die unabhängig von irgendeiner Verpflichtung ist. Als Alternative für die handhabene, irreführende Praktiken der kapitalistischen Informationsmittel, ist eine vielseitige informative Strategie angezeigt, die sich auf den festen ideologischen Merkmale des wissenschaftlichen Sozialismus gründet.

<sup>19</sup> I. Drăgan, *op. cit.*, p. 209.

<sup>20</sup> Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politică, educativă a partidului*, prezentată la plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român. 1—2 iunie 1982, Ed. politică, București, 1982, p. 68.

## TENTATIVA LUI ION PETROVICI DE A REPUNE FILOZOFIA ÎN FUNCȚIA EI NATURALĂ (I)

GHEORGHE TOMA

Problema *conștiinței filozofice* a fost ridicată la noi oarecum ca o problemă deosebită a spiritualității românești, într-un moment istoric, mai de mult. De aceea credem că nu este lipsit de interes faptul de a arăta în câteva cuvinte aici, în primul rând, cum a fost concepută în trecut conștiința filozofică, ce înțelegeau unii gânditori români atunci când situau în centrul mișcării filozofice românești sarcina de a forma în cultura noastră o atare conștiință.

În editorialul primului său număr, vechea *Revistă de filozofie*, releva, la începutul său de drum, faptul următor: „Poporul nostru a trăit în condiții prea vitrege pînă acum, pentru ca scriitorii ieșiți din sânul lui să se poată măsura în originalitate cu gânditorii Europei apusene. Producția lor totuși nu este de disprețuit. Alături de aceea pe care o găsim la alte popoare, trăite în aceleași condiții cu noi, ea este chiar excepțional de bogată. La susținerea acestei producții a contribuit în bună măsură admirația pe care gândirea românească a avut-o întotdeauna pentru filozofie. Nu este filozof cu renume european care să nu-o fi fost citit, consultat și discutat la noi; iar preferința publicului cititor pentru filozofie este în creștere“.

Conștiința filozofică, se arată în continuare, exprimîndu-se un mare adevăr și o admirabilă năzuință a unei generații de intelectuali patrioți, după actul istoric al desăvîrșirii unității naționale a poporului român, o dă orizontul larg de care are nevoie *creația originară a gândirii* și aceasta este singura bază pe care se clădește o cultură“. Iar creația originală de cultură, creația prin care particularul, specificul, trebuie să fie ridicat la nivel de universalitate, dezvăluindu-și sensurile sale adînci, general umane în forme particulare, integrîndu-se mișcării universale a valorilor, în cazul de față a valorilor filozofice, nu era posibilă decît „stabilind o legătură între speculația filozofică și realitate“<sup>1</sup>. Este bine să reținem, pentru conținutul ei deosebit de relevant, această idee programatică, în fond dialectică și umanistă.

Cu același titlu de considerații introductive, dar cu o certă valoare metodologică, într-un domeniu, am putea spune, inedit de cercetare, de o mare actualitate ideologică, se impune a mai fi reținute și alte câteva aspecte istorice ale acestei probleme. În primul rând, este vorba despre faptul că de la un anumit moment al afirmării ei *critica românească* revine pe alt plan la vechea ei problemă, anume aceea a fondului și formei în cultură și în raport cu activitatea filozofică, în sensul că se

<sup>1</sup> „Revista de filozofie“, organul Societății Române de filosofie, aprilie-mai-iunie, 1923, n. 1, p. 1—2.



va cere și aici, pe baza aceluiasi principiu, formă bogată în conținut, adevăr, sinceritate, adâncire creatoare, cu alte cuvinte se prefigurează și în această sferă statutul unei *direcții noi* în centrul căreia ar sta ideea de *conștiință filozofică*.

În al doilea rînd, vom constata că la toți gînditorii români pe care îi are în vedere studiul nostru e prezentă tendința de a reabilita ontologia sau teoria generală a existenței, subminată puternic mai cu seamă de neocriticism și pozitivism. Adîncirea diviziunii muncii în sfera gîndirii științifice, apariția unei noi filozofii a istoriei și a culturii actualizarea idealului clasic de personalitate, afirmarea idealului popular de viață morală, dificultățile logice și practice pe care le menținea în fața spiritului înnoitor psihologismul monadic și logismul constructivist abstract, ruina tot mai puternică a misticismului agnostic, renașterea hegelianismului și influența marxismului, imprimă teoriei nemarxiste a filozofiei o direcție reconstructivă și înnoitoare<sup>2</sup>.

Se afirmă tot mai clar necesitatea întoarcerii, a orientării gîndirii teoretice spre obiect, odată cu depășirea viziunii criticiste și pozitivistice asupra raportului subiect-obiect, în ideea că vocația filozofiei este aceea de a privi lumea în totalitatea și esența sa<sup>3</sup>. Or, este incontestabil faptul că acest mod de a repune în discuție problema obiectului, a funcțiilor filozofiei, reprezintă un progres pe planul mișcării filozofice nemarxiste. Întoarcerea gîndirii filozofice, prin reabilitarea „metafizicii“, a ontologiei și a funcționalității ei culturale creatoare, la realitatea privită în totalitatea și esența ei este, cum am spus, o tendință generală, interesant fiind pentru noi faptul de a arătat formele pe care le îmbracă acest proces în filozofia românească. Ca și apelul lansat, în secolul trecut, de reîntoarcere la Kant, ideea orientării spre realitate, spre obiect, ființă, înseamnă o etapă distinctă și importantă. În acest spirit s-a spus, imediat după primul război mondial, că apunînd steaua lui Kant răsare din nou luceafărul platonician, printr-o nouă întemeiere epistomologică a teo-

<sup>2</sup> Ideea pe care o regăsim atît în exegezele mai vechi, precum și în cele mai noi asupra filozofiei contemporane. Această problemă este, de exemplu, unul din leitmotivele documentelor și substanțialelor lucrări ale prof. Al. Boboc de la Universitatea din București.

<sup>3</sup> Tendința aceasta poate fi desprinsă dintr-o mare parte a filozofiei contemporane care încearcă să depășească, într-o formă sau alta, criticismul și subiectivismul agnostic kantian și neopozitivist. Dacă lăsăm la o parte neotomismul, atunci trebuie să amintim: într-o anumită măsură fenomenologismul și neoraționalismul, neorealismul kantian și, mai ales, *realismul* critic ontologic al lui N. Hartmann, neohegelianismul, intuiționismul bergsonian și existențialismul în forma lui ontologică heideggeriană. Dar este instructiv, prin caracterul său categoric „antimetafizic“, și neopozitivismul, care reduce problematica asupra esenței, naturii existenței la enunțuri fără sens. (Vezi și G e o r g L u k á c s, *Ontologia existenței sociale*, vol. 1, Ed. politică, București, 1982.

Pînă la un anumit moment lupta s-a dat, cum se știe, în jurul „inesizabilului lucru în sine“ kantian, a acestui „reziduu“ al gîndirii speculative ce trebuia, după unii neokantieni, eliminat definitiv. Împotriva lor s-a ridicat, cum bine se știe, V. I. Lenin în *Materialism și empiriocriticism*, arătînd că aci trebuie văzut în primul rînd un „rest“ de gîndire materialistă la Kant. Noi vom urmări același proces, în sine unic și unitar, în gîndirea filozofică românească, în ideea, exprimată odinioară și de M. Florian, reconsiderării acestei tentative de reconstrucție filozofică.

riei existenței. Este prin urmare interesant și pentru istoria filozofiei românești faptul de a stabili cât mai concret căile pe care le-a urmat, formele pe care le-a îmbrăcat această reîntoarcere la teoria existenței sau ontologie.

Însă trebuie să nu privim unilateral această tendință, îndepărtându-ne atenția de la ceea ce este iarăși important de subliniat. Revenirea la „metafizică“, pe motivul just al nevoii ființei umane de absolut, de o altă înțelegere a raportului relativ-absolut, subiectiv-obiectiv, a însemnat nu odată și căderea în realism metafizic, în ontologism abstract, dogmatic, iraționalist. Este însă un câștig, care trebuie bine determinat, corect înțeles, faptul că gândirea filozofică începe să recunoască tot mai mult valoarea de sine stătătoare a realității, că ea începe să mute centrul de greutate de la subiect la obiect, de la dialectica subiectivității în direcția relevării dialecticii obiectivității, de la exaltarea subiectivistă a subiectivității la obiectivitate, că începe să pună din nou subiectul să se miște în jurul a ceea ce este în sine și în afară de sine obiectiv și determinant. Se revine astfel și la principiul filozofiei clasice după care *De singularibus non este cognoscendum*. De aceea puteau spune că vom înțelege mai bine conținutul filozofiei românești nemarxiste, raționaliste și umaniste, atunci când o vom judeca și în această perspectivă, adică ca efort de apropiere de adevărul concret al vieții. Vom vedea că este vorba în primul rând de un mod necriticist și în esență antipozitivist de a înțelege raportul dintre cele două laturi ale problemei fundamentale a filozofiei.

\*

Este necesar, credem, să începem expunerea concepției lui I. Petrovici asupra filozofiei printr-o sumară caracterizare a viziunii sale generale despre lume și viață, printr-o schițare a stilului său general de gândire. Două lucruri se impun a fi reținute; în primul rând, atunci când ne oprim asupra operei acestui gânditor: faptul, unanim recunoscut de la început și valabil și astăzi, când reluăm discuția în spiritul materialismului dialectic, că în esența sa această concepție este o formă a raționalismului, și că, pe de altă parte, în centrul ei găsim pusă problema edificării unui nou concept al filozofiei, o filozofie care, depășind limitele agnosticismului criticist și empirist, aduce din nou pe prim plan problema posibilității, problema mijloacelor cunoașterii absolutului, redând astfel gândirii optimismul ei de odinioară, „socotind-o, cum spune el, capabilă de a ieși din ea însăși pentru a ajunge la realitate, pentru a atinge lucrurile reale, realitatea lumii în sine“. Pentru că: „Omul dorește din toată puterea inimii sale ca lumea care-l înconjoară să fie adevărată și să fie exact așa cum o percepem sau, pentru a ne exprima mai pe larg, ca spiritul nostru să fie capabil de a sesiza realitatea însăși“<sup>4</sup>. Avem deci aici una din acele forme de cugetare filozofică în care rațiunea umană se orientează din nou spre realitate, se reîntoarce la afirmarea existenței independentă de subiectul cunoscător.

Trebuie să mai reținem în continuare, în ideea unei mai bune situări critice a problemei noastre, încă câteva aspecte ale modului său de gândire.

În primul rînd, atunci cînd vorbim despre raționalismul filozofic la I. Petrovici, considerat odinioară în mod îndreptățit „un gînditor tipic raționalist”<sup>4</sup>, un critic fin și constant al intuiționismului iraționalist și mistic, un apărător al științei, care a contribuit în mod magistral în perioada interbelică la formarea unei conștiințe filozofice românești, trebuie avut în vedere și motivația practică a acestei orientări metodologice. După cum s-a subliniat în repetate rînduri motivele raționalismului său au fost sugerate nu numai de analiza condițiilor cunoașterii umane, de modul cum concepe el raportul dintre universal și particular, ci și de necesitățile culturii filozofice românești, dorind s-o situeze în afara efectelor demoralizatoare, pe care le dezvăluie uneori cu un spirit ascuțit, ale empirismului subiectivist și iraționalist: „raționalismul, spune el, este o revelație intelectuală cu caracter mai tranșant și mai rapid. Să mai ținem seama și de faptul că o filozofie raționalistă introduce mai multă sistemă în cunoștințe decît empirismul, chiar un raționalism *critic*, prin urmare mai limitat”<sup>5</sup>, în timp ce „atunci cînd ar fi vorba să ne lansăm în zări crepusculare și să năzuim a stabili adevăruri supreme, trebuie să abandonăm complet rațiunea, folosindu-ne de un alt instrument spiritual, un instrument cam vag, cam inconstant, cu margini imprecise și delimitări flotante, înrudit cu instinctul, anume intuiția”, concept opus metodei raționalismului, „căreia eu am rămas tot timpul exdincios”.

Pe de altă parte, în ideea sa după care rațiunea rămîne mijlocul nostru principal de cunoaștere, oferindu-ne cunoștințe reale și nu simbolice asupra realității în sine, obiective, I. Petrovici conchide în mod pătrunzător, și definitoriu pentru stilul său de gîndire, prin următoarele raționamente: „chiar pentru aspectul dinamic al existenței și pentru interpretarea lui, rațiunea rămîne suprema putere și supremul îndreptar. Poate că e justificată afirmarea lui Bergson că intelectul nostru este mai propriu să înțeleagă *ceea ce este* decît *ceea ce devine*. Dacă însă ne putem alătura lui Bergson în a recunoaște că *aceea ce este* la suprafața existenței ar fi o oprire vremelnică a *ceea ce devine*, înclinăm a crede că și elanul care devine implică în profunzimile sale *ceva care este*. Deci, că dinamicul vital, mai adînc decît spațiul fizic, nu este totuși expresia ultimă a esenței metafizice, care include și *ceva permanent*, *ceva care amintește* vechea *substanță*, concepută desigur prea material”. Și continuînd această critică a activismului intuiționist, care poate fi considerată o critică a iraționalismului în general, el arată că „orice s-ar zice, în creația actualizată se găsește *ceva superior* *virtualității potențiale*, oricît ar clocoti aceasta de viață pururea neistovită. În forma realizată se oglindește probabil un alt aspect fundamental al existenței, care nu se străvede bine în efervescenta virtualității”<sup>7</sup>; fără idealul de

<sup>4</sup> I. Petrovici, *Transcendență și cunoaștere*, „Revista de filozofie”, nr. 4, 1939, p. 327.

<sup>5</sup> N. Bagdasar, „Revista de filozofie”, nr. 1, ianuarie-martie, 1938, p. 2.

<sup>6</sup> I. Petrovici, *Kant și cugetarea românească*, „Revista de filozofie”, aprilie și iulie, 1924, nr. 1—2, p. 3.

<sup>7</sup> I. Petrovici, „Revista de filozofie”, iulie, 1933, nr. 3, p. 323—324, *Introducere în metafizică*, București, 1924, p. 5.

perfecțiune realizată, se spune în continuare, ar înceta poate și eferescența dinamismului.

În al doilea rând, în materie de filozofie a culturii raționalismul său sintetic, privit în formula sa esențială, adică ca filozofie a *compromisului*, a *bunului simț*, va îmbrăca forma unor principii culturale simple și relevante. În concepția lui I. Petrovici idealul oricărui popor este acela de a nu fi vasal nici politicește și nici culturalicește, un popor trebuie să-și desăvârșească independența sa prin cultura originală. Dar procesul de dezvoltare națională a culturii nu este posibil decât printr-o vastă, temeinică asimilare a culturii universale, prin adăparea spiritului național la cele mai pure izvoare de gândire și creație. De aceea, conchide gânditorul, pentru noi „cea dintâi problemă culturală este reluarea contactului cu trecutul, cu vechea tradiție a poporului din care faci parte. Cu această însă nu ai terminat opera culturală. Această operă mai are încă o latură importantă. Să te înalți pînă la nivelul cultural la care s-au ridicat popoarele cele mai avansate, făcînd studii serioase în toate ramurile de cunoștințe...“<sup>8</sup>.

Viața culturală a unui popor în desfășurarea ei istorică ne relevă aspecte de continuitate și de discontinuitate, diferență calitativă și chiar luptă dintre generațiile de creație: „Oricum ar fi luptă dintre generații și opoziția dintre ele, arată el, situîndu-se pe pozițiile clasice ale istorismului românesc, trebuie neapărat să existe lucruri în care diversele serii de oameni se prind într-un lanț de continuitate istorică“<sup>9</sup>, momentele evolutive și generațiile formînd pînă la urmă un întreg unitar, esențial, continuitatea pură însemnînd moarte iar mobilitatea pură fiind după el semnul descompunerii. Este adevărat însă că el nu ajunge să înțeleagă decât în mod cu totul general și idealist, în măsura poate mai mică decât reușise să vadă această problemă un R. Motru, raportul de determinare dintre cultura materială și cea spirituală. În fine, I. Petrovici mai discută în această ordine de idei și o altă problemă contemporană, în confruntarea dintre determinism și anumite forme ale psihologismului, și renumita problemă a raportului dintre *rațiune* și *originalitate*, rațiune și creație, respingînd în spiritul raționalismului său interpretările indeterminate și iraționalist-romantice date fenomenului culturii și actului creației, situîndu-se pe o poziție mediană, animată de dorința de sinteză între raționalism și istorism, tradiționalism și modernism, în concordanță cu cerințele logicii raportului dintre universal și particular, general uman și național.

În al treilea rând, dacă considerăm concepția filozofică a lui I. Petrovici raționalistă în esența ei, atunci putem spune că avem pe de-o parte un raționalism orientat spre concret, evoluționist și realist, cu incontestabile elemente, tendințe de materialism, iar pe de altă parte un

<sup>8</sup> I. Petrovici, *Felurite. Probleme și oameni — Evenimente. Note de drum*, Ed. pentru literatură a Casei școalelor, 1928, p. 133.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 124.

raționalism ce face concesii *spiritualismului*, chiar și atunci când ideea de Dumnezeu, care se alătură la un moment dat edificiului său ontologic, este introdusă cu semnificație primordial logică, cu sensul de unitate ultimă, noncontradictorie, de logos suprem, sugerându-ne ceva din drumul pe care l-a parcurs gândirea modernă de la Kant la Hegel. Trebuie însă adăugat faptul că acest spiritualism filozofic, constituit probabil și sub influența neospiritualismului francez, curent filozofic față de care gânditorul nostru a manifestat interes, se îndepărtează uneori considerabil de acesta din urmă. Ar fi suficient să amintim în acest sens numai două din momentele lor divergente: în primul rând, gânditorul nostru este un antiintuiționist și un adversar al procesului final și suprem al neospiritualismului francez, care este intuiționismul bergsonian; în al doilea rând, el nu va mai considera determinismul științific ca o formă parazită a unui indeterminism sau finalism adânc al existenței, ordinea științifică rațională este proprie existenței în substanța, în esența ei ultima, ordinea adâncă a existenței ni se dezvăluie în gândire nu în intuiție.

Această filozofie, această originală viziune ontologică nemarxistă, se descifrează poate mai bine, într-un mod mai concordant cu toate laturile sale științifice, critice, atunci când o judecăm, când o înțelegem ca *filozofie a compromisului* și a *bunului simț*, în accepțiune pe care o au aceste expresii aici. Putem spune astfel, că teoria compromisului filozofic, care este o teorie ontologică în primul rând, ne relevă structura logică caracteristică a acestui sistem, cu limitele și cu părțile sale înaintate, cu vocația sa primordială pentru sintetic și concret, pentru conceptul de unitate și totalitate organică. Există, spune I. Petrovici, în natura umană, fiind legată de însăși structura acestuia, de „cugetarea însăși“, o tendință invincibilă spre unitate, spre unificarea determinațiilor diferite și opuse ale experienței: „idealul gândirii este unitatea, iar funcția gândirii este unificarea“, scopul ei este acela de a realiza „unitatea în diversitate“<sup>10</sup>, adică de a realiza un compromis între aceste determinații opuse ale realului, ale existenței, de a ajunge la unitatea supremă.

Istoria cunoașterii, istoria științei și a filozofiei, ne apar după ei ca o succesiune de forme din ce în ce mai complexe ale compromisului pe care le înfăptuiește rațiunea umană cu realitatea, categoriile filozofice fiind mijloace ale realizării acestui compromis între natură și rațiune, între cunoaștere și transcendent. Acest compromis, această tentativă de sinteză între natură și gândirea umană, prin cunoașterea legilor necesare ale naturii, între rațiune și realitate, pornind de la un moment dat și de la presupuziția că rațiunea umană ar putea fi numai o etapă, un stadiu al unei rațiuni universale sau a unui ordini ontologice echivalente, „este numai un caz special al unui compromis și mai vast, al unei dualități, al unei opoziții și mai intense: aceea dintre ceea ce este

<sup>10</sup> I. Petrovici, *Filozofia compromisului*, „Revista de filozofie“, iulie-septembrie, 1935, nr. 3, p. 325.

și ce trebuie să fie, între ideal și realitate<sup>11</sup>. „Toată viața noastră, continuă el, este o luptă care pornește de la această dualitate organică și de aceea toată viața noastră este condamnată la compromis; urmînd să acomodeze veșnic aceste două tendințe contrare, idealul cu realitatea. Această constituie mizeria noastră, dar aș putea să adaug și grandoarea noastră, pentru că de aici pornește lupta noastră nobilă, strădania, sforțarea, compromisul pururea variabil și nemulțumit de sine este sistemul provizoratului și al vremelniceii, suveranul despotice al naturii omenesci<sup>12</sup>.

În al patrulea rînd, nu credem să fie exagerat faptul cînd spunem că prin realismul său critic și ontologic I. Petrovici aduce problema necesității întemeierii teoriei existenței, a unei noi filozofii, într-un punct comparabil cu acela de unde începe și constituirea soluției hegeliene, propunînd astfel și el o epistemologie realistă și un realism ontologic reîntemeiat epistemologic. Pentru a realiza această unitate supremă Hegel a trebuit să dezvăluie caracterul absolut, și nu numai relativ, al rațiunii umane; identificînd apoi, cum se știe, în mod idealist absolutul existenței cu raționalul. Vorbînd despre Hegel, cu ocazia comemorării centenarului marelui dialectician, I. Petrovici își reafirma punctul său de vedere și profesiunea sa de credință spunînd: „Au fost epoci în care prima problemă, aceea a existenței, domina aproape singură, trona exclusiv. Nimeni nu se întrebă dacă putem cunoaște și cît de departe. Se părea un lucru de la sine înțeles că avem puțința de a cunoaște. Cînd însă s-au ivit primele îndoieli asupra puterilor noastre cognitive, atunci s-a instalat o altă problemă în centrul preocupărilor filozofice: problema cunoștinței înlăturînd aproape complet pe aceea a existenței. Evident că scopul din urmă al năzuințelor filozofice este să pricepi existența, iar nu valoarea cunoștinței, care rămîne un simplu mijloc. Astfel problema existenței s-a întors îndărăt, dar a rămas indisolubil legată de aceea a cunoștinței, căci nu există filozof care să nu țină seama de posibilitățile de cunoaștere și de caracterul cunoștinței spiritului omenesc<sup>13</sup>.

Același punct de vedere va fi susținut, întregind imaginea sa din tinerețe asupra raportului logicii cu alte discipline filozofice, și în studiul *Teoria cunoștinței și logica*, atunci cînd afirmă: „Epoca actuală este viu însuflețită de preocupări metafizice, și acestea își au repercusiunea în epistemologie atît în punerea problemelor cît și în soluționarea lor. Fără a pretinde că tendințele antimetafizice sînt complet dispărute și nu-și mai au de fel reprezentanții; și fără a susține că totalitatea operelor de epistemologie au aceleași tendințe, credem totuși că cele mai

<sup>11</sup> *Ibidem*, p. 330.

<sup>12</sup> *Ibidem*, p. 331, *Teoria cunoștinței și logica*, „Revista de filozofie“, vol. XVII, 1932.

<sup>13</sup> I. Petrovici, *Centenarul Hegel*, „Revista de filozofie“, nr. 3—4, iulie-decembrie, 1931, p. 214. I. Petrovici, pentru a evidenția mai bine o anumită stare de spirit, reproduce butada lui Guyau care în *L'irreligion de l'Avenir* remarcă faptul că dacă Shakespeare și-ar fi scris *Hamletu*-ul său în secolul trecut ar fi început probabil faimosul său monolog nu cu „a fi sau a nu fi“, ci cu „a cunoaște sau a nu cunoaște, aceasta este problema“.

caracteristice realizări contemporane în domeniul teoriei cunoștinței posedă un caracter *realist*, adică vor să depășească sfera subiectivității, pătrunzând pe căi mai mult sau mai puțin îndrăznețe în esența realității<sup>14</sup>.

Renașterea interesului față de filozofia lui Hegel, după o dominare despotică a criticismului și pozitivismului relativist și agnostic, este determinată, după I. Petrovici, nu atât de spiritualismul marelui gânditor clasic cât de renașterea interesului față de teoria existenței, față de ontologie. Hegel a încercat să raționalizeze, să conceptualizeze individualul, prin ideea totalității vii raționale. Individualul, spune I. Petrovici, rămăsese la Kant un element eterogen, nerațional, un lucru în sine. Or, problema logicizării sau relaționalizării individualului revine și în opera acestui gânditor român, conducându-l la unele rezultate logice și general filozofice remarcabile. Din a sa *Teorie a noțiunii*, unde este dezvoltată o teorie originală asupra noțiunilor individuale, mai aflăm și lucrul următor: „De fapt, principiul suprem al lumii în ipoteza că există unul singur, nu poate fi nici cu sfera restrânsă, ca noțiunile științifice complexe, nici cu conținutul sărac, ca acele ale științelor simple. Noțiunea principiului suprem trebuiește neapărat concepută ca avînd și sfera mare și conținutul bogat, ca avînd bogăția conținutului în raport cu întinderea sferei”<sup>14</sup>.

În concluzie, putem spune că ne aflăm din nou în fața unei filozofii nemarxiste, aparținînd culturii românești, și cuprinzînd și o interesantă filozofie a filozofiei, orientată spre obiect și spre concret. Este vorba de o conștiință filozofică care fiind angajată, ca și diferite alte filozofii realiste contemporane, în această direcție duce lupta de reorientare teoretică și metodologică pe căi, am putea spune, mai intuitive și mai sigure, ocolind în bună măsură formalismul chinuitor și pedant, în care s-au înfruntat alte încercări de întemeiere a filozofiei ca teorie a existenței. Putem spune însă de la început că fundamentul acestei întemeieri este, în concepția lui I. Petrovici, raportul de întrepătrundere reală și necesară dintre relativ-absolut, universal-particular, raport dialectic conceput care, cu toate limitele idealiste și agnostice, va scoate în evidență valoarea ideii de totalitate, de viață pentru o nouă tentativă de întemeiere a „metafizicii” sau teoriei existenței.

#### LA TENTATIVE DE ION PETROVICI DE REMETTRE LA PHILOSOPHIE EN SES DROITS (I)

(R é s u m é)

L'étude démontre que la philosophie de Ion Petrovici est une forme du réalisme critique et évolutionniste. Elle a fait la critique de l'agnosticisme et de l'irrationalisme, soutenant, en même temps, la nécessité que la philosophie soit une théorie de l'existence.

<sup>14</sup> Ion Petrovici, *Teoria noțiunilor*, ed. II-a, p. 192.

## DIMENSIUNI ALE FORMĂRII MULTILATERALE A PERSONALITĂȚII

GH. NEAMȚU, A. FĂRCAȘ

Subliniind adesea caracterul obiectiv al fenomenului educativ, Marx accentuează, în repetate rânduri, rolul determinant al muncii în formarea omului ca ființă bio-psiho-socială de vocație prometeică.

Susținerea sa, ca și lapidara formulă a lui Engels „munca l-a creat pe om“, exprimă clar tranziția în cadrul căreia intuim devenirea omului ca om, respectiv saltul lui din preistorie în istoria sa. Precizăm însă că nu despre munca în forma ei primară sau „animalică“, cum îi mai spune Marx, este vorba aici, ci despre relația de muncă care produce și reproduce omul social.

Înțeleasă în dinamismul ei neîntrerupt, de-a lungul întregii istorii a genului uman, ca un proces cu dublu sens — prin care transformând natura omul se transformă, concomitent, pe sine — această relație pune în evidență caracteristici definitorii ale inteligenței umane — *reflecția* și *creativitatea*, ce sînt inepuizabile ca potențial. Este ceea ce genialul gînditor delimita, cu multă finețe, atunci cînd referindu-se la forma socială a muncii moderne, atât de îndepărtată de faza ei inițială „instinctivă“ sau „preistorică“, preciza că el înțelege prin aceasta „munca într-o formă în care ea îi aparține exclusiv omului“. Căci — „Ceea ce distinge [...] din capul locului pe cel mai prost arhitect de albina cea mai perfectă scrie Marx, este faptul că el a construit celula în capul său, înainte de a o construi din ceară“. Astfel, observă el, operațiunile întreprinse de păianjen sînt similare celor ale țesătorului, iar albina „prin construcția celulei ei de ceară, face de rușine pe mulți arhitecți din rîndurile oamenilor“ [1, p. 185—186].

Cu alte cuvinte, Marx relevă aci inteligența creativă, reflexiv-cognitivă disponibilă, capabilă de predicție și continuu dispusă a-și struni propria sa natură supunînd-o examenului sever și mereu reînnoit al exigențelor sociale.

Obiect al unor permanente confruntări, în toate marile etape ale istoriei, omul sau, mai bine zis, idealul de om, cunoaște, cum e și firesc, interpretări diverse. Așa, spre exemplu, dacă pentru lumea antică elină, ce considera omul drept „ansamblu de însușiri imanente“ date prin chiar actul creației, care îl situează „deosebit“ în lanțul ființelor vii, sarcina ce-și propune constă în perfecționarea acestor însușiri urmărind realizarea a ceea ce ateniienii numeau „kalokagathia“ sau *omul armonios dezvoltat*, nobilețea și puterea ecleziastică a evului mediu își propun — prima: pregătirea *cavalerului* pentru curte și război, iar cea de a doua, cu concepția sa dualistă care își imaginează omul sub forma a două entități, văzute metafizic și opozițional, — *sufletul* „geniul binelui“ și *trupul* „închisoarea sufletului“, urmărește formarea omului „bun creș-



tin“ a cărui scop, aici pe pământ, trebuie să fie pregătirea sa pentru lumea de apoi, adică de după moarte.

Reluat de Renaștere, idealul elin va cunoaște nu numai o revitalizare ci și o redimensionare în raport de cuceririle înfăptuite, în toate domeniile, de burghezia aflată în perioada sa ascensivă.

Natura umană, în esența ei, este bună, vor afirma renașcentiștii și vor propune în locul vieții contemplative, preconizată de puterea ecleziastică, viața activă, impetuoasă, elogiind puterea ei transformatoare. Locul individului hieratic, abstras realității, imaginat drept cel mai înalt ideal uman ca și cel al cavalerului va fi preluat de acel „*l'homo universale*“, conștient că demnitatea și menirea sa constau în a supune și transforma natura, îmbogățind-o, cu noi valori în folosul omenirii.

Aceste cuceriri ale geniului uman, cu limitele și neajunsurile lor, vor constitui temelia pe care se va structura activitatea educativă modernă asupra căreia genialul Montaigne se va pronunța esențializat prin reflexia „prefer unui cap bine umplut un cap bine făcut“ (organizat), iar I. A. Comenius, J. J. Rousseau, I. H. Pestalozzi, precum și alți pedagogi și gânditori vor construi elementele fundamentale ale pedagogiei moderne, respectiv ale științei educației.

Subliniind rolul educației în formarea lui „*homo-humanus*“, ei vor trimite la *Cartea naturii*, vor insista asupra nevoii de educație, cum o face Comenius în *Didactica magna* prin lansarea ideii — „Omul dacă vrea să fie om trebuie să se cultive“, — rostită de la nivelul umanismului și democratismului său, clar exprimate prin „*omnes omnia docendos*“, sau vor propune, cum face Rousseau, ideea extrem de fecundă și de modernă — *realizarea educației prin muncă fizică*.

La rândul său, Pestalozzi, va releva *puterea educativă a mediului social*, socotindu-l ca pe o *forță motrice* a dezvoltării ființei umane, a dispozițiilor pe care omul le posedă virtual, de unde și necesitatea organizării activității, ținând seama de împrejurări, în vederea realizării scopului formativ.

Tot atunci, abordând problema eficienței demersului educativ, marile pedagog va demonstra că aceasta se întemeiază, înainte de toate, pe cunoașterea naturii omului, respectiv a copilului, a legilor care acționează asupra sa. Ca urmare, numai dacă educatorul va ține seama de acestea în desfășurarea travaliului său de formare a personalității, va izbuti ca, în mod treptat, cel educat să devină propriul său făuritor.

Nu încapă îndoială că asemenea concepții ca și activitatea practică desfășurată de către unii dintre ei, reprezintă, după opinia noastră, nu numai o simplă reacție împotriva a tot ceea ce însemna, la vremea respectivă, închistare și dogmatism, ci și o *reală forță de dinamitare* a aceluia corpus greoi al unor construcții metodologice și de conținut perimate și obtuze pe care erau așezate educația și învățământul medieval în secolii de întuneric dominați de puterea ecleziastică și să propună o deschidere realistă spre școala, și, în general, spre educația viitorului.

Ținând seama de tot ceea ce s-a realizat pozitiv, în trecut, în domeniul educației și învățământului, scrutind gândirea și practica educativă și reținând cuceririle proletarietului pe terenul învățământului ca și

experiența înaintată a școlii burgheze, Marx prefigurează, în linii esențiale, educația viitorului asupra căreia se pronunță, în principiu, încă în *Manifestul Partidului Comunist*, elaborat împreună cu Engels. „Comuniștii, consemnează Marx și Engels, nu inventează influența societății asupra educației; ei schimbă numai caracterul ei, ei smulg educația de sub influența clasei stăpînitoare“ [2, p. 36].

Din trecut, îi atrage atenția, în mod deosebit, concepția lui J. Bellers, care, observă el, și-a dat seama, încă de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, de necesitatea de a înlătura acel fel de educație și de diviziune a muncii care provoacă *hipertrofie* și *atrofie* la cele două extreme ale societății, deși, firește, în direcții opuse. Pentru adevărul celor ce susține, Marx citează din paginile acestuia. „A învăța și a nu face nimic, afirma Bellers, nu e mai bine decît a învăța să nu faci nimic“. „Munca, continuă el ideea, este tot atît de necesară pentru sănătatea trupului, ca mîncarea pentru viața lui; căci durerile pe care le evităm prin trîndăvenie ne lovesc prin boală... Munca toarnă untdelemn în lampa vieții, iar gîndirea o aprinde...“ [1, p. 444].

Situînd în centrul preocupărilor sale pedagogice *omul real* produs al ansamblului „relațiilor sociale“ și precizînd că singura eliberare posibilă... este eliberarea de pe pozițiile teoriei care proclamă omul drept făptura supremă pentru om [3, p. 427], Marx abordează problema personalității în spiritul și termenii filozofiei materialist-dialectice și istorice, deschizînd orizonturi noi în problematica omului, a devenirii lui, explorînd dimensiunea transcendenței lui ca pe o dimensiune a vieții sale cotidiene, ceea ce de fapt înseamnă a explora toate dimensiunile realității umane, printre care, firește, se situează și dimensiunea — educație — cu toate elementele și datele care îi aparțin.

Preocupat să dea răspunsuri satisfăcătoare unor întrebări cum sînt: — în ce constă necesitatea și rolul educației, care este scopul ei și de ce este el condiționat, în ce constă caracterul social, istoric și de clasă al educației, care sînt factorii și legitățile ce acționează asupra formării și dezvoltării multilaterale a personalității etc. Marx elaborează propria sa teorie despre educație și învățămînt aducînd astfel o contribuție inestimabilă la fundamentarea pedagogiei ca știință.

În această ordine de idei este necesar, înainte de toate, să subliniem că, prin elaborarea materialismului dialectic și istoric, el a fundamentat pentru știința educației, ca, de altfel pentru toate celelalte științe despre om și societate, *baza metodologică* a explicării și interpretării științifice a fenomenelor.

Pornind de pe această bază, întemeietorul socialismului științific dezvoltă acțiunea distructivă a diviziunii muncii și a utilizării capitaliste a mașinilor asupra muncitorului, și, totodată, sesizează „germenul educației viitoare“ și argumentează în mod științific, necesitatea formării multilaterale, armonioase a personalității în condițiile vieții moderne. Dacă manufactura, consemnează Marx „... îl schilodește pe muncitor și îl transformă într-o ființă monstruoasă, dezvoltîndu-i în mod artificial dexteritatea sa particulară prin înăbușirea unui univers întreg de instincte și de înclinații productive... „marea industrie, care prin na-

tura ei presupune schimbarea felului de muncă, fluiditatea funcțiunii și mobilitatea multilaterală a muncitorului, „prin înseși catastrofele ei impune ca o chestiune de viață și de moarte necesitatea de a recunoaște schimbarea felului de muncă și deci *multilateralitatea cit mai completă a muncitorului ca o lege socială generală a producției* și de a adapta împrejurările, realizării normale a acestei legi“. [1, p. 443, 444].

Ideea aici menționată dobândește un relief și mai pronunțat în continuarea expunerii, când genialul dascăl al proletariatului precizează că însăși marea industrie impune „necesitatea de a înlocui monstruoșitatea unei populații muncitorești disponibile, nenorocite și ținute în rezervă pentru nevoile de exploatare schimbătoare ale capitalului, cu disponibilitatea absolută a omului pentru nevoile schimbătoare ale muncii; de a înlocui individul parțial simplu purtător al unei funcțiuni sociale de detaliu, cu individul dezvoltat în toate privințele, pentru care diferitele funcțiuni sociale sînt feluri de activitate care își iau locul una altelei“ [1, p. 444].

Rezultă din toate acestea că, în concepția lui Marx, dezvoltarea multilaterală, armonioasă a personalității nu este un simplu deziderat, cum apare în concepția unor gânditori premarxiști, ci e o cerință specifică mării industrii, urmarea legică a acțiunii unor factori obiectivi, și ca o consecință a acestui fapt ea este întru totul realizabilă în condițiile producției moderne.

Lectura materialului elaborat pentru Congresul Internaționalei I (1866), — *Instrucțiuni pentru delegații Consiliului central provizoriu*, relevă că prin multilateralitate în formarea personalității Marx înțelege *educația intelectuală, educația fizică* așa cum se făcea în școlile de gimnastică sau prin exercițiile militare și *învățămîntul tehnic*, care îl inițiază pe copil și pe adolescent în principiile de bază ale tuturor proceselor de producție și îi deprind, în același timp, să minuiască cele mai elementare unelte folosite în toate ramurile [4, p. 207].

Deși, definind într-un fel scopul educației comuniste — *dezvoltarea multilaterală armonioasă a personalității* —, Marx se referă explicit doar la cele trei laturi menționate, el nu neglijează, totuși, nici *educația morală* și nici pe cea *estetică* numai că se ocupă de ele în contextul educației intelectuale și în relație cu ea.

Analizînd laturile educației comuniste, Marx situează în prim plan *educația intelectuală* pe care o consideră de cea mai mare importanță în procesul complex al dezvoltării multilaterale a personalității, dat fiind că aceasta asigură formarea concepției materialist-dialectice și istorice despre lume, sporește suplețea și profunzimea gândirii, facilitînd, totodată, formarea deprinderilor de muncă intelectuală.

Nu încapă îndoială că Marx vedea în educarea acestei laturi a personalității, în condițiile societății capitaliste, și mijlocul cel mai eficient de a preveni *pustiirea intelectuală* provocată în mod artificial prin transformarea unor oameni nedezvoltați în simple mașini pentru fabricarea plusvalorii [1, p. 369].

Vorbînd despre atitudinea lui Marx față de știință, Engels arată că, pentru el, aceasta era „o forță motrice a istoriei“, „o forță revolu-

ționară“ [5, p. 360, 363]. Altfel spus, încă de pe atunci, cum se vede, titanul gândiri își acțiunii revoluționare, exprimă, cu toată claritatea, ideea că știința constituie o forță de producție nemijlocită. Pe scurt, faptul pune în evidență, pregnant, rolul fundamental pe care îl acordă Marx științei în dezvoltarea societății. Azi pentru oricine care privește cu luciditate desfășurarea ulterioară a lucrurilor, totul ce se înregistrează, sub acest raport, apare, realmente, ca o strălucită confirmare a viziunii lui.

Victoria socialismului în numeroase țări ale lumii, ca și priza pe care acesta o are, în tot mai multe zone ale globului, sînt mărturia vie și de necontestat că, pentru proletariat, știința nu e numai o armă utilizată în vederea cuceririi puterii politice, ci și instrumentul cel mai de preț în construirea lumii noi.

Altădată, elogiind știința și eforturile pentru apropierea ei, Marx apreciază că „Drumul spre știință nu este pietruit și numai cei care nu se sperie de osteneala urcușului pe cărările ei abrupte pot nădăjdui că vor ajunge pe culmile ei luminoase“ [6, p. 31]. Tot aici, gînditorul revoluționar, face și remarcă, deosebit de elocventă pentru mesajul ei umanitar, precizînd că „știința nu trebuie să constituie o plăcere egoistă: — cei care au fericirea să se poată consacra scopurilor științifice să fie și cei dinții care-și pun cunoștințele lor în slujba omenirii [6, p. 31].

E o idee ce luminează înaltele frunți gînditoare, azi poate mai mult ca oricînd.

Această atitudine a lui Marx, plină de răspundere pentru destinul omenirii, este semnalată și de P. Lafargue, iar Liebknecht, la rîndul său, informează că, nu arareori, Marx se pronunța adresîndu-se clasei muncitoare, în scopul de a-și însuși știința, sub forma unui imperativ categoric: — „Învățați!, Învățați!“ —, el fiind, cum se știe, cel dinții care, prin munca sa fără preget, îl ilustra cel mai concludent [7, pp. 248, 59].

După opinia noastră, propunînd însușirea științei, Marx gîndește nu numai la creșterea eficienței luptei de emancipare a proletariatului, ci și la ameliorarea generală a condiției de viață a omenirii. În acest scop el pledează și pentru alegerea corespunzătoare a profesiei, de către fiecare om al muncii, încă de la bun început „binele omenirii și propria noastră desăvîrșire“ fiind țelul spre care trebuie să năzuim.

În concordanță cu vederile sale în acest domeniu al activității intelectuale, Marx apreciază chiar și acea legiuire industrială, efectuată în Anglia, care aduce fie și o minimă reglementare a învățămîntului pentru cei ce muncesc, socotînd-o ca pe cea dinții concesiune smulsă capitalului, prin luptă, de către proletariat, deși aceasta, deocamdată, se limitează la a combina învățămîntul primar cu munca de fabrică. „Sărăcăcioase cum apar în general, *clauzele privitoare la învățămînt*, ale legii industriale, observă el, proclamau *învățămîntul primar* drept condiția *obligatorie a muncii*. Succesul lor a dovedit pentru prima dată posibilitatea unei combinări a învățămîntului și a gimnasticii cu munca manuală, deci și a muncii manuale cu învățămîntul și cu gimnastica“ [1, p. 439—440]. Importanța acestui fapt constă și în aceea că deschide o perspectivă clasei muncitoare, conducînd la ideea că, în condițiile în care ea va cucerii

puterea politică, în mod cert, va ști să asigure și „învățămîntului tehnologic, teoretic și practic, locul ce i se cuvine în școlile muncitorești“ [1, p. 444].

Soluția dată problemei, în țările în care s-a instaurat deja puterea clasei muncitoare, reprezintă, concret, o confirmare excepțională a prezivizunii lui Marx.

Desigur, abordînd problema educației intelectuale ca pe o necesitate vitală pentru clasa muncitoare, pentru destinul ei, genialul gînditor vedea în aceasta garanția desfășurării activității oamenilor muncii, directivată de cunoaștere, în sensul transformării lumii cu scopul satisfacerii, tot mai depline, a nevoilor ei materiale și spirituale.

Tot atunci, pornind de la necesitatea cunoașterii patrimoniului cultural al omenirii și de la nevoia apropierii între oamenii muncii de diverse naționalități, Marx pune un accent deosebit pe studiul și însușirea limbilor clasice și moderne, el însuși constituind, în această privință, un model. „Nu numai că vorbea curgător germana, engleza și franceza, consemnează M. Kovalevski referindu-se la Marx, dar putea citi și rusa, italiana, spaniola și româna“ [7, p. 295]. Același mai relatează că odată l-a găsit citind ziarul „Românul“ și a avut ocazia să se convingă că „se descurcă lesne în /.../ limba română“. [7, p. 298]. Dealtminteri, așa cum se știe, Marx a manifestat un interes susținut pentru soarta poporului român, și, utilizînd numeroase date, scrie despre români în mod concludent, cum se poate vedea și din *Capitalul* [1, p. 231 și urm.]. Același lucru se poate spune și despre Engels, care nu numai că manifesta mult interes pentru limba română, dar avea și relații foarte strînse cu societății români.

Se poate spune, așadar, că *educația intelectuală*, în viziunea lui Marx, trebuie să pună capăt procesului de pustiire a intelectului oamenilor muncii și să le asigure dezvoltarea normală a capacității de care dispun, urmînd ca, din momentul cuceririi puterii politice de către proletariat, perspectiva realizării optime a personalității să devină o chestiune la ordinea zilei.

În acest mod se va înlătura, pentru totdeauna, acea stare de stupiditate ce domină pe omul muncii în condițiile utilizării capitaliste a mașinilor, cînd aripile oricărui avînt al spiritului îi sînt retezate de monotonia vieții staționare ce distruge însăși energia trupului punîndu-l în imposibilitate de a-și utiliza forța de care dispune în afara operațiilor de detaliu pentru care a fost educat [1, p. 338—339].

Rezultă așadar că, în viziunea lui Marx asupra formării multilaterale a personalității, educația intelectuală reprezintă acea dimensiune de care se leagă, în mod ineluctabil, înflorirea plenară a omului, a personalității lui.

În relație cu ea, Marx analizează și aspecte ce aparțin complexului moral al ființei umane. Astfel, împreună cu alți teoreticieni, se poate spune că prin concepția sa despre *înstrăinare* și prin demonstrația pe care o realizează în *Capitalul*, genialul conducător al clasei muncitoare „decongelează“ în acte umane ceea ce se cristalizase în lucruri și situații istorice, sensibilizînd omul pentru dreptul de a redeveni stăpîn pe pro-

priul său destin și pune fundamentul teoretic al oricărei acțiuni revoluționare și al oricărei morale [8, p. 77].

Punînd în evidență procesul formării trăsăturilor specifice moralei proletare ce stau la baza elaborării concepției științifice cu privire la formarea profilului moral al oamenilor muncii, Marx arată că acestea se nasc în lupta deschisă a clasei muncitoare pentru cucerirea puterii politice și se concretizează în: solidaritatea de clasă, disciplina proletară, spirit de sacrificiu pentru cauza proletariatului etc.

Se înțelege că, în condițiile socialismului, din aceste trăsături se vor dezvolta elementele noi, proprii moralei comuniste — patriotismul și internaționalismul socialist, spiritul colectivist, dragostea și respectul pentru muncă etc. Tot atunci, dezvălind originea și esența moralei, ca și caracterul ei istoric și de clasă, Marx pune, cu tărie, în fața clasei muncitoare necesitatea educării tinerei generații în spiritul moralei proletare avînd în vedere sarcinile care îi vor reveni în cucerirea puterii politice și în edificarea societății socialiste. De asemenea, reține din referirile gânditorului cu privire la educația morală, ideea majoră că participarea tineretului la lupta revoluționară este hotărîtoare în formarea laturei morale a personalității.

Rezultă de aici că privitye lucrurile de la nivelul forței morale a tineretului, așa cum o vede Marx, se poate spera nu numai la declanșarea revoluției proletare, ci și la certitudini privind triumful ei. Faptul exprimă, fără îndoială, atît locul cît și rolul educației morale în dimensionarea de ansamblu a personalității așa cum o concepe Marx.

Asemeni problemelor privitoare la *educația morală*, referirile lui Marx în chestiuni de artă și deci de *educație estetică* sînt prezente, cum mai spuneam, în contextul preocupărilor sale de latura intelectuală a personalității.

Arta, va aprecia el — în cîteva din considerații sale —, nu este decît un aspect al activității aceleiași ființe umane care transformă natura, doar că ea răspunde unor trebuințe specific umane ce se situează dincolo de nevoile primare, animalice ale omului cum ar fi: — nevoia de hrană, nevoia de apărare, de îmbrăcăminte etc.

Apariția ei, consemnează Marx în *Manuscrisele din 1844*, este strîns legată de momentul cînd e posibilă o anumită distanțare de trebuințele primare și cînd obiectul produs al activității artistice exprimă actul creator al omului. Prin el, omul își satisface nevoia de a-și realiza propria sa umanitate, respectiv o nevoie spirituală specific umană, care aduce, întotdeauna, o îmbogățire substanțială a relației sale cu lumea.

Arta este, fără îndoială, cum se desprinde din gîndirea lui Marx, și un act de cunoaștere, dar e o cunoaștere specifică prin obiectul și prin limbajul ei. Marile opere de artă sau literare cum ar fi cea a lui Balzac, Goethe etc., au întotdeauna, arată el, o valoare cognitivă, și, în același timp, determină atitudini, umanizează.

Dezvăluind caracterul istoric și de clasă al artei, Marx demonstrează că opera de artă reflectă concepții și atitudini de ordin filozofic, politic sau estetic de pe pozițiile clasei pe care o reprezintă.

Prefigurînd viitorul, Marx consideră că socialismul va crea toate condițiile, evident nu pentru ca fiecare să-l poată înlocui pe Rafael, ci ca fiecare om în care zace un Rafael să aibă posibilitatea de a se dezvolta nestînjinit.

Cît privește *educația fizică*, ea se concretizează în concepția lui Marx în gimnastică și exerciții militare destinate să apere și să asigure starea de sănătate, vigoarea, voioșia și buna dispoziție a oamenilor muncii, să contribuie la consolidarea forței lor fizice și, în final, să ajute la dezvoltarea armonioasă a organismului. O stare de sănătate bună, vigoarea și forța organismului, ca și antrenamentul militar însemnau, în același timp, posibilități sporite pentru proletariat de a acționa eficient în lupta, în planul istoriei, împotriva claselor dominante pentru cucerirea puterii politice și instaurarea unei lumi mai drepte și mai bune.

Desigur, într-o viziune mai largă, ideea țintea la ceea ce întemeietorii socialismului științific numeau „poporul înarmat”, pregătit pentru a prelua puterea.

În concordanță cu aceste vederi, el solicită pentru oamenii muncii, respectiv pentru copiii lor, astfel de școli în care aceștia să fie pregătiți și sub aspectul disciplinelor gimnastice și a exercițiilor militare. Cu alte cuvinte, în referirile sale la sistemul de educație încercat de Robert Owen la New-Lanark, în care el sesizează că „sistemul de fabrică a dat naștere germenului unei educații a viitorului”, atestă fecunda idee că îmbinarea dintre munca productivă, învățămînt și gimnastică trebuie să ducă, nu exclusiv la sporul de producție, ci și, mai ales, la „formarea unor oameni dezvoltăți în toate direcțiile” [1, p. 440].

Prin *instrucția tehnologică* sau *învățămîntul tehnic*, care apare ca și educația fizică afirmată de Marx ca latură distinctă în formarea multilaterală a personalității, se urmărește ca elevul sau tînărul muncitor să-și lărgească orizontul tehnico-științific sub raportul înțelegerii procesului de producție, să participe efectiv la desfășurarea activității în fabrici pentru a-și însuși deprinderile mai importante din cadrul muncii productive. El considera, de fapt, că o bună pregătire tehnologică va ajuta, în mod cert, și la o justă alegere a profesiei, iar înțelegerea modului de funcționare al unor mecanisme mai complicate va facilita trecerea muncitorului, cînd va fi nevoie, de la o formă de producție la alta.

Citîndu-l pe Owen cu încercarea sa de a îmbina învățămîntul cu munca productivă și cu gimnastica, Marx o intuiește ca pe o formulă optimă, care prefigurează învățămîntul și educația viitorului. Adevărul și valabilitatea intuiției sale sînt azi pe deplin confirmate. Dar, se înțelege că, în zilele noastre, revoluția tehnico-științifică ridică noi probleme privind învățămîntul tehnologic, precum și legarea învățămîntului de cercetare și producție, și ele se cer soluționate cu instrumente de mare finețe, cu atenție și grijă la corelări, specificități, diferențieri etc., totul necesitînd a fi raportat perspectiv în funcție de nevoi, surse de materii prime, materiale, forță de muncă etc., etc.

Analizînd factorii care concură la formarea și dezvoltarea personalității — *ereditatea, mediul și educația* —, Marx respinge o seamă de aserțiuni, care unilateralizează sau absolutizează ori neagă chiar rolul unuia

sau altuia dintre factori, pronunțându-se clar în recunoașterea importanței și rolului care îi revine fiecăruia. Se înțelege însă că azi datele oferite de cercetarea științifică asupra celor trei factori sînt mult mai numeroase și esențiale, conducînd la noi și mai bogate concluzii. Evident, însă, că aceasta nu impietează cu nimic asupra viziunii titanului gîndirii și activității revoluționare, dat fiind că la el totul este solid fundamentat pe datele științei, pe concepția materialist-dialectică și istorică despre lume.

Animat de cele mai înalte idealuri în slujirea poporului, Partidul Comunist Român, secretarul său, general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, aplicînd în mod creator marxismul, ținînd seama de condițiile specifice țării noastre, prin Programul stabilit ca și prin Documentele celui de al XII-lea Congres al P.C.R. și ale recentei Conferințe Naționale P.C.R. au așezat temelii noi desfășurării învățămîntului și educației, urmărind cu tenacitate formarea omului nou multilateral dezvoltat, constructor de nădejde al socialismului și comunismului pe pămîntul României.

#### BIBLIOGRAFIE

1. K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a II-a, Ed. P.M.R., București, 1948.
2. K. Marx, F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, Ed. P.C.R., București, 1945.
3. K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 1, Ed. politică, București, 1957.
4. K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 16, Ed. politică, București, 1963.
5. K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 19, Ed. politică, București, 1964.
6. K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Ed. politică, București, 1966.
7. *Maurul și generalul. Amintiri despre Marx și Engels*, Ed. politică, București, 1966.
8. R. Garaudy, *Marrismul secolului XX*, Ed. politică, București, 1969.

#### DIMENSIONS OF MANY-SIDED FORMATION OF PERSONALITY

##### (Summary)

The authors of the paper point out — on the occasion of the 100 th. commemoration of Karl Marx's decease — his conception on the formation and development of human personality underlining its viability and actuality.



## ASPECTE ALE MECANISMELOR DE AUTOCONTROL ȘI AUTOREGLARE ÎN ÎNVĂȚAREA ISTORIEI

T. PODAR, DORINA TRIPON

Studiul încearcă să desprindă unele particularități ale mecanismelor funcționale necesare în asimilarea (învățarea) unor materiale de istorie. Atît din punct de vedere al concepției privind structura și dinamica învățării, cît și al metodelor de investigație el continuă unele cercetări efectuate de B. Zörgö și T. Podar [2, 3, 4], cercetări axate în principal pe desprinderea rolului și importanței autocontrolului și autoreglării în învățarea verbală simplă și complexă. Astfel, s-a constatat că în cazul învățării unui material complex crearea modelului mental acceptor — cu rol de ghidare a acțiunilor de învățare și de reper în evaluarea rezultatelor — implică o serie de operații ale gândirii, prin care materialul de învățat sau sarcina ce trebuie rezolvată se structurează, se schematizează, se simplifică, se codifică, deci se reorganizează subiectiv. Codificarea, sau structurarea materialului de învățat, poate fi făcută în unități informaționale, precum și în unități sau grupe și subgrupe conceptuale, categoriale, logice, asociative, de contiguitate, de succesivitate. În consecință și modelul de control sau de reper va avea un caracter conceptual, categorial. Schema logică de reper se va compune din unități nici prea mari nici prea mici, care se conturează fiecare în jurul unei idei. Astfel se explică faptul că un material dinainte structurat favorizează formarea unei astfel de scheme de reper. Cercetările de psihologia învățării [1, 3, 4] au subliniat însă că problema principală este de a se evita din partea subiectului atitudinea de comoditate, de indiferență, de superficialitate în construirea unei astfel de scheme logice, a unei astfel de sistematizări a materialului. Materialul trebuie să fie prezentat în așa fel încît să creeze la subiect tendința, necesitatea de a-l structura și de a-și crea o schemă conceptuală. Prin urmare, de fiecare dată, elevul sau studentul care învață va fi confruntat cu o anumită structurare obiectivă a materialului, care va impune atît anumite operații și informații cît și un nivel corespunzător de activitate motivațional-afectivă. Ca urmare materialul va fi transformat pe plan subiectiv, va fi reorganizat, în așa fel încît o serie de părți să-și modifice atît poziția, cît și semnificația dată de autor și să primească o nouă semnificație. Cu cît gradul de discordanță sau de noutate va fi mai ridicat cu atît dificultatea organizării subiective va fi mai mare, dar va crește corespunzător și mobilizarea individului. Desigur că există și aici un interval optim, ale cărui limite sînt determinate atît de particularitățile psihice de vîrstă (de stadiul dezvoltării operațiilor de gândirii și a motivelor învățării), cît și de cele individuale (nivelul intelectual, experiență cognitivă, mobilitate și flexibilitate a gândirii, caracterul critic și creator al acesteia, nivel de aspirație, stil de muncă etc.). De asemenea vor apare condiții favorizante sau defavorizante ale structu-

rării, ca urmare a particularităților specifice de organizare, abstractizare și dificultate ale fiecărei discipline școlare. În acest sens, în cazul învățării și asimilării istoriei subiectul va fi obligat să păstreze ca element constant succesiunea evenimentelor, deoarece modificarea ei denaturează sensul și valoarea informațiilor prelucrate. În plus, individul care învață trebuie să rețină obligator anumite informații care fac posibilă păstrarea algoritmului înțelegerii fenomenului istoric.

Luind în considerare toate aceste aspecte, ne-am propus să relevăm în mod concret caracteristicile modelului mintal acceptor, rolul organizării obiective a materialului în raport cu organizarea subiectivă, rolul și ponderea unor genuri diferențiate de întărire motivațională sau informațională în învățarea istoriei de către elevi și studenți.

**Metodica cercetării.** Materialul experimental a constat dintr-un text ce cuprindea analiza comparativă a patru culturi din epoca istoriei vechi pe teritoriul României: cultura Criș-Starcevo, Hamangia, Turdaș-Vinca și Cermica liniară. Textul, dactilografiat la două rânduri, se întindea pe un spațiu de 4 pagini și jumătate și includea aproximativ 60 unități informaționale. În funcție de gradul de organizare obiectivă și gradul de dificultate au fost elaborate trei variante experimentale.

*Varianta 1* ( $V_1$ ) prezenta într-o formă structurată textul original, ce cuprindea succesiv informații despre cele patru culturi, fără nici o explicație suplimentară din partea experimentatorului. În instrucția dată li se solicita subiecților să asimileze logic textul pentru a-l putea reproduce, fără a se preciza încadrarea învățării într-un interval de timp. Varianta s-a aplicat la 60 subiecți (cite 20 din clasele a VIII-a, a XII-a și studenți).

*Varianta 2* ( $V_2$ ). Textul prezentat subiecților este același ca și conținut, dar este destructurat din punct de vedere al formei, reținându-se din textul original doar punctele și suprimându-se virgulele, parantezele și paragrafele. Se considera că incongruența formelor va crea bariere artificiale în asimilare și ca urmare va accentua comportamentul activ, de reorganizare, pe baza unui nivel ridicat de motivație. Instrucția dată este identică cu cea din varianta 1. Textul s-a aplicat la 40 subiecți (elevi din clasa a XII-a și studenți).

*Varianta 3* ( $V_3$ ) este de fapt o subvariantă a lui  $V_2$ , conținutul și forma de prezentare fiind identice. Ca element nou se introduce o motivație suplimentară, de competiție, prin prezentarea unor bareme de răspuns de la categorii superioare de subiecții (la elevi li se dădeau rezultate obținute la probă de către studenți foarte buni, iar la studenți rezultate de la cadre universitare). Precizăm că baremele erau artificiale, scopul principal al prezentării lor fiind concretizarea unor limite superioare ce ar putea fi atinse sau chiar depășite, iar prin aceasta se favoriza elaborarea mai precisă a obiectivelor și corespunzător a modelului mintal acceptor.

La toate cele trei variante, după terminarea învățării și verificarea acestora prin răspunsul scris, subiecții erau chestionați asupra modalităților prin care ei își verificau rezultatele parțiale și finale, deci se autocontrolau mintal, precum și asupra indicatorilor, criteriilor ce le

permiteau să considere învățarea ca finalizată (deci asupra acceptorilor acțiunii).

Numărul de unități informaționale reținute, reprezentând expresia cantitativă a învățării, a fost prelucrat statistic, iar pentru interpretare s-a utilizat: media și abaterea standard, eroarea medie, semnificația diferențelor între medii și procente (testul  $t$  și testul  $\chi^2$ ).

**Prezentarea și interpretarea rezultatelor.** În tabelul 1 prezentăm rezultatele obținute la cele trei variante, la indicatorii „timp” și „performanță”.

Tabel 1

Subiecți	Elevi		Studenti	
	clasa a VIII-a	clasa a XII-a		
TIMP	V <sub>1</sub>	135,5	88,31	58,35
	V <sub>2</sub>	161,5	—	105,95
	V <sub>3</sub>	174	—	95,4
PERF.	V <sub>1</sub>	18,2	17,04	19,66
	V <sub>2</sub>	33,5	—	43,10
	V <sub>3</sub>	42,4	—	45,75

*Varianta 1.* După cum se poate observa din tabel, subiecții din clasa a VIII-a obțin o performanță scăzută — 18,2 unități informaționale din 60 posibile —, dar comparabilă, la această variantă, cu cea obținută de ceilalți subiecți. Dacă raportăm însă rezultatul la timp constatăm că elevii situați pe acest nivel au nevoie de aproximativ 7,4 minute pentru o unitate de informație. Desigur că efortul măsurat prin timp este diferențiat în funcție de dificultatea și semnificația informației pentru fiecare subiect, dar se poate totuși observa o calitate scăzută a învățării. Se pune însă problema dacă rezultatele slabe apar ca urmare a dificultăților obiective, generate de complexitatea și dificultatea materialului, sau ele se datorează unor deficiențe în mecanismele de autocontrol și autoreglare. Compararea textului dat spre învățare cu volumul lecțiilor din manualul de istorie al clasei a VIII-a, indică o relativă asemănare din acest punct de vedere. Un mare număr de lecții depășesc 3 sau 4 pagini tipărite, ceea ce înseamnă cel puțin tot atît cît materialul experimental prezentat. În ceea ce privește dificultatea, materialul dat este mai greu deoarece prezintă sub forma unei lecții patru teme care în manuale se tratează de obicei ca unități separate. Considerăm însă că principala cauză a rezultatelor slabe o reprezintă situația nouă în care este pus subiectul, stilul diferit — în multe cazuri — de învățare, indus de instrucția dată. Se pare că în acest caz lipsa profesorului, a constrîngerii exercitate prin notarea posibilă, și chiar a cadrului „în afara școlii”, generează „stimulări joase” de submotivare. Activitatea fiind mai redusă apar stări de plictiseală, absență, slabă angajare (de demotivare), deplasarea preocupărilor, randament scăzut, neconcordanțe cu posibilitățile intelectuale ale

subiecților. Angajarea mai pronunțată în sarcină, la nivelul clasei a VIII-a, se corelează și cu problema optimului de informație și mai ales cu diferențierea acestui optim în funcție de vîrstă.

Faptul că la nivelul clasei a VIII-a întâlnim o vizibilă dilatare a factorului timp, față de elevii din clasa a XII-a și studenți se explică în mare măsură prin diferențele de autoreglare, justificate prin nivelul mai scăzut de dezvoltare al operațiilor mintale necesare creării unui model conceptual de reper. În acest caz se încearcă o compensare a calității și a rapidității prin creșterea cantității și a duratei. Sînt semnificative în acest sens următoarele declarații postexperimentale: M.F. „Am citit un fragment și l-am povestit de două ori în parte. Am făcut pe urmă rezultatul la lecție (în scris) și apoi lucrarea...”, P.M. „... prima dată am citit de două ori subiectul, apoi am luat pe fragmente de cinci, șase rînduri și am citit pînă am reținut bine lecția...”. Se poate observa că la ambii subiecți, aparținînd acestei categorii, autocontrolul rămîne la un nivel inferior, specific unor sarcini simple de învățare în care modelul mintal și rezultatul sînt aproape identice. În cazul materialului prezentat era necesar însă ca subiectul să se ridice la o formă superioară de autocontrol, pe baza unui model conceptual de reper schematic, care să codifice părți masive din sarcina de învățat.

O altă categorie de subiecți și corespunzător o altă „tehnologie” de autocontrol este aceea în care elevul încearcă să prelucreze și să schematizeze materialul. Deși rezultatele sînt în acest caz superioare, ele nu ating niveluri prea mari deoarece este deficientă codificarea. Nu este suficient să prinzi într-o structură schematică materialul, dacă nu poți să utilizezi apoi fiecare element al schemei în reactualizarea corectă a informațiilor generalizate. Este interesant de observat că rezultate slabe apar și la elevi cu un stil corect de învățare, care aplică tehnologii mai eficiente decît simpla repetare, deoarece și la aceștia este deficitară tehnologia de autocontrol. De asemenea se constată că reținerea unei cantități reduse de informații, dar care sînt esențiale, este suficientă la istorie pentru înțelegerea și reținerea succesiunii cauzale și temporale a evenimentelor. Considerăm că în aceste condiții manualele pot fi optimizate nu atît prin scăderea dificultății, cît mai ales prin reducerea datelor neesențiale sau ne semnificative pentru fluxul istoric.

Comparativ cu clasa a VIII-a, la clasa a XII-a și la studenți performanțe aproximativ egale — 17,04 și 19,60 față de 18,2 — se obțin într-un timp scurt — 4,1 și respectiv 1,9 față de 7,4 minute pe unitatea de informație. Aceste performanțe sînt totuși foarte scăzute; doar 27% și respectiv 32,9% din totalul unităților de informație a textului. Analiza modalităților de învățare, a atitudinii în timpul probei și a relatărilor postexperimentale, ne-a permis să relevăm drept posibile cauze următoarele: neacceptarea afectivă și neintegrarea afectivă în probă, deficiențe în tehnicile de învățare, deficiențe în autocontrol, lipsa unui nivel motivațional adecvat dificultăților și volumului sarcinii. Dintre aceste componente, se pare că la aceste niveluri sînt responsabile mai ales neintegrarea în sarcină și lipsa de motivație. Reținem aceste cauze deoarece, la aceste niveluri, rezultatele slabe la istorie nu mai sînt justificate prin dificultăți de

asimilare, ci prin atitudinea de indiferență sau de superficialitate. Această situație ar putea fi remediată în mare măsură prin legarea mai strânsă a acestui obiect studiu de viața reală, de preocupările partidului și statului nostru. Deoarece istoria este totodată și o problemă de atitudine ea ar trebui să aibă o pondere mai mare în evaluarea comportamentului și calității persoanei.

Dacă în varianta 1 am pus accentul pe desprinderea unor particulărități ale formării modelului acceptor, a planului schematic, în *varianta 2* ne-a interesat influența prezentării secvențiale a materialului asupra modalităților de autocontrol, aceasta deoarece în majoritatea situațiilor de învățare intervine decompoziția în secvențe ce pot fi descrise, clasificate, reproduse.

Varianta 2 prezintă materialul împărțit în patru fragmente aproximativ egale, dar textul este destructurat comparativ cu textul original. Destructurarea s-a instituit ca o situație problemă, prin conflictul creat între structura familiară din situațiile anterior întâlnite în activitatea de studiu a subiectului și cea cu care este confruntat în condiții experimentale.

La analiza rezultatelor se constată o îmbunătățire vizibilă a performanței comparativ cu varianta 1; 33,5 față de 18,2 la clasa a VIII-a și 43,10 comparativ cu 19,66 unități de informație, la studenți. Deși apare corespunzător și o creștere a timpului de rezolvare totuși se poate observa că subiecții din clasa a VIII-a învață mai repede; 4,9 minute față de 7,4 minute pentru o unitate de informație. La studenți apare o ușoară creștere a timpului, în învățarea unei unități; 2,5 minute față de 1,9 minute la prima variantă. Este necesar însă să remarcăm că la ambele categorii de subiecți crește semnificativ cantitatea de unități informaționale însușite; 56% față de 27% la clasa a VIII-a și 72% față de 32,7% la studenți. Calcularea indicilor statistici indică diferențe semnificative la un  $p < 0,01$  între performanța obținută la  $v_1$  și  $v_2$ , la ambele categorii de subiecți, diferențe nesemnificative între creșterea timpului la varianta 2 comparativ cu 1 la clasa a VIII-a și semnificative între timpul consumat, la cele două variante, la studenți. De asemenea testul de semnificație  $\chi^2$  indică că diferențele sînt puternic semnificative la ambii indici (timp și performanță) și la ambele variante între clasa a VIII-a și studenți.

Cum este și firesc performanțele atinse de studenți sînt de peste două ori mai ridicate față de clasa a VIII-a. Explicația poate fi căutată în stilul de organizare subiectivă a datelor. La studenți fiecare etapă reprezintă efectul unei reorganizări a datelor, a informațiilor, o modalitate de racordare a acestora în raport cu noua structură considerată. Racordarea nu se reduce la transpunerea aceluiași fapte într-o altă terminologie (așa cum apare foarte des la nivelul clasei a VIII-a), ci reprezintă o îmbogățire succesivă cu atribute variate a elementelor considerate, prin raportarea lor la complexele structurale respective. Dăm spre exemplificare următoarea declarație postexperimentală: B.P. „Prima citire a textului a fost însoțită de o încercare de sistematizare a cunoștințelor (asociații, deducții, analogii, comparații, stabilirea unor puncte de reper, idei principale), apoi stabilirea unor aproximative capitole (așezări, ocu-

pații, materiale), iar în final am realizat concomitent o încercare de reținere a acestora prin îmbinarea celor două etape...“.

Este interesant de observat că varianta 2 permite sesizarea unor diferențe între elevi și studenți în ceea ce privește evoluția pe parcursul învățării celor patru părți ale textului. Astfel, dacă la studenți „debutul“ este ceva mai slab, la elevi situația este inversă, ei încep mai bine dar treptat performanța se diminuează, ajungând la cea mai scăzută valoare în etapa a patra. Fenomenul relatat își are explicația în mare măsură în stilul de învățare și autocontrol al subiecților. În timp ce studenții au nevoie la început de o perioadă mai lungă, necesară elaborării unei tehnologii de structurare și codificare, elevii se bazează din prima etapă pe o însușire mecanică, greu de menținut în timp și greu de controlat. Efortul mare, solicitat de asimilarea mecanică a textului, duce la epuizarea treptată a energiei și corespunzător la o scădere a pretențiilor față de calitatea învățării. La studenți, depășirea fazei de structurare și codificare personală a materialului duce ulterior la o însușire mai ușoară și mai rapidă a informațiilor; oboseala apărând doar în ultima etapă.

Deoarece motivația învățării generată de organizarea „cel puțin ciudată“ (subiectul A.M.) a textului, nu este de durată, dispărând sau diminuându-se odată cu scăderea curiozității, am recurs la *varianta 3*, în care s-a introdus un element menit să stimuleze pe lângă simpla curiozitate și sentimentul succesului, savurarea performanței obținute; factori ce pot întârzia, amîna sau chiar preveni apariția fenomenului de oboseală și plictiseală.

La ambele categorii de subiecți, ca urmare a introducerii motivației suplimentare apare o creștere a performanței, față de  $V_2$ , în condițiile unui timp de lucru ce crește nesemnificativ, sau chiar scade (la studenți). Astfel, după cum se poate observa din tabelul 1, la o creștere a timpului mediu de rezolvare de 12,5 minute (deci 10%), performanța crește cu 7 unități informaționale (aproximativ 14%) la clasa a VIII-a. La studenți performanța se îmbunătățește cu 2,75 unități informaționale în condițiile scăderii timpului cu 10 minute.

Introducerea motivației suplimentare nu duce în toate cazurile la creșterea performanței. Apar subiecți, mai ales elevi, la care motivația adăugată depășește nivelul optim de activizare, declanșând o stare de hiperactivism, ritm exagerat, nesiguranță sau diminuare a autocontrolului. Această situație s-a manifestat mai ales la unii din elevii foarte buni, la care nivelul de aspirație a depășit cu mult posibilitățile de realizare. Creșterea masivă a efortului duce la falsa impresie a achitării de sarcină, realizarea efectivă a acesteia fiind pierdută din vedere. Apare în plus o asemenea organizare subiectivă a textului, care depășește limitele în care se poate păstra semnificația și succesiunea reală a informațiilor.

Și în cazul variantei 3 ca și în 2 apar diferențe marcante între elevi și studenți în ceea ce privește strategia de angajare în probă și de rezolvare a acesteia. Se poate afirma că la nivelul studenților, indivizii posedă, fără excepție, tehnicile logice de învățare bazate pe schematizare, prelucrare, codificare, ceea ce permite ca posibilitate, învățarea corectă și

eficace a istoriei. Pe acest fond general, comun între indivizi apar diferențe legate de particularitățile individuale ale proceselor psihice intelectuale și corespunzător diferențe în constituirea schemei conceptuale de reper, a modelului mental acceptor, a capacității de codificare de către acesta a textului dat spre învățare. De asemenea apar diferențe ca urmare a motivațiilor intrinseci față de obiectul istorie, precum și a rezonanței generate de motivația introdusă prin instrucția dată. La elevii din clasa a VIII-a apar ca responsabile ale nivelului scăzut de asimilare, în primul rînd tehnicile de învățare și strategiile de organizare subiectivă. În plus, în condiții necorespunzătoare sau neadaptate individual, de stimulare motivațională, apar situații ce duc la hiperactivism, creștere artificială peste posibilități a nivelului de aspirație, subiectivizare incorectă a obiectivelor urmărite.

**Concluzii.** În activitatea de învățare a istoriei, autoreglarea apare ca o conjugare funcțională, valorică, între cele două variabile: cea obiectivă (referitoare la modalitatea de prezentare a materialului de învățat) și cea subiectivă (care reprezintă „integrarea“ în repertoriul de mecanisme și informații ale individului care învață, a sarcinii date). Așa după cum rezultă și din cercetare, între cele două variabile pot să apară relații de concordanță, discordanță sau de intersecții, în sensul că o anumită sarcină de învățare se „potrivește“ experienței și stilului de muncă al subiectului, nu este adecvată posibilităților și stilului său de muncă, sau corespunde fie unor mecanisme de răspuns, fie unor experiențe stocate în memorie. Ca urmare, aceste relații pot favoriza sau împiedica învățarea, în mod diferențiat de la vîrstă la vîrstă, de la subiect la subiect, de la disciplină la disciplină.

Abordînd aspectul menționat amintim două principii cu caracter de obligativitate, care se „convertesc“ în „idealuri“ ale psihologiei învățării; economicitatea și tehnologia. În acest sens, din datele noastre privind timpul de învățare rezultă că nu există întotdeauna o relație liniară între învățarea într-un timp mai scurt sau mai lung și randamentul obținut. De foarte multe ori — și datele au evidențiat aceasta — imaturitatea stilului de muncă, deficiențele tehnologiei de învățare sau de autocontrol sînt compensate cu o dilatare a timpului, cu o încercare de compensare, creștere a efortului psihofiziologic.

Tehnica învățării, în cazul nostru, prezintă o mare varietate individuală indiferent de nivelul psihogenetic sau de modalitatea de prezentare a materialului. Cu toate acestea, apar anumite tendințe de uniformizare, de grupare, caracteristice vîrstei — predominare a tehnicilor economice, „logice“ la clasele mari și studenți — sau formei de prezentare — vizibile mai ales în ceea ce privește textul integral sau pe fragmente, organizat normal sau destructurat. Se observă din date o economicitate în timp a învățării globale, dar o creștere a performanței în învățarea pe părți a materialului.

Introducerea unor destructurări în materialul dat spre învățare, s-a dovedit în cazul nostru a fi eficace, în sensul modificării pozitive atît a relației directe cu proba, cît și a celei indirecte cu nivelul de aspirație generat de proba respectivă. Destructurarea favorizează în primul rînd

pe subiecții studenți sau elevi din clasele mai mari, deoarece existența la aceștia a unor tehnologii logice de reorganizare permite, în aceste condiții, posibilitatea unei adaptări mai largi la structura de lucru și la experiența individului. Totodată destructurarea a favorizat în primul rând subiecții nonconformiști în învățare, pe cei creativi sau cu o gândire critică, mobilă și flexibilă.

Motivația suplimentară, adăugată la varianta cu textul destructurat, are o influență negativă asupra subiecților foarte buni la învățatură, a căror rezultate sînt determinate în mare măsură de un nivel ridicat al motivației pentru activitatea școlară și în special — în cazul nostru — pentru istorie. Ea generează o supramobilizare a individului, o depășire a optimului motivational și corespunzător o stare de panică, de dezorganizare, de dezorientare, de elaborare a unor parametri irealizabili ai învățării.

#### BIBLIOGRAFIE

1. Erlich, S., *La rôle de la structuration dans l'apprentissage verbale* in „Psych. Francaise”, 10, 1965.
2. Podar, T., *Autoreglarea în activitatea de învățare*, Teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 1979.
3. Zörgö, B., Podar, T., *Rolul autocontrolului în creșterea eficienței activității de învățare*, în *Studii de psihologie școlară*, sub red. I. Radu, B. Zörgö, Ed. did. și ped., București, 1979.
4. Zörgö, B., *Aspecte ale dezvoltării acțiunilor mintale de autocontrol în învățarea verbală*, în „Rev. de psihologie”, 4, 1969.

#### ASPECTS OF SELFCONTROL AND SELFREGULATION MECHANISM IN THE STUDYING OF HISTORY

##### (Summary)

The present study attempts at pointing out some particularities of the self-control and selfregulation mechanisms in the studying of History. The experimental material consisted of a text of ancient history which analyzed comparatively four cultures belonging tot the neolithic epoch. According tot the degree of systematization and to the suplimentary motivation introduced by instruction, three experimental variants have been differentiated and applied tot 140 subjects (pupils of the eighth and twelfth form, as well as students).

The results thus obtained prove the existence of certain mechanisms in the studying of History, common to those existing in the studying of other disciplines, in the verbal learning in general: There also occur, however, specific particularities regarding the relation between the quantity of information, its essential character and the succesion of historical events.

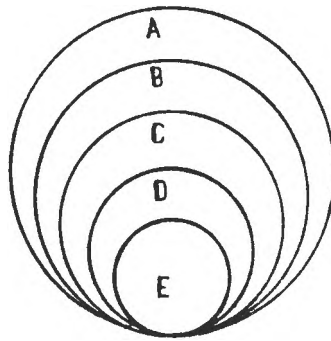


## DESPRE FAPTUL SOCIAL

MIHAI PASCARU

Orice abordare din perspectiva *informației* a structurii și dinamicii sistemului social credem că trebuie să înceapă, cu necesitate, prin demonstrarea măsurii în care și motivelor pentru care sistemul social poate fi considerat ca fiind un *sistem cibernetic*, un sistem bazat pe conexiunea inversă, pe autoreglare. Aceasta pentru că informația presupune, ca o condiție a materializării dimensiunii sale pragmatice, existența nemijlocită a unui asemenea sistem. Și pentru că sistemul social integrează în conținutul său o categorie de fapte specifice — *faptele sociale* — mai întâi este necesară conturarea caracterului cibernetic al acestor fapte, conturare secundată de evidențierea *dimensiunii lor informaționale* și precizarea statutului și implicațiilor acestei dimensiuni.

Pentru realizarea dezideratelor mai sus enunțate, credem că cel mai potrivit este să privim sistemul social din perspectiva raporturilor sale cu elementele ce-l compun — începând cu indivizii, grupurile de indivizi, grupurile de grupuri etc. Plecând de la o imagine grafică în genul celei de mai jos



unde *A* reprezintă sistemul social global iar *B*, *C*, *D* elementele (subsistemele) sale pînă la *E* (individual), putem stabili ca fiind posibile următoarele raporturi între sistemul global și elemente, între elementele sistemului global:

- |       |            |           |        |
|-------|------------|-----------|--------|
| 1. AB | 5. A(BCD)E | 9. A(B)C  | 13. AC |
| 2. BC | 6. B(CD)E  | 10. B(C)D | 14. EC |
| 3. CD | 7. C(D)E   | 11. AE    | 15. DB |
| 4. DE | 8. A(BC)D  | 12. AD    | 16. BE |

Din punct de vedere statistic, în cadrul unui sistem social sînt mai frecvente raporturile directe 1—4 și raporturile mediate 5—10, deși nu pot lipsi cu desăvîrșire raporturile directe realizate prin salt (11—16). Dacă ar fi să privim evoluția societății din această perspectivă semnificativ este faptul că ea se realizează pe seama scăderii accentuate a raporturilor din ultima categorie. Trebuie să precizăm că elementele sistemului social nu sînt grupate strict în cele patru categorii de noi considerate. Numărul categoriilor poate fi mai mic sau mai mare, de unde și numărul raporturilor poate fi mai mic sau mai mare de 16. Numărul stabilit de noi are o motivație strict metodologică. Indiferent de număr însă, în cazul sistemului social (de aici încolo vom subsuma acestei noțiuni atît sistemul global — *A* — cît și subsistemele sale *B*, *C*, *D*, mai puțin individul — *E*) fiecare dintre elementele sale are o *personalitate socială* a sa, un mod de raportare specific la sistemul social căruia i se subordonează, o structură și dinamică specifică, un complex de necesități și disponibilități specifice. Această trăsătură a elementelor sistemului social, așa cum vom vedea, dă specificitate raporturilor 1—16, ceea ce se impune acum fiind conturarea socio-motivației și structurii conexiunilor ce stau la baza acestor raporturi.

Este aproape de domeniul simțului comun observația că orice sistem social pentru a se conserva și perpetua prin împlinirea anumitor scopuri legate de obiectivele sale majore (economice, sociale, politice, culturale etc) sau de obiectivele altor sisteme cu care este în legătură sau li se subordonează, trebuie să procedeze și procedeze la un control, o constrîngere și o orientare precisă a elementelor componente. Acțiunea sistemului social în acest sens o numim *acțiune socială*. Aceasta, prin confruntare cu personalitatea elementelor vizate, se va transforma în *acțiune individuală* destinată, de data aceasta, sistemului social inițial acționant, sistem în care, în anumite condiții, poate să joace un rol de *funcție de treaptă*<sup>1</sup>.

Pe baza celor mai sus afirmate, putem să conturăm acum această definiție a *faptului social*:

*orice acțiune socială transformată coercitiv la nivelul elementelor sistemului social în acțiune individuală cu rol de funcție de treaptă pentru sistemul social acționat.*

Aspectul coercitiv aici are și un alt sens, acela al coerciției din interiorul elementelor sistemului social, în general avînd de a face cu o împletire dintre nevoia de acțiune socială și acțiune individuală pe care sistemul social o simte și aceeași nevoie simțită de elementele sale. Definiția dată ne permite, prin însuși enunțul său, să evidențiem caracterul cibernetic al sistemului social, sistem pe care trebuie să-l privim ca

<sup>1</sup> v. Norton A. Kaplan, *Teoria sistemelor și știința politicii*, în volumul VIII din colecția „Teorie și metodă în științele sociale”, Ed. politică, București, 1972, p. 335. Privind într-o accepțiune mai largă acest concept, noi înțelegem nu numai acțiunea producătoare de modificări structurale în sistem ci și acțiunea ce mobilizează, constrînge, sistemul la a reacționa chiar și în limitele structurii date. Cu aceasta nu excludem modificările structurale importante.

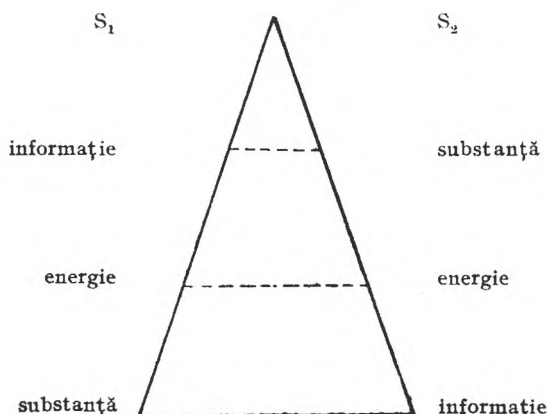
integrând elementele sale nu direct ci prin intermediul faptelor sociale ce-și au temeiul în raporturile dintre ele.

Pentru descifrarea naturii dublei conexiuni ce stă la baza caracterului cibernetic al sistemului social trebuie să plecăm tot de la realitatea socială ce ne demonstrează că pentru a realiza controlul, constrângerea și ordonarea elementelor sale, sistemul social emite informații corespunzătoare necesităților sale, informații ce le grupăm în categoria *informației sociale*. Receptată de elementele sistemului, aceasta va fi prelucrată și se va întoarce la sistem sub forma *informației individuale* (emisă deci de un element al sistemului, nu neapărat de un individ) care, în condiții determinate poate să joace rol de *funcție de treaptă*. Putem evidenția acum *dimensiunea informațională* a faptului social ca fiind:

*orice informație socială tradusă coercitiv la nivelul elementelor sistemului social în informație individuală cu rol de funcție de treaptă pentru sistemul social emițător.*

Această definiție, corelată cu unele observații anterioare, ne îndreptățește la a spune că *structura informațională a sistemului social este constituită din dimensiunea informațională a faptelor sociale prin care acesta integrează elementele sale.*

Deși definitiv pentru sistemul social, structura lui informațională nu poate fi desprinsă fără grave erori teoretico-metodologice de aspectul *substanțial* și aspectul *energetic* al faptelor sociale integrate. Pentru că informația însăși are suporturi substanțialo-energetice, aceste aspecte sînt determinante chiar dacă în cazul sistemului social, spre deosebire de comunitățile de animale, piramida *substanță—energie—informație* cunoaște o inversiune a nivelurilor sale ( $S_2$ ).



Asupra evoluției informaționale a societății atrage atenția și Victor Săhleanu<sup>2</sup>. Problema principală care se pune, după părerea noastră, este

<sup>2</sup> Victor Săhleanu, *Caracteristicile informației sociale*, în vol. *Știința conducerii societății*, Ed. politică, București, 1971, p. 98—100.

dacă evoluția societății, privită din această perspectivă, are un caracter legic, necesar și, dacă da, care este conținutul determinismului implicat de un asemenea caracter. Am vorbit la un moment dat de obiectivele majore ale sistemului social. Diacronica obiectivelor a impus și impune, în condițiile posibilităților substanțialo-energetice limitate de satisfacere a lor, o creștere a *entropiei* în sistemul social. Rolul informației, ca entitate prin definiție *negentropică* a fost și este tocmai acela de a sluji sistemului social în reducerea consecințelor entropice ale obiectivelor prin relativizarea limitelor posibilităților de satisfacere. Astfel, societatea umană a evoluat și evoluează pe baza legii ce-am putea-o numi *legea concordanței dintre obiectivele sistemului social / posibilitățile de satisfacere și structura informațională, negentropică a sistemului*.

Opiniile noastre inserate în aceste pagini au avut în vedere *dimensiunea verticală* a sistemului social. Ea este într-adevăr determinantă pentru structura și dinamica sistemului social în general, pentru structura și dinamica informațională, în special, dar nu trebuie neglijată puternica poziție de condiționare pe care dimensiunea orizontală, creată prin raporturile dintre elementele aceleiași categorii ( $B_1B_2$ ,  $C_1C_2, \dots$ ), o deține. În legătură cu informația corespunzătoare acestei dimensiuni, după opinia noastră, sînt necesare cercetări, mai ample pentru a putea determina cît mai aproape de adevăr relevanța sa socio-globală prin conturarea structurii și dinamicii raporturilor 1—16 în directă corelație cu acest tip de informație impregnată adînc de personalitatea elementelor.

## IN MEMORIAM

Profesor dr. GEORGE TOMUȚA



La 15 aprilie 1983 a încetat fulgerător din viață, în plină putere de muncă, prof. univ. dr. George Tomuța de la Catedra de socialism științific a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

Născut la 13 ianuarie 1930 în localitatea Rodna, județul Bistrița-Năsăud, într-o familie de muncitori, a urmat cursurile Liceului „Georghe Coșbuc” din orașul Năsăud și apoi cursurile Facultății de filologie din Cluj-Napoca pe care le-a absolvit în anul 1954. După absolvire a fost repartizat asistent la Catedra de socialism științific a Universității clujene.

Spirit dotat, dominat de o neconținută sete de cunoaștere, pasionat și perseverent, a reușit să urce toate treptele afirmării universitare, ocupînd din anul 1978

funcția de profesor universitar titular.

A fost un eminent dascăl și pedagog, stimat și prețuit deopotrivă de studenți și cadre didactice, spirit activ, dotat cu excepționale calități de organizator. Profesorul George Tomuța îndeplinește între anii 1976—1981 funcția de decan al Facultății de istorie-filozofie.

Cercetător de talent, gînditor profund, s-a preocupat de investigarea atentă a diferitelor aspecte esențiale ale fenomenului politic contemporan. Mărturie în acest sens stau cele peste 80 de studii, referate și comunicări ca și prelegerile sale de o înaltă ținută academică. A fost colaborator și coautor al mai multor volume editate dintre care amintim: *Presa comunistă și muncitorească din România. 1921—1924. Națiune. Suveranitate, independență. Dicționarul politic* ș.a. De asemenea a colaborat la elaborarea manualului unic de socialism științific.

În cei 30 de ani de activitate la catedră a îndeplinit, cu exigență și răspundere, numeroase sarcini politico-obștești: secretar U.T.C. pe Universitate, secretarul Comitetului P.C.R. de la Institutul pedagogic, secretar O.B. la Facultatea de istorie-filozofie, lector al Comitetului județean al P.C.R. și lector al C.C. al P.C.R., redactor responsabil pentru seria *Philosophia* a revistei „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*”, președintele Clubului sportiv „Universitatea” etc. În toate aceste activități a manifestat pasiune și exigență, a fost o pildă de înalt simț al datoriei, de conștiinciozitate și disciplină interioară, de putere de muncă, dăruire, onestitate și omenie.

Conștiință angajată plinar, dascăl de vocație, excepțional om și coleg, profesorul George Tomuța a întrupat prin faptele și viața sa, în mod exemplar, ideile de datorie și responsabilitate, de viață călăuzită de un nobil ideal.

**Revue Métaphysique et de Morale**, No. 3, juillet—septembre 1981, Armand Colin, Paris.

Acest al treilea număr din 1981 cuprinde interesante studii referitoare la filozofi de referință ai culturii universale: Fichte, Heidegger, Nietzsche, sînt cuprinse tot aici și un studiu despre E. Bloch, un „dialog” între H. Barreau și B. d’Espagnat, de asemenea prezentarea unei teorii antropologice „a actului de a pune o întrebare” (partea a 2-a).

În primul studiu, *L’unité de la doctrine de savoir e de la philosophie pratique dans la dernière pensée* de J. G. Fichte, J. Manzana încearcă punerea în lumină a raportului dintre „doctrina cunoașterii” și a „filozofiei practice” (evident în cel mai pur spirit fichtean), în același timp cu relevarea raportului dintre gîndirea, rațiunea singulară, particulară a Eu-lui fichtean și Absolut, ca liant al acțiunii (morale) umane. Dialectica Eu-Absolut constituie un alt aspect interesant al studiului, raportul fiind privit istoric (cu referiri la Jacobi, F. G. Schelling, Forberg), raport în care absolutul fie că este separat, intangibil rațiunii umane, fie că acesta îl surprinde prin „imagine”, fie, în ultimă instanță, realizîndu-se sinteza Eu-Absolut. În final autorul se oprește asupra citorva „perspective etice” interesante.

M. Zarader scrie un interesant studiu *Etre et transcendance chez Heidegger* urmărind geneza și sensul conceptului de transcendent la marele filozof. Transcendentul (ca concept) primește la Heidegger un „suflu” nou, ne asigură autoarea studiului. Pentru el, transcendent s-ar putea defini (cel puțin pentru început) ca „relație ce se întinde de la ceva la ceva”. Curînd însă transcendența se va asocia în discursul filozofic al lui Heidegger cu Dasein-ul. Ea (transcendența) va face posibilă deschiderea subiectului către obiect (mai specific, deschiderea din interior către exterior), astfel că conștiința (subiectului) prin deschidere nu mai este ceea ce a fost ci devine Dasein. La Heidegger deschide-

rea se face însă spre Ființă nu spre obiect. Originalitatea transcendenței la el constă tocmai în faptul că ea este aceea care face posibilă „deschiderea” Daseinului la Ființă. Dasein-ul este astfel înzestrat cu puterea de a gîndi ceea ce filozoful numea „diferență”, pentru a putea discerne între „Ființă” și „fiind”, el fiind deci cel care transcende (trece de la ceva la ceva). Transcendența este însă și „condiția de revelație” a Ființei și „actul fondării” ei. În acest moment însă conceptul devine contradictoriu și, implicit, periculos pentru logica internă a discursului heideggerian. El implică în om (acesta fiind cel care trăiește în „proximitatea ființei”) o forță, o putere activă, de transcendere (vezi mai sus Dasein-ul), pe care Heidegger i-o neagă radical, întrucît ea aparține Ființei. „Ființa nu se transmite omului decît în momentul în care îl survine luminarea Ființei „...aceasta „este hotărîrea Ființei înseși” (Lettre sur l’humanisme). De aceea autoarea relevă faptul că Heidegger a trebuit să renunțe la sensul inițial al transcendenței (dar el n-a făcut-o prin schimbarea sensului conceptului sau dîndu-i unul nou) pe care înlocuirea sa în context cu cel de „iluminare”. Ea surprinde și o chestiune de traducere din germană a expresiei „Es gibt Dasein” prin „il y a Etre”. Aceasta s-ar traduce mai corect prin „se dă” (Ființa) în sensul că Ființa însăși „se dă” omului, acesta nefiind decît un receptor pasiv al iluminării, noul sens fiind mai aproape de spiritul concepției heideggeriene. Relevarea acestor nuanțe poate ajuta mult pe cel care se „aventurează” în descifrarea discursului bogat în sensuri și metafore al lui M. Heidegger.

Y. Park ne prezintă în studiul *Nietzsche selon la perspective, taoïste* o interesantă comparație între „ideologia nietzscheană” și cea taoistă în care putem surprinde două concepții opuse, două feluri de a te angaja în viață, două posibilități de a-i da acesteia un sens. De o parte se află lupta perpetuă „voînța de putere”, de cealaltă atitudinea senină, in-activă (nu non-activă). Deși ambele poziții au o parte „destructivă” și una „constructivă”, atitudinea lor este

radical deosebită. Regândirea acestui raport poate fi necesară și privind lucrurile prin prisma contemporaneității, în care caracterul quasi-agresiv al lumii occidentale în raport cu natura, dar nu numai, a dus la amenințarea cu distrugerea. Lecția poate veni — de ce nu — și de la o viziune tipic orientală.

H. Parret ne oferă un studiu privind logica întrebării, *La question et la requête: vers un théorie anthropologique de l'act de poser une question* — II. Prin prisma semanticii și pragmaticii formale autorul ne convinge că este nevoie, datorită complexității disciplinei, de o teorie interacțională a întrebării pe baze psiho-pragmatice.

G. Raullet în studiul *Une herméutique de la subversion* se oprește asupra raportului dintre mesianism și secularizare (în sens cultural, evident) în opera lui E. Bloch *Ateismul în creștinism*.

În articolul *La métaphisique de Bernard d'Espagnat* H. Barerau adresează câteva întrebări — mai mult sau mai puțin tehnice — autorului lucrării *A la recherche du réel, le regard d'un physicien* (Gauthier—Villars, 1979) și primește răspunsurile acestuia într-un articol următor. Disputa se oprește asupra uneia mai vechi, de data aceasta pur fizice, a teoriei separabilității și non-separabilității în mecanica cuantică. Dialogul metafizică-fizică nu poate fi decât salutat cu bucurie.

În final, F. Armengaud în *Modèles et interprétation* prezintă lucrările „Centrului de cercetări asupra Analizei și Teoriei cunoașterii” ce a reunit filozofi, logicieni, epistemologi, istorici ai științei și filozofiei.

De o aleasă ținută filozofică, cu studii foarte interesante și novatoare „Revista de Metafizică și Morală” rămâne una dintre publicațiile cu prestigiu incontestabil.

PETRU-MARLAN COSMA

*Les études philosophiques*, nr. 3, Paris, 1981

Valoroasa revistă „Les études philosophiques”, coordonată de personalități cunoscute pentru preocupările lor în domeniul filozofiei (G. Berger, P. Aubenque, J. Brun, E. Millet) și beneficiind de aportul multor specialiști cu o bogată experiență, cât și tineri pasionați pentru filozofie de la diverse universități (Grenoble, Provence, Dijon, Nice, Reims,

Tour), ne oferă prin acest număr câteva studii de o remarcabilă relevanță filozofică.

Textele din cuprinsul volumului desfășoară un spectru problematic larg, incluzând chestiuni de istorie a filozofiei, epistemologie și filozofia științei.

Preocupările de epistemologie sînt reprezentate în acest număr prin studiul lui Christian Chauviré (*Verifier ou falsifier*), în care autorul încearcă să circumscrie cu precizie concepțiile asupra principiilor „verificabilității” și „falsificabilității” ale lui Peirce și Popper. Constituind un discret omagiu adus lui Peirce, exegetul arată că acesta, dincolo de influențele exercitate asupra unor gânditori de anvergură cum sînt Morris, Carnays, Chomsky și Wittgenstein, a exercitat o influență, nu mai puțin notabilă, asupra reputatului epistemolog Karl R. Popper, în ceea ce privește concepția acestuia asupra metodei ipotetico-deductive și antiinductive în științele empirice, precum și în ceea ce privește posibilitatea constituirii unei epistemologii indetermiste, a interpretării probabilității în termeni de „propensiune”. Chauviré se oprește mai cu seamă asupra unei probleme mult controversată în epistemologie și logică, și anume problema revizibilității și falsificabilității în știință. După ce remarcă că punctul de plecare al analizei popperiene îl constituie Peirce, autorul precizează că falsificabilitatea la Popper prezintă câteva note prin care aceasta se distanțează de viziunea lui Peirce (p. 276). Popper, a cărui analiză este, evident, mult mai sistematică decît cea a lui Peirce, își centrează toată reflexia epistemologică în jurul „falsificabilității” înțeleasă ca un principiu de maximă coerență în filozofia științei, și care, spre deosebire de Peirce, face abstracție de aspectul economic al cercetării științifice.

Filozofia modernă este reprezentată în mod strălucit prin studiul concentrat, și de o mare frumusețe stilistică, a lui Jaques Jalabert (*Leibniz et Malebranche*). Cităm din introducere: „dacă am încerca să caracterizăm sumar atitudinea filozofică a lui Leibniz și Malebranche, am putea spune că unul este, înainte de toate, teolog în filozofie, cîtă vreme celălalt, este filozof în teologie” (p. 279).

Gîndirea lui Martin Heidegger polarizează atenția lui Pierre Livet. Obiectul investigației autorului îl constituie un aspect mai puțin tratat de numeroasele

exegeze consacrate gânditorului german, și anume, problema „referinței” și a „diferenței”. Pierre Livet desfășoară în cuprinsul unor frumoase pagini de dispută și interpretare științifică o analiză temeinică ce are drept scop înțelegerea fidelă a spiritului filozofiei heideggeriene. Contestarea teoriei adevărului corespondență, remarcă Livet, îl conduce pe Heidegger la o viziune ontologică în cadrul căreia adevărul se definește ca revelare (dé-voilement). Revelare a ce?! , se întreabă autorul francez, din moment ce esența adevărului este de a nu fi referința a ceva. Și Livet desprinde din hermeneutica heideggeriană că referința adevărului este însăși „nonreferința” (Verborgenheit)!

Interesante considerații pe marginea categoriei ontologice a timpului ne oferă Michel Piclin, care ne propune în mod preferențial un dialog subtil și elegant cu concepția transcendențială a timpului, a lui Kant. Concluziile lui Piclin converg spre ideea paradoxală că timpul este simultan o creație a subconștientului pe palierul sensibilității și, totodată, este un dat originar și universal. „Timpul este indisolubil legat de inconștient reprezentând o construcție a subiectului la nivelul sensibilității”. Dar dacă timpul este construit, aceasta nu împiedică cu nimic existența unei temporalități ca un dat originar și universal (p. 327).

Axată pe o tematică de interes major a cercetării filozofice contemporane, antrenând un imens material bibliografic, revista „Les études philosophiques” se dovedește a fi, dincolo de valoarea ei strict instrumentală, capabilă să declanșeze interesul cititorului pentru filozofie.

ION HOTICO

**Demystifying Social Statistics**, Pluto Press, London, 1981

Apărută în prima sa ediție în 1979, lucrarea este rezultatul efortului colectiv al unui număr mare de cercetători englezi din domenii de activitate diferite

(sociologie, politologie, filozofie etc.) sub conducerea lui John Irvine, Ian Miles și Jeff Evans. Ideea centrală a lucrării, idee cu rădăcini în știința statisticii dar și, mai ales, în realitățile social-politice occidentale, este aceea a trecerii de la situația actuală a statisticii din țările capitaliste dezvoltate când statistica este un instrument de *misticare*, de ascundere a adevăratelor realități în spatele unor serii de date menite să reflecte o cu totul altă realitate, cea dorită de deținătorii puterii, la o situație nouă în care statistica, transformată prin permanentizarea relațiilor sale cu realitatea concretă, să fie o *statistică radicală*, capabilă prin sistemul de date care-o fac manifestă în societate să servească unor scopuri radicale ce vizează îmbunătățirea condițiilor sociale și politice ale grupurilor exploatate. În consecință se adoptă ca perspectivă de abordare, implicit, perspectiva marxistă, așa cum autorii o concep, perspectivă care se pare că este consecventă în cea mai mare măsură a ei. Debutînd, după o introducere concisă dar cuprinzătoare, cu câteva aspecte ale perspectivei istorice asupra statisticii sociale și continuînd cu analiza raporturilor dintre statistică și sociologie, analiza rădăcinilor sociale ale cunoștințelor statistice și a statutului și stadiului statisticii în Marea Britanie, abordînd critic problemele cuantificării și pozitivismului în statistică și sociologie, rădăcinile și conținutul statisticii oficiale, evidențiind strînsa legătură dintre structura de clasă a societății și structura sistemului statistic, conturînd câteva direcții fundamentale ale *statisticii în acțiune*, sub semnul ideii mai sus conturate, cartea este o pledoarie fierbinte pentru adevăr în genere, pentru concret-funcțional în special, o pledoarie pentru punerea adevărului statistic în slujba unor idealuri și scopuri adevărate, concluzia cărții subliniînd tocmai mutațiile ce se impun în vederea *demistificării* statisticii pentru ca ea însăși să devină *demistificatoare*.

MIHAI PASCARU



CRONICĂ**Reuniunea UNESCO CODIESEE de la București**

Între 12—16 octombrie 1982, a avut loc la București reuniunea internațională UNESCO/CODIESEE, organizată sub auspiciile Universității din București de către Catedra de pedagogie-psihologie a acestei instituții de învățământ superior.

Conform programului CODIESEE, care urmărește realizarea cooperării în domeniul cercetării, dezvoltării și inovării educației în sud-estul Europei, la reuniune au participat delegații din Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, România, Turcia și Ungaria, precum și șeful secției care se ocupă la UNESCO de conținutul și metoda didactică și directorul CEPES, cu sediul în capitala României.

Tema supusă atenției participanților a vizat formarea inițială și formarea continuă a profesorilor, fiind structurată în două subteme:

— Formarea și reciclarea personalului didactic în materie de tehnologie didactică, și

— Metode de stimulare a creativității personalului didactic în domeniul mijloacelor de învățământ (creativitatea în crearea și utilizarea mijloacelor tehnice de instruire).

Fiecare subtemă a fost dezbătută separat pe baza unui referat mai extins, prezentat de țara gazdă, și a comunicărilor sau intervențiilor fiecărei delegații.

Astfel, subtema primă, „Formarea și reciclarea personalului didactic în materie de tehnologie didactică” a fost luată în studiu grație referatelor: „Formarea continuă a profesorilor în perspectiva educației permanente — observații asupra experienței din România” (România); „Formarea și reciclarea personalului didactic în materie de tehnologie a educației” (Iugoslavia); „Formarea personalului în domeniul tehnologiei educației” (Turcia); „Formarea și reciclarea personalului din învățământ în materie de tehnologii educative” (Bulgaria); „Tehnologia educației în învățământ” (Ungaria).

La subtema a doua, „Metode de stimu-

lare a creativității personalului didactic în domeniul mijloacelor de învățământ”, discuțiile au avut ca suport datele oferite de delegații prin comunicările: „Stimularea creativității corpului profesoral din Republica Socialistă România în privința elaborării și valorificării eficiente a mijloacelor de învățământ în lecție” (România); „Cîteva aspecte privind posibilitățile de stimulare a muncii pedagogice (Bulgaria); „Probleme pedagogice referitoare la integrarea mijloacelor media în procesul de învățământ” și „Rolul truselor multimedia în perfecționarea tehnologiei educaționale în Ungaria (Ungaria).

Într-un referat sinteză reprezentantul UNESCO s-a oprit asupra unor aspecte ale comunicării pedagogice și îmbogățirii gamei acestora datorită dezvoltării științei și tehnicii și aplicațiilor informaticii în învățământ.

Discuțiile au relevat succesele obținute de fiecare țară, rod al colaborării în cadrul CODIESEE și al eforturilor proprii de a îmbunătăți continuu sistemele naționale de instruire și educare a oamenilor și de formare continuă a educatorilor.

De pildă, s-au apreciat ca foarte interesante experiența Iugoslaviei în privința utilizării mijloacelor tehnice de instruire, cea a Ungariei relativă la trusele multi-media, cea a Bulgariei în privința dotării școlilor cu mijloace tehnice și înființarea laboratoarelor și cabinetelor școlare, cea a Greciei referitoare la sistemul de învățământ care asigură formarea și reciclarea profesorilor, cea a Turciei în legătură cu pregătirea profesorilor în problematica tehnologiei educaționale și cu deosebire în metoda utilizării mijloacelor audio-vizuale.

În ceea ce privesc preocupările și rezultatele României, au fost remarcate existența și activitatea O.C.M.I. (Oficiul pentru mijloace de învățământ), organ al M.E.I. care se ocupă de crearea, dotarea școlilor cu mijloacele de învățământ necesare și de metoda utilizării acestora.

De asemenea, a fost apreciat modul de creare și elaborare a mijloacelor de instruire, de evaluare a realizărilor și de stimulare a creatorilor și realizatorilor.

Referatele și intervențiile au fost în consens ca tot ce se întreprinde pentru a asigura formarea inițială și continuă a profesorilor să aibă în vedere educația permanentă — această coordonată urmărită atent de UNESCO —, ea impunând modificări în optica și practica educațională din toate țările.

În final, participanții la reuniune au dezbătut planul de colaborare CODIE-SEE pe perioada 1983—1984, care cuprinde obiectivele colaborării, domeniile de cercetare, metodele și tehnicile de studiu, precum și termenele pentru diferitele acțiuni comune pe care fiecare delegație urmează să le onoreze prin elaborarea materialelor necesare și prezentarea lor la timp.

#### MIRON IONESCU

● În ziua de 15 aprilie 1982 s-a desfășurat simpozionul comemorativ *Vasile Conta* prilejuit de trecerea a 100 de ani de la moartea cunoscutului filozof român. Organizat sub egida Catedrei de filozofie, simpozionul a cuprins comunicările: *Conceptul de filozofie la Conta* (Gh. Toma); *Problema ritmului în filozofia românească* (Tudor Cățineanu); *O legătură posibilă între Conta și Blaga* (A. Mihu); *Conta în filozofia românească* (N. Trandafoiu); *Probleme psihologice ale cunoașterii în teoria fatalismului* (Constantin Bușe).

● În zilele de 7—8 mai 1982 s-a desfășurat *Sesiunea de comunicări a cercurilor științifice studențești. Cercul de filozofie* a prezentat lucrări de istoria filozofiei, filozofie marxistă, logică, sociologie.

● În zilele de 29—30 octombrie 1982 s-a desfășurat *Sesiunea științifică a ca-*

*drelor didactice și cercetătorilor* din Universitate. Au fost prezentate comunicări din partea tuturor specializărilor pe disciplinele din Facultatea de istorie-filozofie.

● *Cercul științific studențesc de filozofie* și-a desfășurat lucrările începând cu luna octombrie pe două secțiuni: secțiunea *Filozofie* (președinte: student Ion Hotico) și secțiunea *Științe sociale* (președinte: student Mihai Pascaru). Cele două secțiuni au prezentat la *Sesiunea națională a cercurilor științifice studențești* un efectiv de 18 comunicări. Comisia de la secțiunea *Filozofie* a sesiunii a atribuit următoarele premii studenților de la secția de filozofie-istorie a Universității din Cluj-Napoca: premiul II — Ion Hotico; mențiuni: Mihai Pascaru, Enikő Vincze-Magyari, Andrei Horvath; premiul special — Ionel Narița.

#### Noi apariții editoriale ale cadrelor didactice

Aurel Codoban, *Repere și prefigurări* (eseuri de istoria și epistemologia sociologiei artei), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982.

Andrei Marga, Vasile Muscă (coordonatori), *Teme hegeliene*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982.

Tudor Cățineanu, *Elemente de etică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982.

Traian Herseni, *Sociologia*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1982. Prefată de Achim Mihu.

Alexandru Valentin Ștefan Celmare, Mircea Flonta, Călina Mare, Ion Irimie, *Materialism dialectic*, Editura didactică și pedagogică, București, 1983.

Jürgen Habermas, *Cunoaștere și comunicare*, Editura politică, București, 1983. Prefată și îngrijirea versiunii în limba română — Andrei Marga, traducere de Andrei Marga, Walther Roth, Iosif Wolf.



În cel de al XXVIII-lea an (1983) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* apare în specialitățile:

matematică  
fizică  
chimie  
geologie-geografie  
biologie  
filozofie  
științe economice  
științe juridice  
istorie  
filologie

На XXVIII году издания (1983) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* выходит по следующим специальностям:

математика  
физика  
химия  
геология-география  
биология  
философия  
экономические науки  
юридические науки  
история  
филология

Dans sa XXVIII-e année (1983) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* paraît dans les spécialités:

mathématiques  
physique  
chimie  
géologie-géographie  
biologie  
philosophie  
sciences économiques  
sciences juridiques  
histoire  
philologie

48 872

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și prin difuzorii de presă, iar pentru străinătate prin ILEXIM, Departamentul export-import presă, P. O. Box 136—137, telex 11 226, București, str. 13 Decembrie nr. 3.

**Lei 35**